

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ЗАПОРІЗЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

А.А. Ковальова, О.М. Бурка

МЕТОДОЛОГІЯ ВИКЛАДАННЯ І НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ
У СФЕРІ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ

Навчальний посібник

Запоріжжя
2025

УДК 378:001.89:615.8
К56

Рекомендовано до друку вченою радою
Національного університету «Запорізька політехніка»
(протокол №8 від 25 березня 2025 року)

Рецензенти:

Сичов С.О., д-р. пед. наук, доцент, професор кафедри біобезпеки і здоров'я людини Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»;

Токаренко О.І., д-р. мед. наук, професор, професор кафедри внутрішніх хвороб №2 Запорізького державного медико-фармацевтичного університету.

Укладачі:

Ковальова А.А. – доктор філософії, доцент кафедри фізичної терапії та ерготерапії;

Бурка О.М. – канд.пед.наук, доцент, доцент кафедри фізичної терапії та ерготерапії.

К56 **Ковальова А.А.**

Методологія викладання і наукові дослідження у сфері фізичної терапії: навчальний посібник / А.А. Ковальова, О.М. Бурка. – Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2025. – 209 с.

ISBN 978-617-529-490-1

У навчальному посібнику висвітлено методологічні засади викладання та специфіку здійснення наукових досліджень у фізичній терапії. Розглянуто роль науки, організацію навчального процесу та методику викладання, включно із супервізією клінічних практик. Матеріали посібника корисні для розробки лекцій, навчальних програм, курсових і дипломних робіт студентів спеціальності І7 «Терапія та реабілітація» та суміжних напрямків.

ISBN 978-617-529-490-1

© Алла Ковальова, Олена Бурка, 2025
© Національний університет
«Запорізька політехніка», 2025

ЗМІСТ

Передмова.....	4
Тема 1. Наука та вища освіта.....	5
Тема 2. Планування та реалізація освітнього процесу у системі підготовки фахівців у закладах вищої освіти.....	26
Тема 3. Методологія викладання та організація навчального процесу у вищій освіті: специфіка підготовки фізичних терапевтів та супервізія клінічних практик.....	46
Тема 4. Основні поняття та організація наукових досліджень.....	83
Тема 5. Вибір тематики та складання плану науково-дослідної роботи, оцінка теоретичних і практичних досліджень із подальшим узагальненням результатів.....	107
Тема 6. Основні положення щодо виконання науково-дослідної роботи. Вимоги до підготовки, структурування, оформлення та захисту студентських наукових праць	122
Тема 7. Поняття про академічний плагіат та академічну доброчесність.....	135
Тема 8. Наукова інформація та основні джерела її отримання. Організація роботи з інформаційними ресурсами	152
Тема 9. Формування навичок написання наукових текстів...	167
Тема 10. Класифікаційні індекси та коди у науковій діяльності.....	182
ВІДПОВІДІ НА ТЕСТОВІ ПИТАННЯ.....	195
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	196
ДОДАТКИ.....	204

ПЕРЕДМОВА

Сучасний розвиток науки та освіти вимагає нових підходів до підготовки фахівців, здатних ефективно вирішувати завдання, які ставить перед ними суспільство. У сфері фізичної терапії, яка є важливою складовою системи охорони здоров'я, особливе значення має інтеграція наукових досліджень і освітніх програм для забезпечення високої якості професійної підготовки. Навчальний посібник «Методологія викладання і наукові дослідження у сфері фізичної терапії» спрямований на розкриття ключових аспектів цієї інтеграції.

Посібник складається з тематичних розділів, які висвітлюють основи наукової діяльності, організацію навчального процесу у вищій школі, методологію викладання та специфіку підготовки фізичних терапевтів. Особлива увага приділяється аналізу законодавчої бази, що регулює систему вищої освіти в Україні, а також питанням академічної доброчесності, біоетики та безперервного професійного розвитку фахівців.

Матеріали посібника структуровані таким чином, щоб надати читачам цілісне уявлення про теоретико-методичні основи підготовки фізичних терапевтів. Значна частина навчального посібника зосереджена на практичних аспектах організації навчального процесу, супервізії клінічних практик та написання наукових текстів. Це робить посібник незамінним ресурсом для викладачів та студентів всіх рівнів вищої освіти спеціальності І7 «Терапія та реабілітація», спеціалізації «Фізична терапія».

Особливий акцент у посібнику зроблено на ролі науки у формуванні компетентностей фахівців з фізичної терапії. Висвітлюються принципи планування та проведення наукових досліджень, правила оформлення наукових праць і дотримання академічної доброчесності. Водночас розглядаються сучасні вимоги до підготовки дипломних робіт, відповідно до стандартів якості освіти.

Цей навчальний посібник стане корисним інструментом для підготовки нової генерації фахівців, здатних сприяти розвитку науки у сфері фізичної терапії та відповідати викликам сучасного суспільства.

Ми сподіваємося, що запропоновані матеріали сприятимуть формуванню системного підходу до навчання, досліджень і професійної діяльності у сфері фізичної терапії.

Тема 1.

Наука та вища освіта

1. Наука та її роль у розвитку суспільства.
 - 1.1. Поняття науки. Значення наукових досліджень у сфері фізичної терапії
 - 1.2. Економічна ситуація в галузі науки.
 - 1.3. Типові схеми фінансування наукоємних розробок.
 - 1.4. Пріоритети наукових досліджень
 - 1.5. Класифікація наук
2. Аналіз основних положень діючого законодавства в системі вищої освіти України.
3. Вища освіта в Україні.
 - 3.1. Національна рамка кваліфікацій.
 - 3.2. Рівні та ступені вищої освіти.
 - 3.3. Види документів про вищу освіту (наукові ступені).
 - 3.4. Державне управління вищою освітою та внутрішнє управління закладів вищої освіти.

1. Наука та її роль у розвитку суспільства

1.1 Поняття науки

Поняття «наука» багатозначне і включає кілька ключових аспектів.

Сфера діяльності. Наука визначається як специфічна сфера людської діяльності, спрямована на отримання, систематизацію та впровадження нових знань про природу, суспільство, мислення та пізнання. Це процес дослідження, метою якого є розкриття закономірностей, що лежать в основі явищ та процесів.

Система знань. У другому значенні наука розглядається як сукупність результатів наукової діяльності – системи знань, що пояснюють властивості реального світу. Ці знання об'єднуються у теорії, концепції та моделі, які сприяють подальшому розвитку науки та практики.

Соціальний інститут. Наука також розуміється як соціальний інститут, що забезпечує організацію та розвиток наукової діяльності. У цьому контексті вона є частиною суспільної свідомості, включає систему наукових організацій, комунікацію між дослідниками,

нормативні засади, цінності, а також інформаційні ресурси, необхідні для розвитку знань [31, 39].

Наука спрямована на збагнення об'єктивної істини через дослідження об'єктивного та суб'єктивного світу. Її метою є адекватне відображення реальності, пояснення явищ та їхніх причин, побудова теоретичної моделі світу в її динамічному розвитку. До основних завдань науки належать [31]:

1. Збирання, опис, аналіз і узагальнення фактів.

2. Виявлення закономірностей руху природи, суспільства, мислення та пізнання.

3. Систематизація отриманих знань.

4. Пояснення сутності явищ і процесів.

5. Прогнозування подій, явищ і процесів.

6. Визначення напрямків практичного використання знань.

Наука має складну систему, яка може бути розглянута в залежності від мети аналізу. Її структура включає [8, 26, 31, 40]:

Теорію – сукупність знань, що пояснюють закономірності явищ.

Методологію – система принципів і підходів, що визначають способи пізнання.

Методуку і техніку дослідження – практичні засоби отримання знань.

Практику впровадження – застосування наукових результатів для вирішення конкретних завдань.

Наука розвивається як інтегрована система, де кожний компонент взаємопов'язаний із рештою, забезпечуючи цілісність пізнавального процесу та його спрямованість на суспільний розвиток.

Методика – це впорядкована система дій, операцій, прийомів або методів, що застосовуються у процесі теоретичної чи практичної діяльності людини.

Методологія – це сукупність принципів і підходів до організації та структурування теоретичної і практичної діяльності людини. Розглядаючи науку через призму взаємодії суб'єкта та об'єкта пізнання, вона охоплює такі елементи:

1) **об'єкт (предмет)** – це те, що є предметом дослідження конкретної науки, тобто те, на що спрямоване наукове пізнання. Наприклад, об'єктом стилістики є закономірності використання стилістичних засобів різних мовних рівнів, їх природа, функції та роль у різних типах текстів.

2) *суб'єкт* – це особа чи організація, яка здійснює наукове дослідження, зокрема дослідник, науковець, спеціаліст чи наукова установа.

3) *наукова діяльність суб'єктів* – це процес, у якому використовуються певні методи, операції та прийоми для пізнання об'єктивної істини та встановлення законів реальності.

Методика в галузі фізичної терапії визначається як упорядкована, алгоритмічна сукупність дій, прийомів, операцій чи методів, які спрямовані на виконання як теоретичних, так і практичних завдань, пов'язаних із відновленням чи поліпшенням функціонального стану пацієнта. Це включає детальну структуру втручання, таких як мануальна терапія, кінезіотерапія чи інші засоби, які формують основу реабілітаційної практики.

Методологія є більш узагальненою системою принципів та способів організації й побудови процесу фізичної реабілітації. Вона забезпечує цілісність підходів до відновлення функцій рухової активності через інтеграцію знань з анатомії, фізіології, біомеханіки та клінічної медицини. Методологія визначає принципи, такі як індивідуалізація терапії, об'єктивізація результатів та поступове збільшення навантаження.

Якщо розглядати фізичну терапію через взаємодію суб'єкта (фізичного терапевта) та об'єкта (пацієнта), вона містить кілька ключових компонентів:

Об'єкт – функціональні порушення опорно-рухового апарату або систем, які підлягають реабілітації. Наприклад, це можуть бути ураження шийного відділу хребта, порушення біомеханіки ходи чи посттравматичні стани.

Суб'єкт – фізичний терапевт або команда фахівців, які планують та реалізують відновлювальні програми.

Наукова діяльність – дослідницька або практична робота суб'єкта, спрямована на створення та впровадження інноваційних методик, аналіз ефективності лікувальних заходів та формулювання нових підходів до реабілітації.

У фізичній терапії методика забезпечує реалізацію конкретних процедур відновлення, тоді як методологія визначає загальну стратегію терапевтичного процесу, його системність і наукову обґрунтованість

Наука, як форма людської діяльності, тісно пов'язана з практичним освоєнням навколишнього світу, водночас є специфічною і відмінною від матеріального виробництва та інших видів духовної діяльності. У процесі матеріального виробництва знання виконують роль інструменту, тоді як у науковій діяльності їхнє отримання виступає як основна та самодостатня мета. Реалізація цієї мети може відбуватися у формі теоретичних описів, технологічних схем, зведення експериментальних даних або розробки формул певних речовин.

Наукова діяльність вирізняється тим, що її результати є новаторськими та непередбаченими, на відміну від інших видів діяльності, де очікуваний результат часто визначений до початку роботи. Саме ця здатність до створення нового знання робить науку рушійною силою, яка сприяє трансформації та вдосконаленню інших сфер діяльності [39].

Наука в фізичній терапії не обмежується лише практичним застосуванням знань, наприклад, виконанням масажу чи терапевтичних вправ. Вона спрямована на систематичне дослідження, яке дає змогу отримати нові знання про механізми відновлення рухової функції, взаємозв'язок між навантаженнями і відновленням тканин, чи розробляти нові підходи до реабілітації.

У матеріальному виробництві ми можемо створити ортопедичний пристрій (наприклад, ортез), використовуючи відомі інженерні методи. У науці фізичної терапії досліджують, як цей ортез впливає на біомеханіку пацієнта, чи сприяє він поліпшенню функцій і які протоколи його використання дають найкращі результати.

Розробка програми реабілітації після інсульту. Практичні дії можуть включати вже відомі техніки, як-от кінезіотерапію або дію преформованих чинників. Однак наукова діяльність може досліджувати, як конкретні вправи стимулюють нейропластичність і які нейрофізіологічні механізми лежать в основі відновлення моторики.

Наука в фізичній терапії завжди спрямована на приріст нових знань. Наприклад, вивчення того, як інтенсивність навантаження впливає на відновлення м'язів, або які вправи краще адаптують пацієнта з хронічним болем. Це знання змінює традиційні підходи до лікування та впливає на розвиток нових стандартів реабілітації.

Тому наука є рушійною силою, що постійно вдосконалює методику в галузі фізичної терапії, впроваджуючи інноваційні підходи на основі досліджень.

Науковий прогрес має кумулятивний характер, що виражається у накопиченні й інтеграції попередніх досягнень у загальний фонд знань. Кожен новий науковий результат не знищує, а уточнює та переосмислює наявні знання, забезпечуючи спадковість і поступальний розвиток. Ця спадковість формує науку як специфічний тип «соціальної пам'яті», яка концентрує досвід пізнання законів реальності [51].

Розвиток науки не обмежується кількісним зростанням знань, а включає трансформацію її структурних елементів: понять, категорій, методів та принципів. Наприклад, античне пізнання базувалося на спостереженні, наука Нового часу – на експерименті й аналізі, а сучасна наука прагне до системного й багатостороннього охоплення об'єктів дослідження [4, 51].

Розвиток знання чергує екстенсивні періоди накопичення нових фактів із революційними фазами, коли змінюються методологічні засади науки. Такі періоди включають створення нових концепцій і теорій, які відповідають на виклики, що не пояснюються попередніми моделями.

Процес пізнання рухається від збору та систематизації фактів до створення теоретичних систем, здатних пояснити явища та прогнозувати події. Наукові факти, хоча й є основою дослідження, набувають значущості лише після їх узагальнення в поняттях, які становлять фундамент науки.

Найвищою формою узагальнення знань є теорія, яка охоплює принципи, методи й закономірності, що дозволяють пояснювати та використовувати результати наукового пізнання в практичній діяльності. У цьому полягає унікальність науки, яка не лише описує світ, а й забезпечує інструменти для його перетворення [51].

1.2 Динаміка фінансування наукових досліджень в Україні за останні роки

Згідно з даними Державної служби статистики України, загальний обсяг фінансування досліджень і розробок у 2023 році склав 21 348,1 млн грн, що перевищує показники 2022 року (17 117,8 млн грн) та 2021 року (20 973,8 млн грн). У перший рік повномасштабної війни (2022 р.)

витрати на наукову діяльність скоротилися на 18,4 % порівняно з 2021 роком, що було зумовлено руйнуванням, закриттям або релокацією значної частини підприємств у східних регіонах. Водночас завдяки підтримці держави та міжнародних організацій у 2023 році фінансування не лише відновилося до рівня 2021 року, а й зросло на 1,8 % [34].

У 2010-2023 роках частка витрат на прикладні дослідження в Україні зростає з 19,6 % до 29,6 %, тоді як фінансування науково-технічних розробок знизилася з 53,6 % до 49,5 %. Витрати на фундаментальні дослідження, що у 2010-х роках становили 26-27 %, скоротилися до 19,3 % у 2019 році, відновилися до 24,6 % у 2021-му, але знизилася до 20,7 % у 2023 році через руйнування інфраструктури та втрату кадрів.

За даними ЮНЕСКО, 12 % українських науковців емігрували або перемістилися, а 30 % перейшли на дистанційну роботу. У 2023 році підприємницький сектор забезпечив 59,1 % фінансування ДіР, з яких 85,2 % спрямовано на інженерні та технологічні розробки, зумовлені оборонними та відновлювальними потребами.

У 2022 році витрати на ДіР скоротилися на 18,4 %, найбільше постраждали власні кошти підприємств і наукових установ, тоді як частка держбюджету зростає до 64,2 %. У 2023 році фінансування повернулося до рівня 2021 року, а іноземні джерела забезпечили 16,4 % загального обсягу, що відповідає довоєнним показникам [34].

1.3 Типові схеми фінансування наукоємних розробок

Можна виокремити кілька основних підходів до фінансування наукоємних розробок [12]:

«*Лобовий*» спосіб – передбачає фінансування наукових досліджень без чіткого визначення пріоритетів, зокрема на основі вимог самих вчених. У рамках цього підходу механізми координації дій між різними секторами не є обов'язковими. Після того, як вчені обґрунтують необхідність фінансування, урядове відомство надає відповідні кошти.

«*Комплексний*» спосіб – орієнтований на управління науково-технічним прогресом як окремою соціально-економічною галуззю. Цей підхід вимагає детального аналізу економічної ситуації в країні, наукового прогнозування її розвитку і створення сприятливих умов для реалізації наукових проєктів відповідно до інтересів суспільства.

«Дефіцитне» керування базується на стратегічному підході, за якого ставиться мета максимально ефективно використовувати наявний науковий потенціал в умовах обмежених фінансових ресурсів. Завданням є утримання або повернення технологічного лідерства, отримання максимальних результатів від інвестицій у науку, не тільки у вигляді наукових публікацій, але й через економічні вигоди, наприклад, розширення ринків збуту нової техніки чи скорочення дефіциту зовнішньоторговельного балансу.

Типові схеми фінансування можуть бути використані як окремі підходи або як взаємодоповнюючі стратегії в межах різних наукових сфер.

1.4 Пріоритети наукових досліджень

Пріоритети державної науково-технічної політики визначаються в процесі розподілу бюджетних коштів, що прямо впливає на розвиток конкретних наукових напрямків, а також на загальну динаміку й структуру наукових досліджень. Отже, відповідно до статті 3 Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» від 11 липня 2001 року № 2623-III основними пріоритетними напрямками розвитку науки і техніки є [48]:

- національна безпека і оборона;
- фундаментальні наукові дослідження з найбільш важливих проблем розвитку науково-технічного, соціально-економічного, суспільно-політичного, людського потенціалу для забезпечення конкурентоспроможності України у світі та сталого розвитку суспільства і держави;
- інформаційні та комунікаційні технології;
- енергетика та енергоефективність;
- раціональне природокористування;
- науки про життя, нові технології профілактики та лікування найпоширеніших захворювань;
- нові речовини і матеріали.

1.5 Класифікація наук

Наукові дисципліни, які складають систему наук, можна умовно поділити на три основні групи [51]: природничі, суспільні та технічні, які різняться за своїм предметом і методами дослідження. Між цими підсистемами не завжди є чітка межа, адже деякі науки займають

проміжне становище. Наприклад, технічна естетика знаходиться на межі технічних і суспільних наук, біоніка поєднує природничі й технічні науки, а економічна географія – природничі та суспільні.

Залежно від орієнтації на практичне застосування науки поділяються на фундаментальні та прикладні.

Фундаментальні науки займаються пізнанням основних законів, що регулюють поведінку та взаємодію базових структур природи, суспільства і мислення.

Прикладні науки спрямовані на використання результатів фундаментальних наук для вирішення практичних і соціальних проблем, де важливим критерієм успіху є не лише досягнення істини, а й задоволення соціальних потреб.

Між прикладними науками і практикою розвиваються дослідження, які переносять теоретичні результати в технологічні процеси, конструкції та промислові матеріали. Прикладні науки можуть бути орієнтовані на теоретичні або практичні аспекти, як, наприклад, у фізиці, де фундаментальні теорії, такі як електродинаміка і квантова механіка, стають основою для прикладних галузей, як-от металознавство чи напівпровідникові технології.

Зазвичай фундаментальні науки передують розвитку прикладних, створюючи теоретичну основу для подальших практичних застосувань. Сьогодні більшість досліджень і фінансування спрямовані на прикладні науки, що становлять близько 80-90% усіх наукових ініціатив. Однією з важливих проблем сучасної науки є організація ефективних і скоординованих зв'язків між фундаментальними дослідженнями, прикладними розробками та їх впровадженням у виробництво.

2. Аналіз основних положень діючого законодавства в системі вищої освіти України

Інтеграція системи вищої освіти України в Європейський простір вищої освіти та досліджень є однією з основних цілей її реформування. Важливим аспектом цієї реформи є удосконалення нормативно-правового регулювання вищої освіти, зокрема забезпечення її якості відповідно до європейських стандартів. Стратегією реформування передбачено створення системи постійного поліпшення якості освіти, що відповідає вимогам Європейського простору вищої освіти та

враховує кращі міжнародні практики. Основними завданнями є інституціоналізація системи забезпечення якості освіти на всіх рівнях, залучення стейкхолдерів до розробки нормативно-правових актів та методичних рекомендацій, а також впровадження прозорих процедур вступу на магістратуру. Це сприятиме підготовці кваліфікованих фахівців та реалізації права громадян на якісну освіту [54].

Основні документи, які регламентують вищу освіту в Україні, включають:

Конституція України. Закріплює право на освіту, вільний доступ до вищої освіти на конкурсній основі (стаття 53).

Закон України «Про освіту». Визначає загальні засади функціонування освіти в Україні, зокрема систему, принципи, рівні освіти та права учасників освітнього процесу.

Закон України «Про вищу освіту». Регулює діяльність закладів вищої освіти, академічну мобільність, стандарти вищої освіти та інші аспекти функціонування системи вищої освіти.

Постанови Кабінету Міністрів України. Наприклад, постанови, які затверджують освітні стандарти, порядок надання державних грантів або пільг студентам.

Міжнародні угоди та документи. Наприклад, Болонський процес, до якого приєдналася Україна, регламентує інтеграцію в європейський освітній простір.

Внутрішні нормативні акти закладів освіти. Статути, правила прийому, внутрішні положення, розроблені відповідно до національних законів.

Ці документи забезпечують правову базу для організації освітнього процесу, ліцензування, акредитації, управління, а також захисту прав студентів і викладачів.

В освітній сфері України вже зроблено перші кроки у реформуванні нормативно-правового регулювання, спрямованого на забезпечення якості освіти. Зокрема, ухвалено Закони України «Про вищу освіту» та «Про освіту» [43, 47]. Проте наразі існує гостра потреба у подальшому розробленні й удосконаленні нормативно-правових актів, які відповідатимуть новоприйнятим законам у цій галузі.

Аналізуючи нормативно-правове регулювання у сфері вищої освіти, спрямоване на забезпечення її якості, можна виділити як документи, що безпосередньо регулюють це питання, так і такі, що

мають опосередкований вплив, але все ж визначають окремі процеси чи процедури.

Значущим механізмом у регулюванні забезпечення якості освіти стали Закони України: «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. та «Про освіту» від 05.09.2017 р.

Закон України «Про освіту» (ст. 1, п. 29) запроваджує важливі зміни в поняття якості освіти, зокрема через внесення коригувань до Закону України «Про вищу освіту», що вдосконалює визначення якості вищої освіти. Так, відповідно до п. 23 ст. 1 Закону, якість вищої освіти тепер означає відповідність результатів навчання встановленим вимогам законодавства, відповідним стандартам і/або договору про надання освітніх послуг.

Закон «Про освіту» не вносить змін до складових системи забезпечення якості освіти, оскільки це вже чітко прописано в Законі «Про вищу освіту» (ст. 16), де визначено три складові: внутрішнє забезпечення якості освітньої діяльності ЗВО, зовнішнє забезпечення якості цієї діяльності, а також діяльність Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти.

Однак, Закон «Про освіту» (ст. 41, ч. 3) розширює перелік процедур, що стосуються забезпечення якості, включаючи оприлюднення критеріїв і процедур оцінювання педагогічної та управлінської діяльності працівників закладів освіти. Це дозволяє здійснювати детальніший моніторинг управлінської діяльності на різних рівнях та покращити процес оцінювання.

Згідно з новими положеннями Закону, ліцензування освітньої діяльності та акредитація освітніх програм стали важливими інструментами підвищення якості освіти, сприяючи впровадженню європейських стандартів та міжнародного досвіду в галузі вищої освіти. Це дає змогу забезпечити високий рівень якості вищої освіти в Україні.

Також деякі аспекти забезпечення якості вищої освіти визначені в інших актах, таких як Закон «Про доступ до публічної інформації» (13.01.2011), «Про захист персональних даних» (01.06.2010) та «Про ліцензування видів господарської діяльності» (02.03.2015).

3. Вища освіта в Україні

Вища освіта України сформована відповідно до моделі освіти розвинених країн, визначеної ЮНЕСКО, ООН та іншими міжнародними організаціями, та охоплює комплекс навчально-виховних, культурно-освітніх установ, наукових, науково-методичних організацій, науково-виробничих підприємств, а також державні й місцеві органи управління та самоврядування в освітній сфері, які здійснюють навчання й виховання громадян згідно з Конституцією та законами України. Діяльність вищої освіти забезпечується державою. Українська освітня структура регламентована Законом України «Про освіту» та включає: дошкільну, повну загальну середню, позашкільну, професійну (професійно-технічну), фахову передвищу, вищу, освіта дорослих в т.ч. післядипломну освіту [36, 43, 47].

3.1 Національна рамка кваліфікацій

Національна рамка кваліфікацій (НРК) є системним та структурованим за компетентностями описом рівнів кваліфікацій в освіті. Кожен рівень представляє завершений етап навчання, що визначається складністю освітньої програми, набором компетентностей, закріплених стандартом вищої освіти, та відповідає певному рівню НРК (рис. 1.1) [35].

НРК використовується органами виконавчої влади, освітніми закладами, роботодавцями й іншими суб'єктами для розробки, співвіднесення, ідентифікації, оцінки, планування та розвитку кваліфікацій.

Україна здійснює модернізацію освітніх і професійних стандартів, створюючи законодавчу базу та умови для впровадження інноваційної Національної системи кваліфікацій (НСК) за підтримки Європейського фонду освіти (ЄФО) та зацікавлених сторін.

Для НРК терміни вживаються у такому значенні:

- *відповідальність і автономія* – здатність особи застосовувати знання та навички самостійно та відповідально;

- *знання* – осмислена та засвоєна суб'єктом інформація, що є основою його усвідомленої, цілеспрямованої діяльності. Знання поділяються на емпіричні (знання фактів та уявлення) і теоретичні (концептуальні, методологічні);

НАЦІОНАЛЬНА РАМКА КВАЛІФІКАЦІЙ УКРАЇНИ
в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 25 червня 2020 р. № 519
затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341

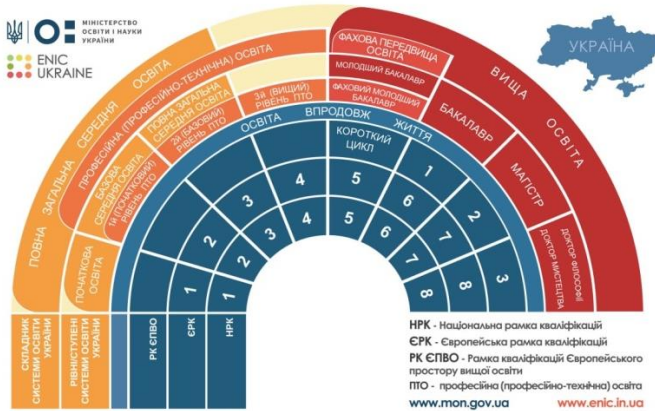

Рис. 1.1. Національна рамка кваліфікацій України в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 25 червня 2020 р. № 619 затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341

- *рівень* – структурна одиниця Національної рамки кваліфікацій, що визначається певною сукупністю результатів навчання, які є характерними для кваліфікацій відповідного рівня;

- *компетентність* – динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність;

- *комунікація* – взаємодія осіб з метою передавання інформації, узгодження дій, спільної діяльності;

- *освітня кваліфікація* – визнана закладом освіти чи іншим уповноваженим суб'єктом освітньої діяльності та засвідчена відповідним документом про освіту сукупність встановлених стандартом освіти та здобутих особою результатів навчання та компетентностей;

- *професійна кваліфікація* – визнана кваліфікаційним центром, суб'єктом освітньої діяльності, іншим уповноваженим суб'єктом та засвідчена відповідним документом стандартизована сукупність

здобутих особою результатів навчання та компетентностей, що дають змогу виконувати певний вид роботи або провадити професійну діяльність;

- *результати навчання* – знання, уміння, навички, способи мислення, погляди, цінності, інші особисті якості, що набуваються у процесі навчання, виховання та розвитку, які можна ідентифікувати, спланувати, оцінити і виміряти;

- *уміння/навички* – здатність застосовувати знання для виконання завдань та розв’язання проблем. Уміння/навички поділяються на когнітивні (що включають логічне, інтуїтивне та творче мислення) і практичні (що включають ручну вправність, застосування практичних способів (методів), матеріалів, знарядь та інструментів, комунікацію).

Національна рамка кваліфікацій розроблена для використання органами виконавчої влади, установами, навчальними закладами, роботодавцями та іншими суб’єктами з метою розробки, ідентифікації, співвіднесення та визнання кваліфікацій. Україна модернізує освітні й професійні стандарти, створює нормативну базу та розвиває Національну систему кваліфікацій за участі Європейського фонду освіти та інших стейкхолдерів.

3.2 Рівні та ступені вищої освіти

Відповідно до Розділу 2, ст. 5 Закону України «Про вищу освіту» Підготовка фахівців з вищою освітою здійснюється за відповідними освітніми програмами на таких рівнях вищої освіти [43]:

- початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти;
- перший (бакалаврський) рівень;
- другий (магістерський) рівень;
- третій (освітньо-науковий/освітньо-творчий) рівень.

Початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти передбачає набуття здобувачами вищої освіти здатності до розв’язування типових спеціалізованих задач у певній галузі професійної діяльності.

Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти передбачає набуття здобувачами вищої освіти здатності до розв’язування складних спеціалізованих задач у певній галузі професійної діяльності.

Другий (магістерський) рівень вищої освіти передбачає набуття здобувачами вищої освіти здатності до розв’язування задач дослідницького та/або інноваційного характеру у певній галузі професійної діяльності.

Третій (освітньо-науковий/освітньо-творчий) рівень передбачає набуття здобувачами вищої освіти здатності розв'язувати комплексні проблеми в галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності.

Освітньо-науковий рівень вищої освіти передбачає здобуття особою теоретичних знань, умінь, навичок та інших компетентностей, достатніх для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, оволодіння методологією наукової та педагогічної діяльності, а також проведення власного наукового дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

Освітньо-творчий рівень вищої освіти передбачає оволодіння методологією мистецької та мистецько-педагогічної діяльності, здійснення самостійного творчого мистецького проекту, здобуття практичних навичок продукування нових ідей і розв'язання теоретичних та практичних проблем у творчій мистецькій сфері.

Здобуття вищої освіти на кожному рівні вищої освіти передбачає успішне виконання особою освітньої програми, що є підставою для присудження відповідного ступеня вищої освіти:

- 1) молодший бакалавр;
- 2) бакалавр;
- 3) магістр;
- 4) доктор філософії/доктор мистецтва;

Молодший бакалавр – це освітній або освітньо-професійний ступінь, що здобувається на початковому рівні (короткому циклі) вищої освіти і присуджується закладом вищої освіти у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти освітньої програми, обсяг якої становить 120 кредитів ЄКТС. Для здобуття освітнього ступеня молодшого бакалавра на основі фахової передвищої освіти заклад вищої освіти має право визнати та перезарахувати кредити ЄКТС, максимальний обсяг яких визначається стандартом вищої освіти.

Особа має право здобувати ступінь молодшого бакалавра за умови наявності в неї повної загальної середньої освіти.

Бакалавр – це освітній ступінь, що здобувається на першому рівні вищої освіти та присуджується закладом вищої освіти у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти освітньо-професійної

програми, обсяг якої становить 180-240 кредитів ЄКТС. Для здобуття освітнього ступеня бакалавра на основі освітнього ступеня молодшого бакалавра або на основі фахової передвищої освіти заклад вищої освіти має право визнати та перезарахувати кредити ЄКТС, максимальний обсяг яких визначається стандартом вищої освіти.

Особа має право здобувати ступінь бакалавра за умови наявності в неї повної загальної середньої освіти.

Magister – це освітній ступінь, що здобувається на другому рівні вищої освіти та присуджується закладом вищої освіти (науковою установою) у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньої програми. Ступінь магістра здобувається за освітньо-професійною або за освітньо-науковою програмою. Обсяг освітньо-професійної програми підготовки магістра становить 90-120 кредитів ЄКТС, обсяг освітньо-наукової програми – 120 кредитів ЄКТС. Освітньо-наукова програма магістра обов'язково включає дослідницьку (наукову) компоненту обсягом не менше 30 відсотків. Особа має право здобувати ступінь магістра за умови наявності в неї ступеня бакалавра.

Відповідно до Стандарту вищої освіти, затвердженого Наказом МОН України від 05.09.2022 № 791 (в редакції Наказу МОН України від 30.10.2024 р. №1549, для спеціальності 227 – «Терапія та реабілітація», спеціалізації 227.01 – «Фізична терапія» [55], обсяг освітньо-професійних (ОПП) та освітньо-наукових програм (ОНП) встановлено на рівні 120 кредитів ЄКТС. Щонайменше 90% загального обсягу освітньої програми повинно бути спрямовано на формування загальних і спеціальних (фахових) компетентностей, визначених зазначеним стандартом. Для ОНП передбачено виділення не менше 36 кредитів ЄКТС на науково-дослідницьку компоненту.

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» [43] ступінь магістра медичного, фармацевтичного або ветеринарного спрямування здобувається на основі повної загальної середньої освіти або освітнього ступеня молодшого бакалавра, фахового молодшого бакалавра, освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста за відповідною спеціальністю і присуджується закладом вищої освіти у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньої програми, обсяг якої у випадку, якщо ступінь магістра медичного, фармацевтичного або ветеринарного спрямування здобувається на основі повної загальної середньої освіти, становить

300-360 кредитів ЄКТС. Для здобуття освітнього ступеня магістра медичного, фармацевтичного або ветеринарного спрямування на основі освітнього ступеня молодшого бакалавра або на основі фахової передвищої освіти заклад вищої освіти має право визнати та перерахувати кредити ЄКТС, максимальний обсяг яких визначається стандартом вищої освіти.

Наукові установи Національної академії наук України та національних галузевих академій наук можуть здійснювати підготовку магістрів за власною освітньо-науковою програмою згідно з отриманою ліцензією на відповідну освітню діяльність. Наукові установи можуть також здійснювати підготовку магістрів за освітньо-науковою програмою, узгодженою з закладом вищої освіти. У такому разі наукова складова такої програми здійснюється у науковій установі, а освітня складова - у закладі вищої освіти.

Доктор філософії – це освітній і водночас науковий ступінь, що здобувається на третьому рівні вищої освіти на основі ступеня магістра. Ступінь доктора філософії присуджується разовою спеціалізованою вченою радою закладу вищої освіти або наукової установи за результатами успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньо-наукової програми та публічного захисту дисертації у разовій спеціалізованій вченій раді.

Особа має право здобувати ступінь доктора філософії під час навчання в аспірантурі (ад'юнктурі). Особи, які професійно здійснюють наукову, науково-технічну або науково-педагогічну діяльність за основним місцем роботи, мають право здобувати ступінь доктора філософії поза аспірантурою, зокрема під час перебування у творчій відпустці, за умови успішного виконання відповідної освітньо-наукової програми та публічного захисту дисертації у разовій спеціалізованій вченій раді.

Нормативний строк підготовки доктора філософії в аспірантурі (ад'юнктурі) становить чотири роки. Обсяг освітньої складової освітньо-наукової програми підготовки доктора філософії становить 30-60 кредитів ЄКТС.

Наукові установи можуть здійснювати підготовку докторів філософії за власною освітньо-науковою програмою згідно з отриманою ліцензією на відповідну освітню діяльність або за освітньо-науковою програмою, окремі елементи якої забезпечуються іншими науковими установами та/або закладами вищої освіти.

Доктор мистецтва – це освітньо-творчий ступінь, що здобувається на третьому рівні вищої освіти на основі ступеня магістра. Особа має право здобувати ступінь доктора мистецтва у творчій аспірантурі. Першим етапом здобуття ступеня доктора мистецтва може бути асистентура-стажування, яка є формою підготовки мистецьких виконавських кадрів вищої кваліфікації. Порядок здобуття освітньо-творчого ступеня доктора мистецтва та навчання в асистентурі-стажуванні затверджується Кабінетом Міністрів України за поданням центрального органу виконавчої влади у сфері культури за погодженням з центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.

Ступінь доктора мистецтва присуджується спеціалізованою радою з присудження ступеня доктора мистецтва закладу вищої освіти мистецького спрямування за результатом успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньо-творчої програми та публічного захисту творчого мистецького проекту в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Нормативний строк підготовки доктора мистецтва у творчій аспірантурі становить три роки. Обсяг освітньої складової освітньо-творчої програми підготовки доктора мистецтва становить 30-60 кредитів ЄКТС.

3.3. Види документів про вищу освіту (наукові ступені)

Документ про ВО (науковий ступінь) видається особі, яка успішно виконала відповідну освітню (наукову) програму та пройшла атестацію.

Встановлюються такі види документів про ВО (наукові ступені) за відповідними ступенями [43]:

- диплом молодшого бакалавра;
- диплом бакалавра;
- диплом магістра;
- диплом доктора філософії/доктора мистецтва.

Невід'ємною частиною диплома бакалавра, магістра, доктора філософії/доктора мистецтва є додаток до диплома європейського зразка, що містить структуровану інформацію про завершення навчання. У додатку до диплома міститься інформація про результати навчання особи, що складається з інформації про назви дисциплін,

отриманію і здобуту кількості кредитів ЄКТС, а також відомості про національну систему вищої освіти України.

Інформація про видані дипломи вноситься закладами вищої освіти, крім вищих військових навчальних закладів, до Єдиної державної електронної бази з питань освіти.

3.4. Державне управління вищою освітою та внутрішнє управління ЗВО

Державне управління вищою освітою України базується на Конституції України, Законі «Про вищу освіту», міжнародних стандартах і зобов'язаннях (зокрема Болонський процес). Воно здійснюється через Міністерство освіти і науки (МОН), яке формує політику, затверджує стандарти, ліцензує й акредитує заклади вищої освіти (ЗВО). Інші органи, наприклад Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО), відповідають за акредитацію програм і моніторинг якості.

Внутрішнє управління ЗВО базується на принципах автономії, зокрема академічної, організаційної, фінансової та кадрової. Структура управління включає ректора (як виконавчий орган), академічну раду, факультети та кафедри. Управління здійснюється за допомогою стратегічного планування, прозорого фінансового менеджменту й залучення студентів та викладачів до процесів прийняття рішень.

Фокус сучасних реформ – децентралізація управління, підвищення прозорості, впровадження інноваційних методів управління та забезпечення відповідності європейським стандартам якості освіти.

Україна активно впроваджує європейські стандарти управління вищою освітою, зокрема ESG (European Standards and Guidelines for Quality Assurance). Ключові напрями реформ [67]:

- забезпечення прозорості управління через електронні системи моніторингу;
- інтеграція в міжнародний освітній простір через міжнародні грантові програми (Erasmus+, Horizon Europe);
- зміцнення співпраці між ЗВО, державними установами та приватним сектором;
- вирішення проблеми фінансування, особливо для регіональних університетів.

Таким чином, система управління вищою освітою України прагне поєднати державний контроль, міжнародні стандарти та внутрішню автономію закладів для підвищення їхньої конкурентоспроможності та ефективності.

Питання для самоконтролю:

1. Поняття науки.
2. Значення наукових досліджень у сфері фізичної терапії
3. Економічна ситуація в галузі науки.
4. Типові схеми фінансування наукоємних розробок.
5. Пріоритети наукових досліджень
6. Класифікація наук
7. Закон України «Про освіту», Закон України «Про вищу освіту»
8. Вища освіта в Україні.
9. Національна рамка кваліфікацій.
10. Система державного управління вищою освітою та внутрішнє управління ЗВО.

Тестові питання (оберіть одну правильну відповідь):

1. *Що визначає теорія в науці?*
 - а) практичні засоби отримання знань;
 - б) закономірності явищ та процесів;
 - в) принципи і підходи до пізнання;
 - г) способи застосування наукових результатів.
2. *Що є основною функцією методології?*
 - а) розробка технічних засобів дослідження;
 - б) визначення способів пізнання;
 - в) систематизація знань про явища;
 - г) застосування знань у практичній діяльності.
3. *Яка складова науки пов'язана із застосуванням результатів досліджень?*
 - а) теорія;
 - б) методологія;
 - в) практика впровадження;
 - г) методи і техніки.

4. *Що є об'єктом (предметом) наукового дослідження?*
- а) дослідник, який вивчає явище;
 - б) те, на що спрямоване наукове пізнання;
 - в) прийоми і методи пізнання;
 - г) алгоритм наукової діяльності.
5. *Що визначає методика у науковій діяльності?*
- а) систему принципів побудови досліджень;
 - б) послідовність дій для досягнення мети;
 - в) взаємозв'язок об'єкта і суб'єкта пізнання;
 - г) закономірності стилістичних засобів текстів.
6. *Кого або що можна віднести до суб'єкта наукового пізнання?*
- а) природні явища, що вивчаються;
 - б) закони дійсності, що відкриваються;
 - в) науковця або дослідницьку організацію;
 - г) сукупність прийомів і методів дослідження.
7. *Ключовим індикатором стану наукової сфери в Україні є:*
- а) обсяг державного фінансування освіти;
 - б) частка витрат на дослідження й розробки у ВВП;
 - в) рівень інфляції в країні;
 - г) кількість наукових публікацій за рік.
8. *Який підхід до фінансування наукоємних розробок орієнтований на управління науково-технічним прогресом як окремою соціально-економічною галуззю?*
- а) лобовий спосіб;
 - б) комплексний спосіб;
 - в) дефіцитне керування;
 - г) змішаний спосіб.
9. *Яка з наведених цілей державних програм сприяє розвитку науки через створення умов для підвищення якості життя населення?*
- а) розвиток освітнього потенціалу;
 - б) зміцнення наукового потенціалу;
 - в) стимулювання підприємницької діяльності;
 - г) створення сучасної інфраструктури.
10. *Прикладом поєднання природничих і технічних наук є:*
- а) хімія;
 - б) біологія;
 - в) біоніка;
 - г) фізика.

11. Який закон визначає три складові системи забезпечення якості освітньої діяльності у ЗВО?

- а) Закон України «Про освіту»;
- б) Закон України «Про вищу освіту»;
- в) Закон України «Про доступ до публічної інформації»;
- г) Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності».

12. Що таке Національна рамка кваліфікацій (НРК)?

- а) система фінансування освітніх закладів;
- б) опис рівнів кваліфікацій, структурований за компетентностями;
- в) документ про акредитацію закладів освіти;
- г) модель управління освітніми установами.

13. Що таке інтегральна компетентність?

- а) здатність до комунікації та соціалізації;
- б) узагальнений опис кваліфікаційного рівня;
- в) практичні навички застосування інструментів;
- г) набір теоретичних знань для професійної діяльності.

14. Хто має право присуджувати ступінь доктора філософії?

- а) міністерство освіти і науки України;
- б) разова спеціалізована вчена рада закладу вищої освіти або наукової установи;
- в) центральний орган виконавчої влади у сфері культури;
- г) рада ректорів закладів вищої освіти.

15. Який мінімальний обсяг освітньо-професійної програми для підготовки магістра, що включає дослідницьку компоненту?

- а) 90 – 120 кредитів ЄКТС
- б) 50 кредитів ЄКТС
- в) 180 – 240 кредитів ЄКТС
- г) 300 – 360 кредитів ЄКТС

Тема 2.

Планування та реалізація освітнього процесу у системі підготовки фахівців у закладах вищої освіти

1. Навчально-методичний комплекс в системі підготовки кадрів у вищій школі
2. Навчальний графік, робочі програми, силабуси у вищій школі
3. Організація аудиторної роботи зі студентами
 - 3.1 Значення типів сприйняття інформації в організації викладацької діяльності в межах навчання студентів спеціальності Терапія та реабілітація, спеціалізації Фізична терапія
4. Організація праці викладача закладів вищої освіти
5. Значення кафедри в організації та координації навчального процесу у закладах вищої освіти

1. Навчально-методичний комплекс в системі підготовки кадрів у вищій школі

Організаційно-методичне забезпечення навчального процесу ґрунтується на розробленні навчально-методичного комплексу спеціальності і відповідних дисциплін, який включає такі основні документи [21]:

- освітні програми;
- навчальні плани;
- робочі програми, силабуси;
- програми (виробничих/клінічних) практик;
- підручники і навчальні посібники;
- методичні матеріали і завдання до семінарських, практичних і лабораторних занять;
- індивідуальні семестрові завдання для самостійної роботи студентів з навчальних дисциплін;
- методичні матеріали з виконання курсових і випускних (дипломних) робіт;
- контрольні роботи з навчальних дисциплін для перевірки рівня засвоєння студентами навчального матеріалу;
- методичні матеріали з проведення державних іспитів і захисту випускних (дипломних) проєктів (робіт) тощо.

Усі зазначені документи повинні відповідати вимогам державного стандарту освіти України.

Зміст освіти – це науково обґрунтована структура, яка охоплює дидактичні та методичні аспекти організації процесу оволодіння знаннями, уміннями, навичками, а також досвідом творчої діяльності особистості відповідно до встановлених освітніх і кваліфікаційних рівнів.

Визначення змісту освіти здійснюється на основі освітньо-професійної програми, освітньо-кваліфікаційної характеристики, структурно-логічної схеми підготовки, навчальних програм дисциплін та інших нормативних документів. Він реалізується через відповідні підручники, навчальні посібники, методичні матеріали та дидактичні засоби, які застосовуються в освітньому процесі.

Освітньо-професійна програма (ОПП) підготовки фахівців – це документ, що містить перелік обов'язкових і вибіркових дисциплін із зазначенням кількості годин для їх вивчення, а також форм контролю знань, умінь і навичок студентів. Програма визначає основні вимоги до професійної підготовки, теоретичних знань, практичних умінь і навичок, необхідних для виконання професійних обов'язків на заданому освітньому рівні.

Згідно з затвердженими у 2024 році стандартами спеціальності 227 «Терапія та реабілітація», для спеціалізації 227.01 «Фізична терапія» визначені конкретні особливості ОПП [55, 56].

Для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти передбачено такі умови: Освітній процес здійснюється заочною та дуальною формами навчання, з прийомом на базі повної загальної середньої освіти. Загальний обсяг ОПП складає 240 кредитів ЄКТС, при цьому заклади вищої освіти (ЗВО) мають право визнати та зарахувати до 60 кредитів ЄКТС, отриманих у рамках попередніх програм підготовки молодших бакалаврів або молодших спеціалістів за спеціальностями 223 «Медсестринство», 224 «Технології медичної діагностики та лікування», 017 «Фізична культура та спорт». 90% обсягу ОПП спрямовано на формування загальних та спеціальних (фахових) компетентностей відповідно до обраної спеціалізації. Для набуття спеціальних компетентностей передбачене проходження клінічних практик (клінічного навчання) обсягом 24 кредити, що включають практики тривалістю не менше 6 кредитів кожна. Атестація здобувачів освіти відбувається у формі Єдиного державного кваліфікаційного іспиту, а також можуть бути додаткові форми атестації, зокрема захист кваліфікаційної роботи [56].

Для другого (магістерського) рівня вищої освіти визначено такі вимоги: Особи, які здобули освітній ступінь бакалавра за спеціальністю 227 «Терапія та реабілітація» (включаючи спеціалізацію 227.01 «Фізична терапія») або за напрямом «Фізична терапія, ерготерапія» або «Здоров'я людини» (професійне спрямування «Фізична реабілітація»), можуть вступати на навчання для здобуття освітнього ступеня магістра. Форми навчання включають денну та дуальну форми. Обсяг ОПП для магістрантів становить 120 кредитів ЄКТС, з яких мінімум 90% спрямовано на формування загальних і спеціальних компетентностей. Важливим є також включення в ОПП не менше 34 кредитів ЄКТС, що припадають на клінічну практику/клінічне навчання, тривалість кожної практики повинна складати не менше 6 кредитів. Обов'язковими є клінічні практики з фізичної терапії для осіб різного віку (в тому числі дітей і осіб похилого віку), з порушеннями опорно-рухового апарату, серцево-судинної, дихальної та нервової систем, зокрема з важкими, комбінованими та тривалими порушеннями. Атестація здійснюється через Єдиний державний кваліфікаційний іспит та публічний захист кваліфікаційної роботи [55].

Структурно-логічна схема підготовки являє собою науково-методичне обґрунтування процесу впровадження освітньо-професійної програми навчання.

Зміст освіти включає нормативну та вибіркочу складові. Нормативна частина встановлюється державним стандартом освіти, що забезпечує єдність і відповідність підготовки фахівців загальнонаціональним вимогам. Вибіркова частина формується складом вищої освіти з урахуванням його академічної автономії, специфіки освітніх програм, запитів студентів та потреб ринку праці, що дозволяє адаптувати підготовку до сучасних викликів і тенденцій у професійній сфері.

Державний стандарт освіти являє собою систему норм і вимог, що визначають критерії досягнення певного освітнього або кваліфікаційного рівня. Відповідно до цього стандарту, організація навчального процесу студентів здійснюється за навчальним планом, що забезпечує єдність освітніх підходів, гарантує якість підготовки фахівців і створює умови для їхньої подальшої інтеграції в професійне середовище [43].

В контексті освітніх стандартів для фізичних терапевтів, освітній процес має бути організований відповідно до національних та міжнародних вимог, що забезпечують високий рівень підготовки фахівців у цій галузі. Зокрема, освітні стандарти для фізичних терапевтів включають визначення обов'язкових дисциплін, які охоплюють як теоретичні, так і практичні аспекти цієї професії. Це можуть бути дисципліни з анатомії, фізіології, біомеханіки, реабілітації, психосоціальних аспектів роботи з пацієнтами тощо.

Вибіркові дисципліни, в свою чергу, дозволяють студентам спеціалізуватися в певних напрямках фізичної терапії, таких як спортивна реабілітація, курортологія, нейрореабілітація тощо. Це дає можливість закладам вищої освіти адаптувати програму до потреб ринку праці та сучасних тенденцій в медицині.

Навчальний план є основним нормативним документом, який регламентує перелік і обсяг обов'язкових та вибіркового дисциплін, порядок їх вивчення, форми проведення занять та їх тривалість, а також графік навчального процесу і методи поточного та підсумкового контролю [30].

Розподіл дисциплін по семестрах, кількість годин, відведених на їх викладання, залежить від специфіки спеціальності, обраної спеціалізації, рівня кваліфікації майбутнього фахівця, а також загальної тривалості навчання. Навчальний план також враховує вимоги ринку праці та сучасні тенденції в освіті, що дозволяє забезпечити якісну підготовку фахівців, здатних адаптуватися до змінюваних умов професійної діяльності.

Для детального планування навчального процесу на кожен навчальний рік розробляється робочий навчальний план. Нормативні дисципліни встановлюються відповідно до державного стандарту освіти, і їхні назви та обсяги є обов'язковими для навчального закладу. Вибіркові дисципліни вводяться для забезпечення поглибленої підготовки фахівців у конкретній галузі, а також для ефективного використання ресурсів і можливостей конкретного закладу освіти.

Навчальний план також визначає форми організації навчального процесу, включаючи аудиторну, самостійну та індивідуальну роботу студентів, такі як лекції, практичні, лабораторні та семінарські заняття, курсові роботи (проекти), практики, підсумковий контроль знань, дипломні роботи та державні іспити. Окрім того, у плані зазначається кількість годин, відведених для вивчення конкретних дисциплін, з

урахуванням нормативів використання навчального часу. Це забезпечує системний підхід до організації навчання та оптимізацію процесу здобуття знань студентами.

2. Навчальний графік, робочі програми, силабуси у вищій школі

Графік освітнього процесу – це документ, який визначає розклад навчальних занять, практик, контрольних заходів та інших етапів освітнього процесу в навчальному закладі на певний навчальний рік або семестр. Він містить інформацію про початок і кінець навчального року, канікули, терміни проведення заліків, екзаменів, практик, державних атестацій та інших організаційних заходів, що забезпечують ефективне планування навчального процесу.

Графік навчального процесу може бути коригований залежно від зовнішніх факторів, таких як зміни в умовах проходження практики, стан інфраструктури навчального закладу (наприклад, доступність бібліотечних ресурсів, наявність місць у гуртожитках тощо). У таких умовах викладач повинен застосовувати адаптивні методи навчання, зважаючи на наявність необхідних навчальних матеріалів, технічних засобів, програмного забезпечення та можливості для організації дистанційного навчання. Це дозволяє забезпечити безперервність навчального процесу і адаптувати його до сучасних умов.

Зміст дисципліни, її основні цілі та вимоги до рівня знань і навичок студентів визначаються навчальною програмою. Вона має чітко окреслювати ключові компетенції, які повинні бути досягнуті в результаті вивчення дисципліни, а також методи оцінки та контролю знань. Врахування сучасних технологій та інноваційних методик навчання також є важливим елементом для забезпечення високої якості освіти.

Робоча програма дисципліни – це документ, що визначає зміст, структуру та організацію навчального процесу з конкретної дисципліни в межах освітньої програми. Вона є частиною освітнього процесу і формується на основі вимог державних стандартів вищої освіти, освітньо-кваліфікаційних характеристик та специфіки конкретної спеціальності.

Кожен заклад вищої освіти, формуючи навчальний план, зобов'язаний дотримуватися загальних вимог і орієнтуватися на типовий перелік дисциплін, одночасно адаптуючи його відповідно до

специфіки галузі та регіональних особливостей. Зміст дисциплін на початкових етапах навчання включає загальнонаукові та гуманітарні курси, що забезпечують фундаментальну підготовку, тоді як на старших курсах акцент ставиться на професійно-орієнтовані та спеціалізовані дисципліни, що відповідають вимогам майбутньої професії.

Розподіл курсових робіт (проектів) і розрахункових робіт має бути рівномірним протягом навчального процесу, за винятком останнього курсу, якщо основна увага приділяється підготовці дипломної роботи (проєкту) та переддипломній практиці, яка займає значну частину навчального часу [32].

Робочі програми дисциплін складаються відповідно до специфіки конкретного потоку студентів, з урахуванням їхніх навчальних потреб і вимог. Для забезпечення ефективної організації навчального процесу важливо створювати структурно-логічні схеми, що відображають взаємозв'язок дисциплін між собою. Крім того, до робочої програми варто додавати лист узгодження змісту з викладачами, які проводили заняття з профільних дисциплін або паралельних курсів, що дозволяє забезпечити логічну послідовність та узгодженість навчального матеріалу.

Такі підходи сприяють оптимізації навчального процесу, забезпечуючи його системність і цілісність, а також підвищують ефективність підготовки фахівців, здатних успішно вирішувати завдання в обраній професійній сфері.

Силабус освітнього компонента є документом, який детально описує структуру та зміст навчальної дисципліни або освітнього модуля. Він включає в себе інформацію про мету курсу, його завдання, зміст навчальних тем, методи та форми навчання, критерії оцінювання, а також рекомендації для самостійної роботи студентів [41]. Силабус є основним інструментом, який допомагає студентам і викладачам зрозуміти основні етапи навчання та очікувані результати.

Це документ, що містить детальний план вивчення дисципліни, в якому вказуються основні аспекти курсу, такі як цілі навчання, основні теми, методи навчання, критерії оцінювання та інші важливі елементи, які допомагають студентам і викладачам ефективно організувати освітній процес. Силабус є основним інструментом для організації самостійної роботи студентів, планування навчального процесу, а також оцінки виконання студентами програми курсу.

Силабуси стали невід'ємною частиною системи вищої освіти в Україні і світі в рамках Болонського процесу, який передбачає стандартизацію та підвищення якості вищої освіти. Вони були введені для того, щоб забезпечити чіткість, прозорість і доступність навчального плану як для студентів, так і для викладачів.

Силабус виступає конкретним планом навчання дисципліни, що орієнтований на студентів, який містить основні вимоги до навчального процесу, завдання, методи навчання та оцінювання. В свою чергу, робоча програма – це більш загальний документ, що визначає структуру і зміст навчання дисципліни на рівні освітнього закладу, включаючи підготовку, організацію та стандарти освітнього процесу.

3. Організація аудиторної роботи зі студентами

На основі освітньої діяльності (пізнавальної, творчої, наукової, самостійної тощо) у студентів формуються певні ставлення до різних навчальних дисциплін. Для того, щоб студенти успішно засвоїли знання, вміння та навички, викладач повинен організувати освітній процес відповідно до сучасних принципів мотивації та потреб особистості. Основними чинниками, які стимулюють студентів до ефективної навчально-творчої діяльності, є [32]:

- значущість предмета для професійної підготовки та усвідомлення теоретичної і практичної важливості тем курсу;
- розуміння студентом короткострокових і довгострокових цілей навчання;
- висока майстерність викладання дисципліни (емоційний підхід до подачі матеріалу, показ перспектив розвитку наукових ідей у певній галузі, вирішення завдань, що створюють проблемні ситуації в освітньому процесі);
- особистісні стосунки (симпатія чи антипатія) з викладачем.

Освітній процес у закладах вищої освіти реалізується через кілька основних форм: навчальні заняття, самостійну роботу студентів, практичну підготовку та контрольні заходи. До основних видів навчальних занять належать лекції, практичні та семінарські заняття, індивідуальні заняття та консультації. Залежно від специфіки курсу і поставлених навчальних цілей, можуть бути введені інші форми

занять, що визначаються відповідно до внутрішніх регламентів закладу.

Згідно з Законом України «Про вищу освіту» (ст. 50), навчальні заклади мають право самостійно обирати методи та засоби навчання в межах затверджених навчальних планів, що дозволяє забезпечити гнучкість і адаптивність освітнього процесу, враховуючи потреби студентів та особливості конкретної спеціальності. Це сприяє підвищенню якості навчання та розвитку інноваційних підходів у викладанні.

Для забезпечення ефективного взаєморозуміння між студентами і викладачем педагог має знати психологічну структуру студентської аудиторії, адже кожна група студентів має неформальні підгрупи за інтересами і своїх неформальних лідерів. Викладачеві важливо знати цих лідерів і вміти з ними працювати. Крім того, студент як особистість має свою психологічну структуру, основними елементами якої є спрямованість, можливості, характер і темперамент.

Психологи та викладачі-практики виділяють різні типи студентів: «негативісти» (які все сприймають критично), «позитивісти» (які завжди підтримують викладача), «мовчуни», «всезнайки», «багатослівні» [21].

«Негативісти» - студенти, які завжди сприймають усе в освітньому процесі з критикою. Вони можуть не вірити в успіх своїх зусиль або вважати, що інформація не є корисною.

«Позитивісти» - студенти, які підтримують викладача, мотивують інших і вірять у важливість предмета.

«Мовчуни» - студенти, які не беруть активної участі в обговореннях і рідко висловлюють свою думку.

«Всезнайки» - студенти, які намагаються продемонструвати свою обізнаність і часто перебирають на себе роль експерта.

«Багатослівні» - студенти, які активно коментують і можуть говорити надто багато, що може відволікати від основного матеріалу.

Викладач, розуміючи ці типи студентів, повинен адаптувати свій підхід до кожного, враховуючи темперамент, рівень підготовки, здатність до творчого мислення та інші характеристики. Це дозволяє налаштувати освітній процес так, щоб кожен студент отримував підтримку та міг максимально реалізувати свій потенціал. Крім того, викладач має постійно вдосконалювати свої педагогічні методи,

вивчаючи досвід інших викладачів та шукаючи нові способи взаємодії з аудиторією для досягнення кращих результатів.

Для вдосконалення педагогічної майстерності викладачеві рекомендується вивчати методи та форми проведення занять іншими викладачами, урізноманітнювати способи взаємодії з аудиторією. Як організатор освітнього середовища, викладач має забезпечити умови для ефективного навчання студентів, сприяючи їх самостійності та постійному поповненню знань. Важливо також постійно вивчати потреби студентів, їх прагнення і мотивацію.

Для вивчення громадської думки в процесі проведення аудиторних занять можна використовувати такі методи:

Спостереження – визначення реакцій студентів, таких як схвальні репліки, негативні емоції, відволікання від занять або наявність запитань.

Анкетування – проведення опитувань на початку, середині та в кінці курсу.

В анкетуванні можна звертати увагу на такі аспекти: відповідність навчального матеріалу тематиці курсу, важливість дисципліни для професійної підготовки, якість викладу матеріалу (логіка, темп, емоційність), а також загальна характеристика викладача (ерудиція, доброзичливість, культура мовлення, здатність донести матеріал тощо) [21].

3.1 Значення типів сприйняття інформації в організації викладацької діяльності в межах навчання студентів спеціальності Терапія та реабілітація, спеціалізації Фізична терапія

В контексті навчання фізичних терапевтів важливо враховувати різноманітні стилі сприйняття інформації, оскільки цей професійний напрямок вимагає високої практичної підготовки та теоретичних знань. Залежно від типу сприйняття інформації студентів, методи навчання можуть бути адаптовані для оптимізації навчального процесу та покращення засвоєння матеріалу [16, 50].

Візуали – студенти, які належать до цього типу, зазвичай краще сприймають інформацію через зорові канали, тому для них важливі наочні матеріали. У навчанні фізичних терапевтів це може включати:

- використання діаграм, схем та ілюстрацій для пояснення анатомії, фізіології, технік мануальної терапії чи реабілітаційних вправ;

- відео та анімації для демонстрації правильних рухів або вправ, що важливо для розуміння техніки виконання;

- мультимедійні презентації, що дозволяють студентам побачити послідовність дій при проведенні різних терапевтичних процедур.

Такі методи допомагають візуалам зрозуміти важливі деталі технік та коректне виконання вправ у фізичній терапії.

Аудіали – студенти цього типу краще сприймають матеріал через слух, тому для них важливо створити умови для активного слухання та обговорення:

- лекції та семінари, що дозволяють слухати пояснення теоретичних аспектів фізичної терапії, таких як принципи лікування, підходи до реабілітації, етика в терапії;

- групові обговорення, на яких студенти можуть задавати питання, обговорювати практичні випадки та отримувати зворотний зв'язок;

- аудіо-матеріали (наприклад, підкасти або записи лекцій), що дозволяють студентам повторно прослуховувати матеріал для кращого запам'ятовування.

Важливим аспектом є також розвиток комунікативних навичок, оскільки ефективна взаємодія з пацієнтами, пояснення лікувальних процедур є важливою частиною професії.

Кінестетики – для студентів цього типу найбільша цінність полягає в практичних заняттях та активному виконанні терапевтичних процедур:

- лабораторні заняття та практичні тренування, де студенти можуть виконувати фізичні вправи, мануальні техніки, дослідження рухливості суглобів, м'язової сили;

- імітаційні вправи та рольові ігри, що допомагають студентам відпрацьовувати реальні сценарії взаємодії з пацієнтами та застосування терапевтичних технік;

- постійний зворотний зв'язок під час виконання вправ, де викладач може коригувати техніку та демонструвати правильність рухів.

Такий підхід допомагає кінестетикам засвоїти рухові навички, які необхідні в їхній професії, і краще підготуватися до практичної роботи.

Дискретти – ці студенти орієнтовані на точність, логіку та структуру, тому для них важливі чіткі інструкції та послідовність:

- структуровані матеріали з чіткими кроками виконання терапевтичних процедур, наприклад, детальне пояснення кожного етапу реабілітації пацієнта;

- аналіз конкретних випадків – розгляд клінічних ситуацій, де студенти можуть застосувати логічний підхід для вирішення терапевтичних завдань;

- письмові звіти та контрольні роботи, що дозволяють оцінити розуміння студентом теоретичних аспектів і навичок з інтерпретації даних пацієнтів.

Для дискретів важливо давати чітке пояснення кожного етапу терапевтичного процесу та логіку його застосування.

Оскільки фізична терапія вимагає одночасного розвитку теоретичних і практичних знань, комбінування методів навчання для різних типів сприйняття є надзвичайно ефективним. Наприклад, викладач може почати з теоретичного викладу через лекції (для аудіалів), ілюструючи матеріал графіками та схемами (для візуалів), а потім перейти до практичних тренувань, де студенти виконуватимуть терапевтичні вправи під наглядом викладача (для кінестетиків). Крім того, для дискретів важливо надавати чіткі інструкції і аналізувати конкретні випадки, що дозволяє їм застосувати логічне мислення для вирішення практичних завдань.

Таке багатоканальне навчання дозволяє студентам освоїти різні аспекти фізичної терапії, покращити їхню професійну підготовку і забезпечити високий рівень кваліфікації на практиці.

4. Організація праці викладача закладів вищої освіти

Згідно з пунктом 2 статті 51 Кодексу законів про працю України (КЗпП) [23], для окремих категорій працівників встановлюється скорочений робочий час – коротший робочий день, що є меншим за норму 40 годин на тиждень. Так, для викладачів вищих навчальних закладів третього та четвертого рівнів акредитації, враховуючи підвищену розумово-емоційну завантаженість, середня тривалість робочого тижня складає 36 годин. Згідно з статтею 52 КЗпП, щоденна тривалість робочого часу викладача при шестиденному робочому тижні становить 6 годин.

Тривалість робочого часу викладача на навчальний рік визначається з урахуванням відпускних, вихідних та святкових днів. Розрахунок робочого часу на навчальний рік проводиться таким чином:

Навчальний рік має 52 тижні, з яких 8 тижнів – відпустка і 2 тижні – святкові дні (для 1996 року). Тому кількість робочих тижнів визначається як:

$$52 \text{ тижні} - 8 \text{ тижнів} - 2 \text{ тижні} = 42 \text{ тижні.}$$

Таким чином, річна тривалість робочого часу викладача обчислюється як добуток кількості робочих тижнів на тижневу кількість робочих годин:

$$42 \text{ тижні} \times 36 \text{ годин/тиждень} = 1512 \text{ годин.}$$

Варто зазначити, що річна тривалість робочого часу викладача може змінюватися залежно від кількості святкових днів, тому розрахунок проводиться щорічно.

Відповідно до законодавства України, викладачі ЗВО виконують різні види роботи, що регулюються трудовим законодавством, зокрема Кодексом законів про працю України, а також іншими нормативними актами, які стосуються освіти. Основними видами роботи викладача є [21]:

1. Навчальна робота

Це основний вид діяльності викладача, який включає:

Лекційні заняття – проведення лекцій для студентів, що передбачають передачу теоретичних знань.

Практичні та семінарські заняття – проведення навчальних заходів для практичного закріплення теоретичних знань, розв'язання задач, дискусії, обговорення.

Лабораторні заняття – проведення занять, що включають практичну діяльність студентів в лабораторних умовах.

Консультації для студентів – індивідуальні або групові консультації для допомоги студентам в освоєнні навчального матеріалу.

Робота зі студентами в рамках курсів за вибором – організація та проведення додаткових навчальних курсів, тренінгів, які можуть не входити в основну програму.

Для медичних спеціальностей, зокрема і для Терапії та реабілітації – клінічні практики та клінічне навчання є важливим аспектом проведення клінічних практик для студентів на базі медичних установ, навчання студентів на реальних пацієнтах під час клінічної роботи.

2. Методична робота

Це підготовка навчальних матеріалів і вдосконалення методів викладання, зокрема:

Розробка навчальних планів, програм та підручників.

Створення навчальних посібників, тестів, контрольних робіт.

Розробка інноваційних методів навчання та інтеграція сучасних технологій у освітній процес.

Участь у підготовці навчальних планів, ОПП, програм для нових курсів тощо.

3. Науково-дослідна робота

Викладачі також займаються науковою діяльністю, яка включає:

Ведення наукових досліджень – розробка нових теоретичних та практичних аспектів в рамках своєї спеціальності.

Публікація наукових статей та монографій у наукових журналах.

Участь у наукових конференціях та семінарах.

Підготовка і захист дисертацій (для кандидатів і докторів наук) тощо.

4. Організаційно-управлінська робота

Викладач може бути залучений до адміністративної та організаційної діяльності:

Керівництво курсовими, дипломними роботами – наукове керівництво студентами під час виконання ними курсових та дипломних робіт.

Участь у комісіях та кафедральних нарадах.

Адміністративні функції в межах кафедри або факультету (заступник завідувача кафедри, керівник наукових напрямів тощо).

До інших видів роботи, що виконуються викладачами, можуть належати:

Проведення виховної роботи – організація культурних, спортивних та інших заходів для студентів.

Інформаційно-консультативна діяльність – консультування студентів з питань навчального процесу, професійного розвитку, кар'єри.

Участь у міжнародних проєктах, програмах академічної мобільності.

Робота по вдосконаленню кваліфікації

Постійне підвищення кваліфікації є обов'язковим для викладачів:

Участь у курсах підвищення кваліфікації.

Проходження стажування в інших закладах освіти чи наукових установах.

Загалом, робочий час викладача регулюється законодавством і включає різноманітні види діяльності, що спрямовані на надання знань студентам, забезпечення їхньої наукової та професійної підготовки, а також на підтримку та розвиток освітнього процесу в цілому. Важливе значення має поєднання навчальної, методичної, наукової та організаційної роботи для ефективного виконання професійних обов'язків викладачами.

5. Значення кафедри в організації та координації навчального процесу у закладах вищої освіти

Роль кафедри в управлінні навчальним процесом у вищій школі є надзвичайно важливою, оскільки кафедра є основною організаційною одиницею ЗВО, яка безпосередньо відповідає за якість навчання та виконання освітніх програм. Ось основні аспекти цієї ролі [21]:

1. Забезпечення якості освіти та навчальних програм

Кафедра відповідає за розробку, впровадження та постійну актуалізацію навчальних програм та планів, що відповідають вимогам державних стандартів освіти, зокрема, Закону України «Про вищу освіту», який встановлює основні принципи освітнього процесу. Згідно з цим документом, кафедра є структурним підрозділом ЗВО. Кафедра організовує і координує освітній процес для забезпечення досягнення компетентностей, передбачених для кожного освітнього ступеня.

Підготовка навчальних програм – кафедра розробляє та затверджує навчальні програми для різних курсів, враховуючи вимоги Державних стандартів вищої освіти.

Актуалізація навчальних матеріалів – кафедра регулярно проводить перегляд програм та курсів, враховуючи новітні наукові досягнення та професійні вимоги.

2. Організація навчального процесу

Кафедра відіграє ключову роль в організації і управлінні навчальним процесом, включаючи розподіл навчального навантаження серед викладачів та організацію різних видів занять. Згідно з положенням про кафедру, затвердженому у багатьох університетах, кафедра відповідає за:

Розподіл навантаження – кафедра визначає, які викладачі та які курси будуть викладати на кожному рівні навчання. Вона також здійснює контроль за виконанням навчальних планів.

Координація науково-методичної роботи – кафедра організовує роботу з розробки нових методик навчання, використання сучасних технічних засобів та інноваційних методик викладання, що відповідають вимогам Положення про організацію навчального процесу у ЗВО.

3. Методична робота та підвищення кваліфікації викладачів

Кафедра не тільки відповідає за проведення навчальних занять, а й здійснює методичну підтримку для своїх викладачів. Вона забезпечує:

Підготовку методичних рекомендацій, навчальних посібників, курсів за вибором, зокрема у співпраці з іншими кафедрами або закладами.

Підвищення кваліфікації викладачів шляхом організації курсів, семінарів та тренінгів відповідно до вимог Порядку підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Це дає змогу викладачам адаптувати свої знання та методи роботи до змін у науці та освітніх технологіях.

4. Контроль за академічною успішністю студентів

Кафедра здійснює контроль за успішністю студентів на всіх етапах навчання. Вона організовує та контролює:

Планування та організацію атестаційних заходів – підсумкові атестації, заліки, екзамени, захисти курсових та дипломних робіт. Кафедра бере участь у формуванні екзаменаційних комісій.

Аналіз успішності студентів – кафедра регулярно проводить аналіз результатів атестацій і на основі цього вживає необхідних заходів для покращення навчальних процесів.

5. Науково-дослідна діяльність кафедри

Кафедра активно бере участь у науковій роботі, забезпечуючи розвиток наукових досліджень у межах своєї спеціалізації:

Науково-дослідна робота – кафедра організовує науково-дослідні проекти, конференції, публікації в наукових журналах, що є складовою частиною виконання програми з підготовки наукових кадрів.

Підготовка наукових кадрів – кафедра відповідає за підготовку аспірантів і докторантів, а також за здійснення наукового керівництва студентами при виконанні наукових робіт.

У додатку А представлено зразок форми індивідуального навчального плану викладача, що охоплює всі види його професійної діяльності.

6. Участь у зовнішніх акредитаційних процедурах

Кафедра також бере активну участь у підготовці до акредитації освітніх програм. Вона допомагає забезпечити відповідність навчальних програм вимогам, що висуваються Національним агентством забезпечення якості вищої освіти (НАQA) та іншими акредитаційними органами.

Підготовка до акредитаційних перевірок – кафедра організовує підготовку необхідних документів і матеріалів для проходження акредитаційних процедур.

Аналіз результатів акредитацій – кафедра використовує результати акредитацій для вдосконалення навчальних програм і покращення освітнього процесу.

Таким чином, кафедра ЗВО є основною структурною одиницею, що здійснює управління навчальним процесом у відповідності до чинного законодавства України, зокрема, Закону України «Про вищу освіту» та Положень про організацію навчального процесу. Її основні функції охоплюють розробку навчальних планів та програм, організацію навчального процесу, методичну підтримку викладачів, контроль за успішністю студентів та участь у науковій діяльності, що забезпечує високий рівень академічної підготовки студентів і відповідність вимогам національної та міжнародної освіти.

Питання для самоконтролю:

1. Навчально-методичний комплекс у вищій школі
2. Організація аудиторної роботи зі студентами
3. Значення типів сприйняття інформації в організації викладацької діяльності в межах навчання студентів спеціальності
Терапія та реабілітація, спеціалізації Фізична терапія
4. Основні види діяльності викладача у ЗВО.
5. Значення кафедри в організації та координації навчального процесу у закладах вищої освіти

Тестові питання (оберіть одну правильну відповідь):

1. *Що включає навчально-методичний комплекс спеціальності?*
 - а) лише освітні програми та навчальні плани;
 - б) підручники, семестрові завдання, контрольні роботи;
 - в) освітні програми, навчальні плани, методичні матеріали та завдання до занять;
 - г) тільки програми практик і методичні матеріали для іспитів.
2. *Який документ визначає перелік нормативних і вибіркових дисциплін, їх обсяг та послідовність вивчення?*
 - а) освітня програма;
 - б) робочий навчальний план;
 - в) навчальний план;
 - г) методичні матеріали.
3. *Що визначає графік освітнього процесу?*
 - а) структуру навчального плану;
 - б) початок і кінець навчального року, канікули, заліки та екзамени;
 - в) методики викладання дисциплін;
 - г) зміст робочих програм дисциплін.
4. *Що є основним призначенням графіка освітнього процесу?*
 - а) визначення методів оцінювання студентів;
 - б) планування навчальних занять, практик і контрольних заходів;
 - в) формування навчального плану на семестр;
 - г) узгодження змісту дисциплін між викладачами.

5. Який документ допомагає студентам і викладачам зрозуміти основні етапи навчання, очікувані результати та конкретизовані вимоги до певного освітнього компоненту?

- а) графік освітнього процесу;
- б) освітня програма;
- в) силабус;
- г) навчальний план.

6. Що, відповідно до сучасних психологічних опитувань, є основними чинниками, які стимулюють студентів до ефективної навчально-творчої діяльності?

- а) наявність сучасних технічних засобів навчання;
- б) розуміння цілей навчання та значущість предмета для професійної підготовки;
- в) постійне анкетування студентів викладачем;
- г) використання стандартних методів викладання.

7. Які методи навчання найбільш ефективні для студентів, які належать до типу «візуали»?

- а) використання лекцій та семінарів для обговорення теоретичних аспектів;
- б) застосування діаграм, схем, відео та анімацій для пояснення технік і процедур;
- в) аудіо-матеріали для повторного прослуховування лекцій;
- г) лабораторні заняття та практичні тренування для виконання вправ.

8. Який підхід у навчанні фізичних терапевтів найбільш ефективний для забезпечення високої якості підготовки студентів?

- а) використання тільки теоретичних лекцій без практичних занять;
- б) комбінування теоретичних, практичних і мультимедійних методів навчання, орієнтуючись на різні типи сприйняття інформації;
- в) застосування лише практичних занять без теоретичних пояснень;
- г) виключно використання аудіо-матеріалів для навчання.

9. Яка середня тривалість робочого тижня викладача ЗВО третього та четвертого рівнів акредитації згідно з Кодексом законів про працю України?

- а) 40 годин;
- б) 36 годин;
- в) 30 годин;
- г) 42 години.

10. Які з наведених видів діяльності викладача сприяють покращенню навчального процесу та професійної підготовки студентів?

- а) лише проведення лекцій;
- б) навчальна, методична, організаційна та науково-дослідна робота;
- в) лише проведення консультацій;
- г) лише участь у наукових конференціях.

11. Як розраховується річна тривалість робочого часу викладача ЗВО?

- а) кількість робочих годин на тиждень множиться на кількість тижнів у році;
- б) кількість робочих годин на тиждень множиться на кількість робочих днів у році;
- в) кількість робочих тижнів множиться на тижневу кількість робочих годин;
- г) кількість робочих днів множиться на кількість годин у день.

12. Яка основна роль кафедри у ЗВО?

- а) забезпечення якості освіти та навчальних програм;
- б) проведення лекцій і семінарів;
- в) організація спортивних заходів;
- г) підготовка до акредитації освітніх програм.

13. Роль кафедри у підготовці до акредитаційних перевірок?

- а) допомагає забезпечити відповідність навчальних програм вимогам, що висуваються Національним агентством забезпечення якості вищої освіти (НАQA) та іншими акредитаційними органами;
- б) проведення наукових досліджень;
- в) розробка нових навчальних курсів;
- г) організація навчальних семінарів.

14. Яку роль відіграє кафедра в аналізі результатів її акредитації?

- а) підготовка до акредитаційних перевірок;
- б) використання результатів акредитацій для вдосконалення освітніх програм;
- в) організація наукових конференцій;
- г) розробка нових методик навчання.

15. Які обов'язки викладачів закладів вищої освіти стосуються наукової діяльності?

а) викладачі повинні проводити наукові дослідження та публікувати результати в наукових журналах;

б) викладачі зобов'язані лише читати лекції та проводити практичні заняття;

в) викладачі мають лише організувати освітній процес без участі в наукових проєктах;

г) викладачі повинні виключно працювати з студентами в рамках навчальних дисциплін.

Тема 3.

Методологія викладання та організація навчального процесу у вищій освіті: специфіка підготовки фізичних терапевтів та супервізії клінічних практик

1. Методика читання лекцій
2. Методика проведення лабораторних робіт
3. Методика проведення практичних і семінарських занять; індивідуальні заняття, індивідуальні завдання, консультації
4. Організація роботи супервізора клінічних практик
 - 4.1 Посадові обов'язки фізичного терапевта та асистента фізичного терапевта відповідно до чинного законодавства
 - 4.2 Поняття про систему безперервного професійного розвитку працівників сфери охорони здоров'я в Україні

1. Методика читання лекцій

Лекція являє собою структурований і науково обґрунтований виклад конкретного наукового або методичного питання (або кількох взаємопов'язаних аспектів чи частини загальної проблеми), який за потреби супроводжується використанням наочних матеріалів і демонстрацією експериментів [21, 41].

Лекція є ключовою формою організації навчального процесу у закладах вищої освіти, спрямованою на засвоєння студентами теоретичних знань. Зазвичай лекція охоплює основний теоретичний матеріал, пов'язаний з окремими темами або групою тем навчальної дисципліни. Тематичний зміст курсу лекцій визначається робочою навчальною програмою. У рамках навчального процесу можуть проводитися проблемні лекції, які розглядають актуальні питання дисципліни, що виходять за межі програми. Такі лекції зазвичай читають провідні науковці та/або професіонали-практики для студентів та викладачів у спеціально відведений час. Лекційний матеріал, як правило, викладається професорами або доцентами кафедри. У виняткових випадках проведення лекцій може бути доручене іншим викладачам за рішенням кафедри [21].

Лекція у спеціалізації «Фізична терапія» є ключовою формою навчання, що забезпечує систематизоване засвоєння теоретичних знань. Вона сприяє розумінню анатомо-фізіологічних основ, патологічних змін та методів реабілітації, формує уявлення про

сучасні підходи до фізичної терапії, підкріплені доказовою базою. Лекційний матеріал допомагає студентам інтегрувати теоретичні знання з практичними навичками, необхідними для розробки індивідуальних програм реабілітації, оцінки стану пацієнта та впровадження інноваційних методик у професійній діяльності.

Лектор, відповідальний за викладання навчального курсу, зобов'язаний до початку відповідного семестру надати на кафедру авторський конспект лекцій, навчальний посібник або підручник, а також розробити контрольні завдання, необхідні для здійснення підсумкового контролю відповідно до вимог навчального плану та програми дисципліни.

Лектор зобов'язаний дотримуватись визначених навчальною програмою тем лекційних занять, водночас зберігаючи академічну свободу у трактуванні навчального матеріалу. Це включає можливість використовувати різноманітні форми та методи подання інформації, які сприяють глибшому розумінню змісту дисципліни студентами, стимулюють їхню активність та критичне мислення.

Лекція з елементами проблемного навчання розпочинається не зі стандартного оголошення теми, а з формування проблемної ситуації, яка стимулює інтерес студентів і спонукає їх до активного залучення у процес її розв'язання. У ході спільного аналізу цієї ситуації викладач вводить аудиторію в контекст нових знань, поступово розкриваючи основні аспекти теми [21].

Визначена проблема підлягає поділу на 2-3 ключові питання, які виступають структурними елементами лекції. Їх кількість залежить від складності теми, обсягу матеріалу та здатності лектора логічно структурувати інформацію в завершені змістовні блоки.

Кожне питання має бути чітко сформульованим і логічно пов'язаним з попереднім. Послідовність викладу будується так, щоб розв'язання одного питання підводило до постановки наступного, забезпечуючи логічну цілісність лекції. Такий підхід сприяє не лише засвоєнню матеріалу, але й формуванню критичного мислення, аналітичних навичок та активізації пізнавальної діяльності студентів [21].

Підготовка до виступу на лекції

Ораторське і педагогічне мистецтво – це інструментом впливу на аудиторію і водночас спосіб управління нею. Ефективність

досягається за умови врахування інтересів, психологічних характеристик, потреб, а також особливостей сприйняття та розуміння людьми ситуації [10]

Ораторське мистецтво полягає в умінні підготувати промову, яка має конкретний вплив на розум, почуття та волю слухачів. Основним правилом для лектора є розуміння того, кому, що, де і як слід сказати. Відомий римський оратор Марк Тулій Цицерон у своїй праці «Три трактати оратора» підкреслював, що для досягнення мети під час виступу оратор повинен здійснити три основні завдання [11]:

- 1) переконливо аргументувати свої ідеї;
- 2) впливати на волю і емоції слухачів;
- 3) забезпечити задоволення аудиторії.

Таким чином, успіх публічного виступу, як і багато століть тому, визначається знанням технік ораторської майстерності, культури мовлення та постійною працею над собою. Відоме правило ораторського мистецтва стверджує: «Поетами народжуються, а ораторами стають». Високий рівень мовлення часто порівнюють із деревом, де корінь символізує спонукальний мотив, стовбур – основне питання, гілки – допоміжні питання, листя – порівняння, а квіти – риторичні прийоми.

Ефективність та результативність лекції визначається низкою факторів, серед яких важливими є ситуація, в якій проводиться заняття, тип аудиторії, з якою працює лектор, а також індивідуальні особливості самого лектора, як особистості.

Студенти часто використовують жарти, описуючи різні типи лекторів: «півні» – ті, хто просто читає текст з конспекту; «солов'ї» – лектори, які «співають» без погляду на конспект і аудиторію; «маятники» – викладачі, які постійно рухаються по аудиторії з картками. Ознакою успішного лектора є його здатність використовувати різноманітні стилі та жанри виступів, застосовувати різні прийоми впливу на слухачів і вміти швидко адаптуватися до змінюваних умов навчального процесу [21].

Лекція повинна сприйматися не лише як інструмент передачі знань від викладача до студента, а й як засіб взаємного обміну думками, полеміки та управління навчально-творчою діяльністю студентів. Важливим аспектом є питання, що визначає ораторську майстерність педагога. Це, насамперед, рівень харизматичності, яскравість особистості оратора, здатність ефективно впливати на

аудиторію, зацікавленість студентів у практичній цінності предмета, а також культура мовлення. Водночас постійне вдосконалення та розвиток лекторських навичок є необхідною умовою для досягнення високих результатів у освітньому процесі.

Чим більше викладач враховує інтереси студентів, їхні особливості сприйняття інформації, рівень підготовленості та потреби, тим більша ймовірність його успіху. Ключовим фактором є вміння володіти словом і мистецтво переконувати. Для ефективного розвитку лекторської майстерності важливим є вивчення досвіду видатних ораторів, критичне осмислення власного досвіду та постійне прагнення до самовдосконалення. Це дозволяє значно підвищити якість викладання та забезпечити успішний освітній процес.

Лекції можна класифікувати за змістом і формою подання інформації на кілька видів [21]:

- проблемні;
- інформаційні;
- підсумкові;
- консультаційні (оглядові).

Залежно від типу взаємодії з аудиторією лекції поділяються на *монологічні* (де акцент робиться на передачі інформації без значної реакції слухачів), *діалогічні* (що передбачають активну взаємодію з аудиторією) та *дискусійні* (де акцент ставиться на розкритті протиріч і обговоренні під час лекції) [21].

Підготовка до лекції включає кілька етапів, серед яких важливими є складання плану та етап збору інформації. Лектор повинен ретельно структурувати матеріал, визначити час для його викладу та акцентувати увагу на ключових проблемних питаннях. Важливо передбачити змістовні елементи, вибір технологій викладу та продумати способи завершення лекції. Рекомендується використовувати приклади з практики та психологічні «моменти розрядки», що допомагають зняти напругу в аудиторії. Окрім цього, важливо підібрати відповідні наочні матеріали (плакати, таблиці, слайди), які допомагають краще засвоїти інформацію. Викладач повинен враховувати психологічні особливості аудиторії, намагаючись поставити себе на місце студентів, щоб ефективніше передати матеріал. Цей процес, що передбачає здатність «вживатися» в іншу роль, у психології називається *емпатією*. Крім основного матеріалу, викладач може включати *експромт* – додаткові факти, що виникають

під час лекції, що вимагає від нього знання не лише запланованого, але й більш широкого контексту теми [21].

Підготовка оратора до лекційного виступу складається з кількох ключових етапів [21]:

1. Визначення типу виступу. Оратор має вибрати тип виступу в залежності від мети лекції:

- інформаційний – надає конкретний опис, розкриває закономірності, пропонує визначені результати;
- пропагандистський – спрямований на переконання аудиторії, мотивує до дії або залучає до участі;
- комбінаційний – поєднує елементи інформаційного та пропагандистського виступів.

2. Вибір стилю виступу. Оратор повинен обрати відповідний стиль, що найкраще підходить для аудиторії та мети лекції:

- науковий – характеризується обґрунтованою аргументацією, академічним тоном і точністю;
- діловий – використовується в практичних, професійних колах, для підприємців і практиків;
- співбесіда – передбачає довірчий, неформальний стиль, часто використовується для інтерактивних лекцій або консультацій.

3. Визначення варіантів промови. Оратор має вибрати один із варіантів підготовки лекції:

- зачитування з конспекту – використовується для точності та структурованості інформації;
- відтворення по пам'яті – підходить для більш вільного викладу матеріалу;
- вільне викладення або імпровізація – дозволяє адаптувати лекцію до реакції аудиторії, забезпечуючи гнучкість у подачі.

4. Композиційна побудова лекції. Оратор повинен чітко визначити структуру лекції:

- вступ – знайомить з темою та метою виступу, привертає увагу аудиторії;
- основна частина – викладення основного матеріалу, аргументація, аналіз;
- закінчення – підсумок, висновки, заклик до дії або роздуми, що залишаються після лекції.

Ці етапи дозволяють оратору не тільки підготувати змістовний виступ, а й адаптувати його до потреб і настроїв аудиторії, що значно підвищує ефективність лекції.

Під час підготовки лекції важливо враховувати психологічні аспекти засвоєння інформації студентами, які залежать від форми подачі матеріалу. Наприклад, якщо студентам подається наочний матеріал, активується їх зорова пам'ять; при сприйнятті інформації на слух – слухова пам'ять; а при залученні студентів до полеміки чи дискусії – активізується їх критичне мислення і процес міркування.

Дослідження показують, що для підвищення ефективності сприйняття та засвоєння інформації лектору слід застосовувати комплексний підхід, що поєднує різні методи та форми подачі матеріалу. Це дозволяє охопити різні типи пам'яті та сприяє глибшому розумінню і засвоєнню навчального матеріалу студентами [21].

При підготовці лекційного матеріалу викладач повинен організувати його навколо основної ідеї, яка слугує своєрідною «опорною базою». Рекомендується, щоб зміст однієї лекції можна було засвоїти протягом двох академічних годин (одна академічна година дорівнює 40 хвилинам. Дві академічні години – 1 год. 20. хв. – одна пара) з логічним завершенням. Для підвищення ефективності засвоєння матеріалу слід дотримуватися таких принципів [21]:

- середня довжина речення не повинна перевищувати 15 слів;
- необхідно забезпечити різноманітність у конструкціях речень;
- розгорнуту думку доцільно викладати в межах одного абзацу;
- використовувати загальноприйняті скорочення;
- застосовувати наочні графічні засоби для подачі інформації;
- кілька разів переглянути текст і, за можливості, скоротити його, зберігаючи сутність.

Для ефективної підготовки до лекційного виступу психологи радять лектору вдосконалювати матеріал за наступною схемою [21]:

- переживання матеріалу – лектор повинен «прожити» інформацію, щоб вона стала особистісно значущою та глибоко засвоєною;
- виступ для себе – внутрішній монолог, під час якого лектор проговорює текст лекції, зосереджуючись на ключових моментах;
- тренування перед уявними слухачами – імітація виступу, що допомагає налаштуватися на реальний виступ.

Згідно з психологічними дослідженнями, існують три основні типи запам'ятовування навчального матеріалу студентами [21]:

- сенсорне запам'ятовування – короткочасне відображення інформації, що сприймається через органи чуття;
- короткочасне запам'ятовування – утримання інформації в пам'яті на короткий період;
- довгострокове запам'ятовування – здатність зберігати інформацію на тривалий час, що забезпечує її глибоке засвоєння.

Безпосереднє збереження сенсорної інформації в пам'яті здійснюється через сенсорні механізми, що дозволяють зберігати точну і повну картину інформації протягом дуже короткого часу (менше ніж 1 секунда). Після цього інформація піддається первинній обробці та інтерпретації, що дозволяє їй перейти в короткочасну пам'ять. Наприклад, звуки, що сприймаються на сенсорному рівні, перетворюються на слова і фрази в короткочасній пам'яті. Короткочасна пам'ять має обмежену ємність і здатна утримувати інформацію завдяки механізму повторення, що дає можливість швидко й ефективно приймати рішення. Довгострокова пам'ять є найбільш складною і ємною системою пам'яті, що має практично необмежену ємність і містить увесь життєвий досвід людини.

Викладач має опанувати навички полеміки, оскільки дискусії виникають через розбіжності в оцінках і поглядах на певні питання. Важливо, щоб викладач розумів, що студенти можуть ставити під сумнів його твердження. Для ефективного ведення таких обговорень викладачеві слід вміти аргументовано обґрунтувати свою точку зору та переконливо довести правильність своїх тверджень.

Основним елементом лекції є зміст, який має бути поданий доступно та зрозуміло. Мова повинна бути простою, ясною, переконливою та відвертою. Структура і методика подачі матеріалу коригуються відповідно до мети лекції, уточнюється план, підбираються аргументи. Досвідчені лектори заздалегідь враховують склад, рівень підготовки та інтереси слухачів, їхній настрій і можливу реакцію. Лекція, побудована за методом «*опорної бази*», базується на принципах поступового накопичення ключового матеріалу для кожного питання, що сприяє підвищенню ефективності навчання [11, 21].

Основні принципи методу «опорної бази» включають [21]:

- подачу матеріалу великими обсягами, що дозволяє охопити основні аспекти теми;
- багаторазове повторення ключових ідей для закріплення матеріалу;
- забезпечення зворотного зв'язку з аудиторією через обговорення, що сприяє глибшому розумінню та засвоєнню інформації.

Для ефективної реалізації цих принципів кожна нова лекція повинна починатися з короткого огляду попереднього матеріалу, наприклад, у формі вікторини. Це дозволяє оцінити рівень засвоєння знань і забезпечити більш глибоке усвідомлення викладеного. Для цього достатньо витратити не більше 7 хвилин часу, що сприяє активізації пам'яті студентів і підготовці їх до нової інформації.

Методика проведення вікторин передбачає застосування лаконічних запитань, що забезпечують швидке реагування студентів. Для підвищення рівня активності та мотивації до навчання доцільно впроваджувати систему оцінок або рейтингів за правильні відповіді. Крім того, можна організувати процес таким чином, щоб студенти по черзі готували вікторини до кожної лекції, що сприятиме більш глибокому залученню до навчального процесу та розвитку навичок самостійної підготовки.

Психологи виокремлюють три основні засоби впливу лектора на аудиторію [21]:

- лінгвістичні – зміст промови, що включає вибір слів, структуру речень та логіку викладу;
- паралінгвістичні – темп мовлення, інтонація, модуляція голосу та інші аспекти вербального вираження;
- кінетичні – невербальні засоби, такі як жести, міміка та пози лектора, що додають емоційного забарвлення і підсилюють вплив на слухачів.

У процесі викладу лекційного матеріалу необхідно дотримуватися граматичних норм і коректного використання мовних одиниць. Рекомендується уникати канцеляризмів і стереотипних виразів, оскільки вони ускладнюють сприйняття інформації і можуть викликати непорозуміння серед слухачів. Лінгвістичні дослідження радять лекторам ретельно контролювати точність словосполучень, уникати зайвої багатослівності та повторень схожих за змістом фраз.

Лектору слід активно розширювати свій лексичний запас, застосовувати синоніми і обирати слова з відповідною семантичною та стилістичною навантаженістю. Важливою є не тільки зміст висловлювань, а й їхнє подання: психологи зазначають, що зміна інтонації може підвищити ефективність передачі інформації на 40%.

Дослідження показують, що близько третини слів, що використовує оратор, є зайвими. Тому важливо уникати надмірної багатослівності та поспішності в процесі викладу матеріалу. Лектору слід уважно контролювати темп і ритм мовлення, оскільки оптимальним вважається темп близько *120 слів за хвилину*. Це дозволяє забезпечити чітке та зрозуміле сприйняття інформації слухачами [11, 21].

Згідно з численними дослідженнями, паузи займають від 10 до 15% часу лекції і мають суттєвий вплив на сприйняття виступу слухачами. Існують різні типи пауз, зокрема: *люфтпауза* (для відновлення дихання), *граматична* (для чіткого сприйняття інформації), *педагогічна* (для осмислення і засвоєння матеріалу аудиторією), а також «*дірява*» пауза (коли лектор втрачає хід думок або не може продовжити виступ) [21].

Використання пауз в лекції має важливе значення для організації її структури і підвищення ефективності передачі знань. Уміння правильно вставляти паузи дозволяє лектору зберігати увагу аудиторії, підкреслювати важливі моменти та давати слухачам час на осмислення інформації, що сприяє кращому засвоєнню матеріалу.

Якщо лектор втрачає послідовність виступу і стикається з «дірявою» паузою, досвідчені фахівці рекомендують кілька стратегій для відновлення ходу лекції. Зокрема, можна:

- оголосити коротку перерву, щоб відновити концентрацію;
- підсумувати попередній матеріал, наприклад, сказавши: «Підсумовуючи, хочу ще раз підкреслити основні моменти...»;
- повторити останнє висловлене речення для відновлення зв'язку з темою, наприклад: «Ще раз наголошую, що...»;
- звернутися до аудиторії з питанням або запросити студентів задати свої питання: «Чи є у вас запитання щодо цього аспекту?»;
- перейти до наступного питання або змінити тему виступу, наприклад: «Давайте розглянемо наступне питання...»;

- мати наготові жарт або цікавий епізод, щоб відновити емоційний контакт з аудиторією: «Хочу поділитися цікавим випадком, що стався...»;

- скористатися шпargarлкою або тезами, написаними на окремому аркуші, щоб швидко орієнтуватися в матеріалі, при цьому використовувати чіткий шрифт і виділяти ключові моменти [21].

Такі стратегії дозволяють лектору зберігати контроль над ситуацією і ефективно продовжувати лекцію, навіть у випадку непередбачених пауз.

Під час лекційного виступу важливо не лише контролювати зміст, але й свою поведінку, оскільки вона безпосередньо впливає на сприйняття матеріалу слухачами. Аудиторія сприймає не тільки інформацію, але й зовнішній вигляд лектора, його жести, міміку та загальну манеру поведінки, що можуть значною мірою змінювати ефективність передачі знань. Лектор повинен прагнути до природного, спокійного тону, уникаючи надмірної напруги, щоб не створювати відчуття штучності [65].

Особливо важливим є контроль над жестикуляцією. Жести є відображенням внутрішнього стану лектора, але вони повинні бути стриманими та відповідати контексту виступу, щоб не відволікати слухачів. Логічні жести допомагають пояснити і підкреслити важливі моменти, тоді як емоційні можуть підсилювати емоційний відгук аудиторії. Водночас слід уникати механічних, безцільних рухів, таких як бездумне махання руками чи надмірно енергійне рубання повітря, що може виглядати непрофесійно.

Щодо пози, лектору слід обирати стійку, але змінювати її періодично, щоб уникнути одноманітності і не створювати враження втоми. Важливо, щоб поза була комфортною і дозволяла зберігати енергію протягом усього виступу, забезпечуючи активність і динамічність лекції.

Міміка є важливим елементом ефективного виступу, оскільки вона дозволяє передавати широкий спектр емоцій, таких як гордість, збурення, сарказм тощо. Наприклад, висловлюючи щось смішне з серйозним виразом обличчя, лектор може значно підсилити комічний ефект [65].

Особливо складним є виклад матеріалу безпосередньо з пам'яті або з опорою на текст, що вимагає від лектора значних навичок. Однак, коли лектор представляє матеріал таким чином, ефективність

засвоєння інформації слухачами зростає втричі порівняно з простим зачитуванням тексту.

При підготовці начерків виступу важливо враховувати, що при стандартному темпі викладу лектор може прочитати текст обсягом 30 рядків (за інтервалу 1,5) за дві хвилини, а для усного викладу цього ж матеріалу знадобиться близько трьох хвилин. Виступ не повинен бути надмірно насиченим цифрами, оскільки це може ускладнити сприйняття інформації. Числові дані доцільно зачитувати для надання додаткової аргументації. Водночас, висновки виступу повинні бути запам'ятовані та чітко викладені без необхідності звертатися до тексту [21].

Важливо постійно контролювати зворотний зв'язок під час лекції, уважно спостерігаючи за реакцією слухачів. Аудиторія, зокрема її увага, є ключовим каналом для сприйняття інформації. Один із показників рівня залучення студентів до лекції полягає в тому, що чим більше слухачі зосереджені на виступі, тим менше руху спостерігається в аудиторії. Лектору необхідно активно звертати на себе і підтримувати увагу слухачів, налаштовуючи темп і стиль виступу, а також реагуючи на їхні сигнали, щоб зберігати ефективну взаємодію протягом всього виступу.

Загальні поради для лектора включають такі важливі аспекти [21]:

- намагайтеся не просто читати текст, а активно говорити, підтримуючи живу взаємодію з аудиторією;

- будьте послідовними в побудові думок і речень, забезпечуючи логічність і несуперечність висловлювань; обґрунтуйте свої тези аргументованими фактами та доказами; зберігайте позитивний настрій і доброзичливість, що сприяє створенню комфортної атмосфери для слухачів;

- розвивайте свою ерудицію та глибокі знання предмета;

- контролюйте увагу аудиторії, вмюючи визначати критичні моменти лекції;

- ретельно аналізуйте свій виступ для постійного вдосконалення.

У процесі проведення лекцій для фізичних терапевтів ми рекомендуємо забезпечити інтерактивний формат навчання, що сприяє більш ефективному засвоєнню матеріалу слухачами. Ключовим аспектом є інтеграція теоретичних знань з практичними навичками, що

стимулює активну участь студентів і значно підвищує ефективність процесу навчання.

2. Методика проведення лабораторних робіт

Лабораторні роботи є формою навчальних занять і практичним методом навчання, спрямованим на досягнення освітніх цілей через виконання експериментів, дослідів і досліджень із використанням спеціального обладнання, приладів та інструментів. Під час таких занять учні спостерігають і аналізують природні явища, технологічні процеси, досліджують технічні об'єкти, вивчають будову та принцип роботи вимірювальної апаратури, а також освоюють методику проведення вимірювань [21, 41].

Тематика та мета лабораторних робіт визначаються особливостями спеціальності, навчальної дисципліни та конкретної теми. Водночас лабораторні роботи виконують загальні функції, спрямовані на досягнення освітніх цілей, які мають міждисциплінарне значення у підготовці фахівців [21].

Запровадження лабораторних робіт у освітній процес сприяє інтеграції теорії з практикою, стимулює творчу й самостійну діяльність студентів, а також формує навички роботи із сучасним обладнанням, вимірювальними приладами та іншими технічними засобами. Під час лабораторних занять студенти беруть активну участь у пізнанні фізичних, хімічних та інших явищ через виконання дослідів і експериментів. Особливу роль такі заняття відіграють у спеціалізації «Фізична терапія», де студенти навчаються використовувати технічні пристрої для реабілітації, опановують методики вимірювання фізіологічних параметрів, набувають практичних умінь роботи з апаратурою для терапевтичних процедур, відпрацьовують професійні практичні уміння та навички тощо.

Лабораторні роботи сприяють розвитку загальних навичок студентів, збагачуючи їх знання новими фактами та інформацією про об'єкти і явища. Вони навчають не лише розуміти і застосовувати ці відомості, а й аналізувати, синтезувати та оцінювати отримані результати. Лабораторні заняття мають важливе значення для досягнення освітніх цілей на рівні спеціальності, а також для реалізації дидактичних та розвивальних завдань у рамках навчальних дисциплін і їх складових.

Згідно з діяльнісним підходом до аналізу лабораторних робіт, їх структуру можна поділити на такі етапи [21]:

- мотиваційно-вступний;
- пізнавально-операційний;
- контрольний та оцінювальний;
- підсумковий.

Мотиваційно-вступний етап включає визначення і повідомлення теми лабораторної роботи, формування її дидактичної мети і мотивацію мети.

Пізнавально-операційний етап є центральним у лабораторній роботі. Він включає підготовку до виконання практичних завдань та їх виконання. На етапі підготовки викладач розробляє перелік завдань і методику актуалізації опорних знань та способів діяльності, а також проєктує методику формування орієнтовної основи діяльності (ООД) і організацію лабораторної роботи. Під час виконання лабораторної роботи на цьому етапі студентам надається перелік завдань, актуалізуються їхні знання та способи дій, формується ООД, а також організовується виконання дидактичного проєкту та самих лабораторних завдань.

На етапі контролю та оцінки студенти здійснюють обробку експериментальних даних та результатів виконаних лабораторних завдань, а також формують підсумкові висновки.

Підсумковий етап передбачає оформлення та здачу звіту. Хоча центральним етапом лабораторної роботи є операційно-пізнавальний, а інші етапи виконують допоміжну роль, це не зменшує їх важливості для досягнення мети навчального заняття.

Структура лабораторних робіт визначає послідовність етапів проведення занять, до яких належать [21]:

- організація початкової частини заняття;
- представлення теми, формулювання мети та завдань, а також мотивація досягнення поставлених цілей;
- актуалізація попередніх знань;
- проведення вступного інструктажу та ознайомлення з інструкцією;
- виконання завдань, вправ або експериментів, обробка та аналіз отриманих результатів;
- формулювання висновків і підготовка звіту;
- здача звіту та оцінювання результатів виконаної роботи.

Класифікація лабораторних робіт здійснюється на основі специфіки завдань, які виконуються під час заняття. Згідно з цим, розрізняють ознайомчі, експериментальні та проблемно-пошукові роботи.

Ознайомлювальні лабораторні роботи орієнтовані на вивчення конструктивних характеристик і принципів функціонування засобів виробничої діяльності (обладнання, інструментів, пристосувань тощо) та дослідницької діяльності (установок, приладів тощо), а також на їх налаштування та коригування.

Експериментальні лабораторні роботи передбачають виконання дослідницьких завдань, що включають освоєння методик проведення різних досліджень (наприклад, методики визначення ударної в'язкості при аналізі опору матеріалів), конструювання та модифікацію схем і пристосувань (наприклад, складання електричних схем для вимірювання властивостей об'єктів, зміна конструкції зубчастої передачі для варіації передавального числа тощо), а також проведення експериментів, спрямованих на отримання результатів, дослідження впливу різних факторів на властивості об'єктів, порівняння експериментальних і теоретичних даних, перевірку та підтвердження законів і закономірностей (наприклад, дослідження впливу геометричних параметрів провідника на електричний опір).

Проблемно-пошукові лабораторні роботи також включають постановку та проведення експериментів, але відрізняються вищим рівнем проблемності завдань. Вони характеризуються новизною об'єктів або умов, в яких здійснюється експеримент, порівняно з раніше вивченими, як теоретично, так і практично. До цієї категорії відносяться лабораторні роботи, що передбачають перевірку різноманітних гіпотез на навчальному чи науковому рівні [21, 61]

Лабораторні роботи є важливою складовою навчального процесу, яка сприяє реалізації навчальних цілей через виконання студентами практичних завдань, експериментів та досліджень із застосуванням спеціалізованого обладнання, приладів, вимірювальних інструментів та інших технічних засобів. Ці роботи також включають вирішення розрахункових завдань та інших практичних задач. Вони сприяють розвитку практичних навичок студентів, таких як спостереження та аналіз природних і технічних явищ, вивчення технічних об'єктів, принципів роботи вимірювальних приладів і методів вимірювання [21, 61].

Тематика лабораторних і практичних робіт розробляється на основі навчальної програми з відповідної дисципліни та деталізується в робочих програмах для кожної спеціальності, з урахуванням особливостей і напрямків підготовки фахівців, кількості годин, виділених для практичних занять у навчальному плані, а також наявної лабораторної бази. Водночас першочергово плануються ті роботи, які мають найбільше значення для професійної підготовки та розвитку практичних навичок, необхідних для майбутньої діяльності фахівців [21].

Назва роботи повинна відображати основні компоненти задачі, яку студенти мають вирішити під час заняття, зокрема об'єкт і предмет дослідження, а також процедуру виконання. Важливо, щоб ці елементи були новими для студентів, що сприятиме їхньому ознайомленню з новими аспектами навчального процесу.

Оскільки лабораторні та практичні роботи є формами навчальних занять, їх основною метою є вплив на розвиток особистості студента. Зміни в когнітивній сфері студентів можна оцінити через еталони навчальних дій, визначаючи рівень їхньої сформованості відповідно до таксономії навчальних цілей. Мотивація до виконання завдань часто здійснюється через розкриття практичного та професійного значення результатів роботи, стимулювання інтересу до теми та організацію змагальності під час виконання завдань.

Під час виконання лабораторних робіт можуть застосовуватися різні типи алгоритмів для виконання завдань, зокрема: алгоритм відтворення, алгоритм розпізнавання та проблемний алгоритм. Організація лабораторних занять є важливою складовою їх проведення і може варіюватися в залежності від форми заняття – фронтальної, циклової чи індивідуальної. Найбільш часто практичні заняття проводяться за фронтальним методом. Організація лабораторної роботи також передбачає підготовку матеріальної бази, що включає необхідні предмети та засоби освітньої діяльності.

Організація проведення лабораторних робіт залежить від обраної форми: фронтальної, циклової чи індивідуальної. При фронтальній формі кожному студенту надається окреме робоче місце, і всі студенти виконують однакові лабораторні завдання. Такий підхід спрощує процес керівництва навчальною діяльністю для викладача, забезпечуючи правильну послідовність вивчення теоретичного матеріалу та лабораторних досліджень. Однак до недоліків цієї форми

можна віднести можливість студентів запозичувати один у одного методи вирішення завдань.

При цикловій формі проведення лабораторних робіт заняття організуються у вигляді тематичних циклів, що відповідають окремим розділам лекційного курсу. Студенти виконують лабораторні роботи за попередньо визначеним графіком. Наприклад, якщо цикл складається з трьох лабораторних робіт, викладач ділить навчальну групу з 15 осіб на три підгрупи, і кожна підгрупа виконує одну з робіт на кожному занятті. До завершення циклу всі студенти виконують усі три лабораторні роботи. Така організація дозволяє зменшити матеріальні витрати, але вимагає належної організації групової діяльності студентів. Відсутність ефективної групової роботи може призвести до пасивної участі частини студентів.

За індивідуальної форми організації лабораторних робіт кожен студент працює самостійно згідно з розкладом, виконуючи завдання окремо від інших. Така організація дозволяє врахувати індивідуальні наукові інтереси студентів і дає можливість вибору тем для лабораторних робіт. Це сприяє розвитку їх самостійності та творчого підходу. Проте, для ефективного проведення таких робіт необхідна наявність відповідної матеріальної бази та кваліфікованого керівництва з боку викладача, який повинен вміти розподіляти увагу та ресурси між студентами [21].

Різні форми організації лабораторних робіт суттєво впливають на підготовку та методику їх проведення, зокрема на організацію індивідуальної та групової роботи студентів, а також на забезпечення необхідними матеріальними ресурсами.

У випадку фронтальної форми проведення лабораторних занять освітня діяльність зазвичай організовується через усний інструктаж викладача або за допомогою методичних вказівок, що студенти вивчають самостійно. У свою чергу, при цикловій та індивідуальній формах інструктаж обмежується лише організаційними вказівками, а роль формування ООД виконують інструкції та інструктивні карти.

Виконання лабораторних робіт студентами в умовах циклової організації передбачає управління навчальним процесом через малогрупову форму. У цьому випадку мала група виступає як об'єднання студентів для розвитку професійних і міжособистісних зв'язків, що сприяють досягненню освітніх цілей.

Такі групи можуть бути як формальними, коли їх формує викладач за допомогою спеціального розподілу, так і неформальними, які виникають на основі особистих симпатій, дружніх зв'язків або спільних інтересів. При формуванні неформальних груп важливу роль відіграють внутрішні психологічні мотиви, що спонукають студентів об'єднуватися для виконання завдань [61].

Організація малих груп може змінюватися залежно від характеру лабораторного завдання та вибору найбільш ефективної моделі організації. Принцип «ланцюжок» є доцільним для завдань, що вимагають виконання послідовних етапів, кожен з яких здійснюється окремим учасником. Якщо завдання вимагає співпраці всіх членів групи, структура організації формується у вигляді «мережі». У такій групі відсутній лідер, що може призвести до зниження ефективності роботи. У такому випадку група або розпадається, або вибирає лідера, перетворюючись на «мережу з лідером», де один учасник (наприклад, «А») стає координатором. Коли завдання можна виконувати незалежно, структура групи може бути організована за принципом «зірка», де один учасник («А») координує діяльність інших [21].

У формальних групах, організованих викладачем, лідер призначається ним, а ролі учасників визначаються керівником. У неформальних групах лідер зазвичай обирається самими студентами на основі їхнього авторитету та компетентності, а ролі інших учасників можуть бути визначені залежно від їхніх інтересів або розподілені за їхніми вподобаннями.

Звіт про виконану лабораторну роботу має включати такі елементи [21]:

- чітке зазначення теми лабораторної роботи;
- визначення мети та завдань, які вирішуються в процесі її виконання;
- перелік матеріалів, інструментів, обладнання, а також умов і технологічних аспектів проведення експерименту (якщо він передбачений) або виконання завдань;
- протокол випробувань (якщо вони є) або протокол ходу виконання завдань;
- оформлення таблиць і графіків;
- формулювання висновків та оцінка результатів виконаної роботи;

Форма звіту може бути деталізована в методичних вказівках для кожної конкретної лабораторної роботи або наведена в загальному вигляді, щоб сприяти розвитку здатності студентів до більш самостійного виконання лабораторних завдань.

Для реєстрації виконання лабораторних робіт та оцінки результатів їх виконання викладач повинен вести спеціальний журнал обліку, де зазначаються дата виконання кожної роботи студентом і відповідна оцінка. Оцінювання може бути різним: від простого варіанту «зараховано» або «не зараховано» до чотирибальної системи (відмінно, добре, задовільно, незадовільно). У цьому випадку викладач розробляє критерії оцінювання і надає їх студентам.

Зазвичай оцінка лабораторних робіт виражається у балах. Кількість балів, яку студент може отримати, залежить від складності та значущості роботи, а зниження балів визначається штрафними санкціями, встановленими викладачем. Для отримання заліку студент має набрати достатню кількість балів, що перевищує критичне значення, визначене викладачем у рамках рейтингової системи оцінювання дисципліни [21].

3. Методика проведення практичних і семінарських занять; індивідуальні заняття, індивідуальні завдання, консультації

Практичне заняття є формою навчального процесу, спрямованою на розвиток практичних навичок, вирішення типових завдань і використання стандартних методів їх розв'язання. В рамках такого заняття викладач організовує поглиблене закріплення теоретичних знань студентами, що сприяє формуванню вмінь і навичок їх практичного застосування через індивідуальне виконання відповідних завдань [21, 41].

Практичні заняття проводяться відповідно до затвердженого тематичного плану, який охоплює весь навчальний матеріал. Список тем для практичних занять визначається робочою навчальною програмою дисципліни та силябусом. Організація практичного заняття базується на заздалегідь підготовлених методичних матеріалах, таких як тести для оцінки рівня знань студентів, практичні завдання різного рівня складності, наочні матеріали, методичні рекомендації та засоби оргтехніки. Підготовку цього матеріалу здійснює викладач,

відповідальний за проведення практичних занять, за узгодженням з лектором дисципліни.

Практичне заняття передбачає проведення попереднього тестування знань студентів, визначення загальної проблеми викладачем та її обговорення, розв'язування завдань із подальшим обговоренням і оцінкою результатів. Оцінки, отримані студентами під час окремих практичних занять, враховуються при визначенні підсумкової оцінки з дисципліни [41].

Практичне заняття повинно бути структуроване за наступними етапами: визначення мети заняття, надання вихідних даних, розробка методичних вказівок, складання алгоритму розв'язання завдань, формулювання завдань для самостійної роботи (згідно з раніше розглянутим алгоритмом), підготовка контрольних запитань для закріплення матеріалу, оцінювання рівня сформованості практичних навичок, обговорення процесу заняття та питань, що виникли у студентів, а також надання домашнього завдання для самостійного опрацювання.

У структурі практичного заняття основну роль відіграє самостійна робота студентів. Викладач бере участь лише на етапі постановки завдання, розробки методичних вказівок та здійснення контролю за виконанням завдань. Практичне заняття може бути організоване за допомогою комп'ютерних технологій, зокрема для виконання задач з оптимізації або використання спеціалізованих прикладних програм. Формати практичних занять можуть включати розрахункові роботи, ділові та дидактичні ігри, аналіз виробничих ситуацій, роботу з документами, колоквиуми, дискусії або контрольні роботи [21].

Методика проведення практичних занять з фізичної терапії полягає в ефективному засвоєнні студентами практичних навичок через поєднання теоретичних знань і практичних умінь. Перед заняттям викладач має чітко сформулювати мету, провести інструктаж та підготувати необхідне обладнання. На занятті важливо демонструвати правильну техніку виконання процедур, пояснювати показання та протипоказання до застосування фізичних методів. Студенти частіше працюють в парах, виконуючи практичні маніпуляції, при цьому викладач надає індивідуальну корекцію, вказуючи на помилки.

Після виконання практичної роботи викладач проводить зворотний зв'язок, аналізуючи виконання студентами завдань, даючи

рекомендації для покращення. Для оцінки рівня навичок можуть використовуватися практичні тести або письмові завдання. Важливим етапом є рефлексія студентів, що дозволяє виявити труднощі і визначити шляхи їх подолання. Завершення заняття включає підсумки і надання завдань для самостійної роботи, що допомагає студентам закріпити отримані навички.

Семінарське заняття є формою навчання, в якій викладач організовує дискусію з попередньо визначених тем. Студенти готують тези виступів, базуючись на індивідуально виконаних завданнях, таких як реферати. Перелік тем для семінарських занять визначається відповідною навчальною програмою дисципліни. У рамках семінару викладач оцінює підготовлені виступи, активність студентів у дискусії та здатність чітко формулювати та аргументувати власну позицію. Підсумкові оцінки заносяться до журналу [41].

У контексті фізичної терапії семінарські заняття можуть включати обговорення новітніх методик реабілітації, аналіз клінічних випадків або обговорення етичних аспектів роботи фізичного терапевта, що сприяє розвитку критичного мислення та практичних навичок студентів.

Методика проведення семінарського заняття у ЗВО передбачає інтерактивний підхід до навчання, де основна увага приділяється розвитку критичного мислення студентів та їх здатності до самостійної роботи з матеріалом. Семінар – це форма заняття, на якому студенти вивчають тему через обговорення, аналіз та вирішення конкретних проблем.

Підготовка до заняття: Викладач заздалегідь готує семінарські питання або проблеми, розподіляє їх між студентами, які повинні підготуватися до обговорення. Підготовка включає вивчення літератури, складання конспектів та формулювання питань. Викладач може надавати студентам додаткові ресурси або вказівки для детальнішого розуміння теми.

Вступна частина. Семінар починається з короткого вступу, де викладач надає загальну інформацію з теми, визначає ключові питання та мету заняття. Викладач може також наголосити на важливих аспектах обговорюваної теми, які потребують особливої уваги.

Основна частина. Під час обговорення студентам пропонується відповісти на питання, розглянути конкретні ситуації чи проблеми, що потребують критичного аналізу. Викладач має роль фасилітатора,

допомагаючи організувати дискусію, ставити додаткові запитання для уточнення, спонукати студентів до глибшого розуміння матеріалу. Він може також сприяти взаємодії між студентами, запитуючи їх про думки одне одного, підштовхуючи до колективного обговорення.

Активізація діяльності студентів. Для підвищення ефективності заняття можуть використовуватися різні методи активізації студентів, такі як мозковий штурм, групова робота, ротація завдань або аналіз реальних кейсів. Це допомагає студентам розвивати комунікаційні навички та вчитися працювати в команді [57].

Підсумки та оцінка. В кінці заняття викладач підсумовує основні висновки, які були зроблені під час дискусії, визначає, чи досягли студенти поставленої мети, та дає рекомендації для подальшого вивчення теми. Якщо необхідно, викладач оцінює участь студентів у семінарі, заохочує їх до активнішої участі у наступних заняттях.

Завершення семінару часто супроводжується завданням для самостійної роботи, яке може включати написання есе, підготовку до наступного семінару або розв'язання конкретних задач.

Методика проведення семінарів спрямована на створення інтерактивного та динамічного навчального середовища, де студенти активно взаємодіють з матеріалом і один з одним, що сприяє глибшому засвоєнню навчального матеріалу та розвитку професійних компетенцій.

Індивідуальні заняття – це форма навчання, що проводиться з окремими студентами з метою допомоги їм у досягненні запланованих результатів навчання, визначених програмою освітнього компонента. Такі заняття організуються відповідно до індивідуального навчального плану студента і можуть включати частину або весь обсяг навчального матеріалу з певної дисципліни. У деяких випадках індивідуальні заняття можуть охоплювати всі навчальні заняття для конкретного освітнього чи кваліфікаційного рівня. Види індивідуальних занять, їх обсяг, форми та методи проведення визначає викладач [41]. Індивідуальні заняття в межах спеціалізації «Фізична терапія» можуть включати спеціалізовану практичну роботу, спрямовану на вдосконалення терапевтичних навичок, корекцію фізичних вправ, допомогу у вирішенні конкретних клінічних випадків, ситуаційних завдань тощо.

Консультація є формою навчального заняття, в ході якого студент отримує роз'яснення або відповіді на конкретні запитання

щодо теоретичних аспектів предмета та їх практичного використання. Консультація може проводитись як індивідуально, так і для групи студентів, залежно від потреб аудиторії. Час, відведений для консультацій з певної дисципліни, визначається навчальним планом і зазвичай складає 2 академічні години.

Індивідуальні завдання здобувачів з навчальних дисциплін можуть передбачати виконання розрахункових, графічних інших письмових робіт/проектів, створення програмного забезпечення, макетів, виконання наукових та прикладних досліджень тощо [41].

4. Організація роботи супервізора клінічних практик

Супервізор – це наставник і консультант, який допоможе, підтримає, навчить новому та поділиться досвідом.

У контексті фізичної терапії супервізор клінічних практик – це кваліфікований фахівець, який надає керівництво, підтримку та моніторинг студентів під час їх клінічних практик. Його роль включає надання зворотного зв'язку щодо клінічних навичок, забезпечення дотримання професійних стандартів і допомогу в інтеграції теоретичних знань у практичну діяльність. Супервізор сприяє розвитку професійної компетенції студентів і їх підготовці до самостійної роботи [7].

Вимоги до клінічного компоненту освітньої програми базового рівня підготовки фізичного терапевта (Стандарт ВО для II (магістерського) рівня спеціальності 227 – Фізична терапія, ерготерапія (Терапія та реабілітація) (частина 227.01-Фізична терапія)) [55].

Базовий рівень підготовки фізичного терапевта досягається успішним завершенням відповідної освітньої програми другого (магістерського) рівня, метою якої є формування фізичного терапевта як компетентного та самостійного практика.

Клінічне навчання / клінічні практики є важливим компонентом освітньої програми підготовки фізичних терапевтів базового рівня, який реалізується у середовищі, що сприяє професійному розвитку студента та стимулює формування самостійного та компетентного клініциста. У клінічних умовах студенти-фізичні терапевти мають змогу інтегрувати фахові знання, уміння та професійну поведінку, а

також розвивати основні клінічні навички обстеження, планування, втручання та контролю.

Кожен заклад вищої освіти (далі - ЗВО) повинен забезпечити кадрову одиницю –координатор клінічного навчання. Ця особа має бути фізичним терапевтом, штатним науково-педагогічним працівником відповідальним за компонент клінічного навчання академічної програми. Роль координатора клінічного навчання передбачає:

1. Організація та забезпечення клінічного навчання згідно законодавчих, етичних та практичних професійних настанов;
2. Налагодження та підтримка комунікації з уповноваженою особою від бази практики упродовж клінічного навчання;
3. Укладання договору про співпрацю між ЗВО та базами практики;
4. Встановлення цілей клінічної практики та прогнозованих результатів клінічного навчання на базі практики (Додаток 3 та 4 Стандарту ВО);
5. Надання настанов клінічним супервізорам щодо очікуваного рівня засвоєння результатів клінічного навчання студентів (Додаток 6 Стандарту ВО);
6. Комунікація зі студентами щодо встановлення та досягнення очікуваного рівня результатів клінічного навчання;
7. Комунікація з клінічними супервізорами щодо виконання академічної програми та досягнення очікуваних результатів клінічного навчання;
8. Підготовка документації та контроль за її веденням;
9. Оцінювання загальних результатів клінічного навчання;
10. Вирішення конфліктних ситуацій під час клінічного навчання.

Між закладом вищої освіти та базою практики укладається офіційний договір про співпрацю, який визначає обов'язки сторін.

Базами практик можуть бути реабілітаційні заклади, відділення, підрозділи у галузях охорони здоров'я, соціального захисту, освіти тощо, які забезпечують усі аспекти менеджменту пацієнта / клієнта з порушеннями функцій та обмеженням життєдіяльності, що потребує фізичної терапії: обстеження, планування, втручання, контроль та їхні складники. Причинами дисфункцій можуть бути неврологічні, кардіо-респіраторні, м'язово-скелетні та інші порушення або їх поєднання. Студентам слід надати можливість працювати з пацієнтами / клієнтами

різного віку та у різних клінічних умовах, демонструвати професійні навички та поведінку, щоб досягти результатів клінічного навчання.

Клінічне навчання здійснюється під супервізією фізичних терапевтів, які працюють на базах практик. У випадку відсутності фізичного терапевта та фізіотерапевтичних послуг у місці проведення клінічної/навчальної практики супервізором може бути викладач закладу вищої освіти, який є фізичним терапевтом. ЗВО повинен забезпечити проходження принаймні трьох клінічних практик тривалістю шість тижнів кожна. Загальний обсяг клінічних практик повинен становити щонайменше 1000 годин.

Основна роль клінічного супервізора полягає у створенні умов для досягнення очікуваних результатів клінічного навчання. Відповідальність фізичного терапевта як клінічного супервізора передбачає:

1. Науково-методичне та організаційне забезпечення клінічного навчання;

2. Знання законодавчих, етичних та практичних професійних настанов;

3. Планування діяльності студента під час практики;

4. Забезпечення супервізії відповідно до рівня очікуваних та досягнутих результатів клінічного навчання (Додатки 3 та 5 Стандарту ВО);

5. Оцінювання успішності студента, шляхом безпосереднього спостереження;

6. Виконання ролі професійної моделі для наслідування студентом упродовж клінічної практики.

На початку навчання для клінічної (ознайомчої) практики формують групи з розрахунку не більше 4-6 студентів на одного клінічного супервізора.

Під час клінічної практики, яка передбачає безпосередню взаємодію студентів з пацієнтами, один клінічний супервізор керує роботою не більше трьох студентів.

ЗВО вибирає очікувані результати клінічного навчання з Додатку 3 та їх рівні з Додатку 5 Стандарту ВО.

Цю інформацію координатор клінічного навчання представляє супервізорам на базах практики та студентам.

Метою виконання клінічного компонента освітньої програми є досягнення студентом четвертого рівня засвоєння усіх вісімнадцяти результатів клінічного навчання.

4.1 Посадові обов'язки фізичного терапевта та асистента фізичного терапевта відповідно до чинного законодавства

Відповідно до Наказу Міністерства охорони здоров'я України № 1769 від 10 жовтня 2023 року було внесено зміни до Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників, випуск 78 «Охорона здоров'я» [18]. Згідно з пунктами 27 і 56 цього документа, визначено оновлений перелік кваліфікаційних вимог і професійних обов'язків, що стосуються діяльності фізичного терапевта та асистента фізичного терапевта, із урахуванням сучасних стандартів надання реабілітаційних послуг.

Фізичний терапевт:

Завдання та обов'язки. Виконує професійні обов'язки у складі мультидисциплінарної реабілітаційної команди або самостійно в закладах охорони здоров'я, реабілітаційних закладах, закладах освіти, закладах соціального захисту населення, установах та організаціях незалежно від форми власності та організаційно-правової форми.

Забезпечує розвиток, максимальне відновлення та підтримання рухової і функціональної спроможності осіб з обмеженнями повсякденного функціонування або таких, у яких можуть виникнути такі обмеження. Призначає, планує та здійснює фізичну терапію або контролює цей процес. Здійснює реабілітаційні заходи з метою оптимізації функціонування пацієнта, припинення або зменшення болю, відновлення функцій організму, досягнення максимально можливого рівня фізичної незалежності та активності, оптимального фізичного стану та самопочуття осіб з обмеженнями функціонування чи з ризиком їх виникнення усіх вікових категорій. Проводить належне та достатнє обстеження, скринінг, оцінювання, тестування, визначає рівень функціонування та рівень фізичного розвитку, виявляє порушення структур та функцій організму, обмеження активності та участі, прогнозує очікуваний результат від втручань фізичної терапії. В межах компетенції приймає участь у встановленні завдань реабілітації пацієнта, реабілітаційного прогнозу. Призначає, складає та виконує програми фізичної терапії. Бере участь в складанні та аналізі

виконання індивідуального реабілітаційного плану та внесенні змін на кожному з етапів реабілітаційної допомоги. Із залученням пацієнта (членів сім'ї, законних представників), встановлює мету та завдання фізичної терапії, розробляє і впроваджує комплекс заходів та рекомендацій, спрямованих на розвиток та/або відновлення, та/або удосконалення, та/або компенсацію, та/або попередження погіршення, та/або підтримання функцій та структур організму, активності й участі пацієнта. Застосовує терапевтичні вправи, функціональне тренування, масаж, мануально-м'язові та суглобові техніки, позиціонування, преформовані фізичні чинники тощо. Проводить навчання та надає консультації працівникам у сфері охорони здоров'я щодо мети, завдань, переваг та втручань фізичної терапії; бере участь у навчанні студентів та керівництві їх клінічною практикою; навчає, консультує та інформує пацієнта (членів сім'ї, законних представників) з питань його функціонального стану, щодо втручань фізичної терапії, самоменеджменту тощо; навчає, консультує та інформує громаду щодо ролі та переваг фізичної терапії.

Аналізує хід виконання програми фізичної терапії, вносить необхідні корективи. Веде відповідну документацію з фізичної терапії згідно вимог законодавства, зокрема документацію щодо результатів первинного та повторного/заключного обстеження/оцінювання, реабілітаційного діагнозу, прогнозу, програми фізичної терапії та втручань, зміни в стані функціонування пацієнта, рекомендації у разі припинення/продовження фізичної терапії та/або виписки тощо. Співпрацює з іншими фахівцями з реабілітації, що входять у мультидисциплінарну команду, а також з іншими фахівцями, залученими до надання медичної та реабілітаційної допомоги пацієнту, фахівцями освіти, соціальними працівниками тощо. Надає консультації у межах своєї компетенції та визначає необхідність звертання пацієнтів до інших фахівців сфери охорони здоров'я. Керує та контролює роботу асистентів фізичного терапевта. Консультує родичів (членів сім'ї, законних представників) щодо виявлених порушень та можливих шляхів їх усунення, способів оптимізації рівня функціонування, досягнення максимальної самостійності і нормального рівня здоров'я, залучає їх до встановлення мети і завдань фізичної терапії. Здійснює наукову та адміністративну діяльність, постійно удосконалює свій професійний рівень. Дотримується правил та норм професійної етики. Бере участь у навчальних програмах як

викладач з фізичної терапії та/або клінічний керівник/методист навчальних практик. Формулює пропозиції для покращення надання послуг з фізичної терапії; застосовує методи поглибленого обстеження та тестування за вибраними напрямками клінічної діяльності, оцінює їх результати; визначає потреби, підбирає, налагоджує технічні та інші засоби реабілітації (зокрема асистивні технології) та вироби медичного призначення, підбирає індивідуальні ортезні вироби, навчає особу, яка потребує реабілітації, їх використанню для поліпшення повсякденного функціонування; може надавати реабілітаційну допомогу із застосуванням телереабілітації; використовує складне реабілітаційне обладнання; діє самостійно за умов професійної ізоляції; впроваджує нові науково обґрунтовані методики або клінічні протоколи фізичної терапії; провадить навчально-методичну роботу з фізичної терапії (семінари, збори, презентації) у своєму структурному підрозділі або закладі; навчає використовувати складне реабілітаційне обладнання; зберігає конфіденційність програм терапії та індивідуального реабілітаційного плану. Дотримується вимог законодавства щодо права на таємницю про стан здоров'я, лікарську таємницю та інших вимог законодавства щодо захисту персональних даних.

Повинен знати: анатомію людини; фізіологію, патофізіологію та фізіологію рухової активності; біохімію; кінезіологію та клінічну кінезіологію; основи медичної патології; моторний контроль; теорію та методику фізичного виховання; основи психології, педагогіки, соціології, методи обстеження, оцінювання та контролю у фізичній терапії; теорію та методику застосування терапевтичних вправ; терапевтичний вплив преформованих фізичних чинників; мануальні методи втручання у фізичній терапії; методи та засоби профілактики порушень і оптимізації функціонування при м'язово-скелетних, неврологічних, кардіо-респіраторних та інших порушеннях та функціональних обмеженнях осіб різного віку; особливості застосування заходів фізичної терапії при різних станах опорно-рухового апарату, серцево-судинної, нервової та дихальної систем, при множинних порушеннях структур та функцій організму та протезуванні, у педіатрії та геронтології; результати сучасних наукових досліджень у фізичній терапії; організацію систем охорони здоров'я, фізичної культури, освіти та соціального захисту, основи національного і міжнародного законодавства в цих галузях; основи медичного права; основи наукових досліджень та науково-доказових

принципів, планування і виконання експериментальних робіт; основи організації праці, адміністрації та менеджменту в державному і приватному секторах; законодавство України про охорону здоров'я та нормативно-правові акти, що визначають діяльність органів управління та закладів охорони здоров'я та соціального захисту, організацію реабілітаційної допомоги; норми і правила ведення фахової звітної та облікової документації; етичний кодекс фізичного терапевта, права, обов'язки та відповідальність фізичного терапевта; організацію реабілітаційної допомоги; принципи роботи в складі мультидисциплінарної реабілітаційної команди або у монопрофесійному середовищі; методологічні та практичні засади застосування Міжнародної класифікації функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я (МКФ), а також використання НК 030:2022 "Класифікатор функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я", НК 025:2021 "Класифікатор хвороб та споріднених проблем охорони здоров'я", НК 026:2021 "Класифікатор медичних інтервенцій". Повинен володіти державною мовою та застосовувати її під час виконання службових обов'язків відповідно до Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної".

Кваліфікаційні вимоги.

Фізичний терапевт вищої кваліфікаційної категорії: вища освіта другого (магістерського) рівня галузі знань «Охорона здоров'я» за спеціальністю «Терапія та реабілітація» або «Фізична терапія, ерготерапія», спеціалізація за дипломом «Фізична терапія»; або вища освіта другого (магістерського) рівня галузі знань «Охорона здоров'я» за спеціальністю «Фізична реабілітація»; або вища освіта другого (магістерського) рівня галузі знань «Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини» за спеціальністю «Фізична реабілітація» або «Фізична культура». Безперервний професійний розвиток. Наявність посвідчення про присвоєння (підтвердження) вищої кваліфікаційної категорії за спеціальністю. Стаж роботи за фахом - понад 10 років.

Фізичний терапевт I кваліфікаційної категорії: вища освіта другого (магістерського) рівня галузі знань «Охорона здоров'я» за спеціальністю «Терапія та реабілітація» або «Фізична терапія, ерготерапія», спеціалізація за дипломом «Фізична терапія»; або вища освіта другого (магістерського) рівня галузі знань «Охорона здоров'я» за спеціальністю «Фізична реабілітація»; або вища освіта другого (магістерського) рівня галузі знань «Фізичне виховання, спорт і

здоров'я людини» за спеціальністю «Фізична реабілітація» або «Фізична культура». Безперервний професійний розвиток. Наявність посвідчення про присвоєння (підтвердження) першої кваліфікаційної категорії за спеціальністю. Стаж роботи за фахом - понад 7 років.

Фізичний терапевт II кваліфікаційної категорії: вища освіта другого (магістерського) рівня галузі знань «Охорона здоров'я» за спеціальністю «Терапія та реабілітація» або «Фізична терапія, ерготерапія», спеціалізація за дипломом «Фізична терапія»; або вища освіта другого (магістерського) рівня галузі знань «Охорона здоров'я» за спеціальністю «Фізична реабілітація»; або вища освіта другого (магістерського) рівня галузі знань «Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини» за спеціальністю «Фізична реабілітація» або «Фізична культура». Безперервний професійний розвиток. Наявність посвідчення про присвоєння (підтвердження) другої кваліфікаційної категорії за спеціальністю. Стаж роботи за фахом - понад 5 років.

Фізичний терапевт: вища освіта другого (магістерського) рівня галузі знань «Охорона здоров'я» за спеціальністю «Терапія та реабілітація» або «Фізична терапія, ерготерапія», спеціалізація за дипломом «Фізична терапія»; або вища освіта другого (магістерського) рівня галузі знань «Охорона здоров'я» за спеціальністю «Фізична реабілітація»; або вища освіта другого (магістерського) рівня галузі знань «Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини» за спеціальністю «Фізична реабілітація» або «Фізична культура». Безперервний професійний розвиток. Без вимог до стажу роботи. *Фізичний терапевт:*

Завдання та обов'язки. Виконує професійні обов'язки у складі мультидисциплінарної реабілітаційної команди або самостійно в закладах охорони здоров'я [18].

Асистент фізичного терапевта.

Завдання та обов'язки. Виконує професійні обов'язки в закладах охорони здоров'я, реабілітаційних закладах, закладах освіти, закладах соціального захисту населення, установах та організаціях незалежно від форми власності та організаційно-правової форми. За призначенням фізичного терапевта здійснює реабілітаційні заходи з метою оптимізації функціонування, припинення або зменшення болю, відновлення функцій організму, досягнення фізичної незалежності та активності, оптимального фізичного стану та самопочуття осіб з

обмеженнями функціонування чи з ризиком обмежень усіх вікових категорій. Під керівництвом фізичного терапевта виконує програми фізичної терапії або її компоненти, спостерігає за ходом їх виконання, здійснює оперативний та поточний контроль, веде відповідну документацію. Застосовує терапевтичні вправи, функціональні вправи, масаж, позиціонування, мануально-м'язові та суглобові техніки, преформовані фізичні чинники тощо. Вміє надавати першу медичну допомогу. Приймає участь у процесі навчання самоогляду, пересуванню, самостійності у підтримці фізичного стану та здоров'я. Співпрацює з фахівцями з реабілітації, що входять у мультидисциплінарну команду, а також з іншими фахівцями, залученими до надання медичної та реабілітаційної допомоги пацієнту, фахівцями освіти, соціальними працівниками тощо. Залучає родичів (законних представників) до проведення програми фізичної терапії, надає їм необхідну консультативну допомогу. Постійно удосконалює свій професійний рівень. Бере участь у освітніх заходах з безперервного професійного розвитку асистентів фізичних терапевтів.

Повинен знати: анатомію людини; нормальну фізіологію, патофізіологію та фізіологію рухової активності; біохімію; кінезіологію та клінічну кінезіологію; основи медичної патології; моторний контроль; теорію та методику фізичного виховання; основи психології, педагогіки, соціології; методи обстеження, оцінювання та контролю у фізичній терапії; теорію та методику застосування терапевтичних вправ; терапевтичний вплив преформованих фізичних чинників; мануальні методи втручання у фізичній терапії; методи та засоби профілактики порушень і оптимізації функціонування при м'язово-скелетних, неврологічних, кардіо-респіраторних та інших порушень та функціональних обмежень осіб різного віку; організацію систем охорони здоров'я, фізичного виховання, освіти та соціального захисту, основи національного і міжнародного законодавства в цих галузях; основи медичного права; законодавство України про охорону здоров'я та нормативно-правові акти, що визначають діяльність органів управління та закладів охорони здоров'я та соціального захисту, організацію реабілітаційної допомоги; норми і правила професійної етики, медичної деонтології, ведення фахової звітної та облікової документації; права, обов'язки та відповідальність асистента фізичного терапевта; принципи командної роботи; методологічні та практичні засади застосування використання НК 030:2022

«Класифікатор функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я»; НК 025:2021 «Класифікатор хвороб та споріднених проблем охорони здоров'я» та НК 026:2021 «Класифікатор медичних інтервенцій». Повинен володіти державною мовою та застосовувати її під час виконання службових обов'язків відповідно до Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної».

Кваліфікаційні вимоги.

Асистент фізичного терапевта вищої кваліфікаційної категорії: вища освіта першого (бакалаврського) рівня галузі знань «Охорона здоров'я» за спеціальністю «Терапія та реабілітація», спеціалізація за дипломом «Фізична терапія»; або вища освіта першого (бакалаврського) рівня галузі знань «Охорона здоров'я» за спеціальністю «Фізична терапія, ерготерапія» або «Фізична реабілітація»; або вища освіта першого (бакалаврського) рівня галузі знань «Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини» напряму підготовки «Здоров'я людини»; або освіта не нижче рівня фахової передвищої освіти галузі знань «Охорона здоров'я» за спеціальністю «Медсестринство», спеціалізація «Фізична терапія та ерготерапія». Безперервний професійний розвиток. Наявність посвідчення про присвоєння (підтвердження) вищої кваліфікаційної категорії за спеціальністю. Стаж роботи за фахом – понад 10 років.

Асистент фізичного терапевта I кваліфікаційної категорії: вища освіта першого (бакалаврського) рівня галузі знань «Охорона здоров'я» за спеціальністю «Терапія та реабілітація», спеціалізація за дипломом «Фізична терапія»; або вища освіта першого (бакалаврського) рівня галузі знань «Охорона здоров'я» за спеціальністю «Фізична терапія, ерготерапія» або «Фізична реабілітація»; або вища освіта першого (бакалаврського) рівня галузі знань «Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини» напряму підготовки «Здоров'я людини»; або освіта не нижче рівня фахової передвищої освіти галузі знань «Охорона здоров'я» за спеціальністю «Медсестринство», спеціалізація «Фізична терапія та ерготерапія». Безперервний професійний розвиток. Наявність посвідчення про присвоєння (підтвердження) I кваліфікаційної категорії за спеціальністю. Стаж роботи за фахом - понад 7 років.

Асистент фізичного терапевта II кваліфікаційної категорії: вища освіта першого (бакалаврського) рівня галузі знань «Охорона здоров'я» за спеціальністю «Терапія та реабілітація», спеціалізація за

дипломом «Фізична терапія»; або вища освіта першого (бакалаврського) рівня галузі знань «Охорона здоров'я» за спеціальністю «Фізична терапія, ерготерапія» або «Фізична реабілітація»; або вища освіта першого (бакалаврського) рівня галузі знань «Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини» напряму підготовки «Здоров'я людини»; або освіта не нижче рівня фахової передвищої освіти галузі знань «Охорона здоров'я» за спеціальністю «Медсестринство», спеціалізація «Фізична терапія та ерготерапія». Безперервний професійний розвиток. Наявність посвідчення про присвоєння (підтвердження) II кваліфікаційної категорії за спеціальністю. Стаж роботи за фахом – понад 5 років.

Асистент фізичного терапевта: вища освіта першого (бакалаврського) рівня галузі знань «Охорона здоров'я» за спеціальністю «Терапія та реабілітація», спеціалізація за дипломом «Фізична терапія»; або вища освіта першого (бакалаврського) рівня галузі знань «Охорона здоров'я» за спеціальністю «Фізична терапія, ерготерапія» або «Фізична реабілітація»; або вища освіта першого (бакалаврського) рівня галузі знань «Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини» напряму підготовки «Здоров'я людини»; або освіта не нижче рівня фахової передвищої освіти галузі знань «Охорона здоров'я» за спеціальністю «Медсестринство», спеціалізація «Фізична терапія та ерготерапія». Безперервний професійний розвиток. Без вимог до стажу роботи [18].

4.2 Поняття про систему безперервного професійного розвитку працівників сфери охорони здоров'я в Україні

В Україні діє Постанова Кабінету Міністрів України від 14 липня 2021 року, що затверджує Положення про систему безперервного професійного розвитку працівників сфери охорони здоров'я [45]. Цей документ регламентує організацію навчання, підвищення кваліфікації та професійного вдосконалення медичних працівників. Він визначає основні принципи, форми та механізми реалізації безперервного професійного розвитку для підтримання та покращення якості медичних послуг.

Відповідно до цього положення надається визначення поняття: «безперервний професійний розвиток працівників сфери охорони здоров'я (далі – безперервний професійний розвиток) – безперервний процес навчання та вдосконалення професійних компетентностей

працівників сфери охорони здоров'я, що дає їм змогу підтримувати або підвищувати рівень професійної діяльності відповідно до потреб сфери охорони здоров'я»

Відповідно до пункту 4 цього положення Працівники сфери охорони здоров'я зобов'язані здійснювати безперервний професійний розвиток після отримання документа про вищу освіту в т.ч. це стосується і спеціальності Терапія та реабілітація.

Діючі фахівці в сфері реабілітації мають брати регулярну участь у заходах безперервного професійного розвитку - реабілітаційного спрямування, метою яких є підтримання або підвищення рівня професіоналізму і розвиток індивідуальної практики для задоволення потреб пацієнтів та оптимізації функціонування сфери охорони здоров'я.

Відповідно до пункту 6, за проходження заходів безперервного професійного розвитку працівникам сфери охорони здоров'я нараховуються бали (одиниця вимірювання здобутих теоретичних знань та практичних навичок у процесі здійснення безперервного професійного розвитку) у випадках, установлених цим Положенням.

Результати проходження безперервного професійного розвитку обов'язково враховуються під час атестації для присвоєння або підтвердження кваліфікаційної категорії або кваліфікації працівника сфери охорони здоров'я.

Бали безперервного професійного розвитку нараховуються за здобуття формальної, неформальної та інформальної освіти у сфері охорони здоров'я.

Безперервний професійний розвиток шляхом здобуття формальної освіти здійснюється шляхом здобуття вищої освіти на освітньо-науковому та науковому рівні вищої освіти. Бали безперервного професійного розвитку за здобуття формальної освіти нараховуються лише за здобуття освітньо-наукового та наукового ступеня (доктор філософії, доктор наук).

Безперервний професійний розвиток працівників сфери охорони здоров'я включає здобуття неформальної освіти через цикли тематичного удосконалення, спеціалізації, професійного стажування та участь у заходах: тренінгах, майстер-класах, семінарах, конференціях, симуляційних тренінгах тощо. Також можливе дистанційне навчання з використанням електронних ресурсів. Провайдери таких заходів затверджують програми з описом цільової аудиторії, компетенцій,

структури навчання та форм контролю, за які нараховуються бали професійного розвитку.

Заходи безперервного професійного розвитку працівників охорони здоров'я включають особисту, дистанційну чи комбіновану участь. Обов'язкова особиста присутність необхідна для симуляційних тренінгів, практичних навичок, медичного стажування, а також підвищення кваліфікації на тематичних курсах та науково-практичних заходах. Дистанційне навчання може бути в реальному часі (з інтерактивною взаємодією) або з доступом до матеріалів, а його підтвердження залежить від реєстрації, сертифікатів та унікальних ідентифікаторів. Запис події не вважається участю в реальному часі.

Безперервний професійний розвиток через інформальну освіту передбачає самостійну діяльність працівників охорони здоров'я для вдосконалення професійних компетентностей, зокрема шляхом написання наукових статей або участі у "групах рівних" для критичного аналізу професійної діяльності. Участь у таких заходах підтверджується сертифікатами, виданими закладом або організатором. Положення про «групи рівних» регулюється МОЗ.

Система безперервного професійного розвитку в охороні здоров'я фіксує інформацію про заходи, провайдерів та облік балів, веде освітні портфоліо медичних працівників і забезпечує інтеграцію з іншими інформаційними системами. МОЗ є власником і розпорядником системи, адміністрування забезпечують державні підприємства. Система підтримує безпеку даних відповідно до законодавства, а її функціонування регламентується спеціальними нормативними актами, зокрема ДСТУ EN 301 549:2022. Дані реєструються із використанням електронних підписів, а річні аналітичні звіти публікуються на вебсайтах МОЗ і адміністратора.

Питання для самоконтролю:

1. Методика читання лекцій
2. Методика проведення практичних та лабораторних робіт
3. Індивідуальні заняття, індивідуальні завдання, консультації
4. Організація роботи супервізора клінічних практик
5. Посадові обов'язки фізичного терапевта та асистента фізичного терапевта відповідно до чинного законодавства
6. Поняття про систему безперервного професійного розвитку працівників сфери охорони здоров'я в Україні

Тестові питання (оберіть одну правильну відповідь):

1. *Що є основною метою лекції?*

- а) передача практичних навичок;
- б) засвоєння теоретичного матеріалу;
- в) організація дискусії;
- г) проведення лабораторних робіт.

2. *Який метод подачі матеріалу використовується для підвищення продуктивності навчання, згідно з описом лекції?*

- а) метод демонстрацій;
- б) метод «опорної бази»;
- в) метод обговорення;
- г) метод практичних завдань.

3. *Що важливо для лектора при контролюванні своєї поведінки під час виступу?*

- а) використовувати механічні жести для привернення уваги;
- б) підтримувати природну позу і контроль за жестикуляцією;
- в) розмовляти швидко, щоб встигнути покрити весь матеріал;
- г) говорити без пауз, щоб не втратити увагу аудиторії.

4. *Який етап лабораторної роботи включає підготовку до виконання практичних завдань?*

- а) ввідно-мотиваційний;
- б) операційно-пізнавальний;
- в) контрольний-оцінний;
- г) заключний.

5. *Яка форма організації лабораторних робіт дозволяє студентам працювати індивідуально над виконанням завдань?*

- а) фронтальна форма;
- б) циклова форма;
- в) індивідуальна форма;
- г) колективна форма.

6. *Основною метою практичного заняття у фізичній терапії є:*

- а) оцінка теоретичних знань студентів;
- б) формування практичних навичок через поєднання теоретичних знань і практичних умінь;
- в) проведення лекційних занять;
- г) підготовка до іспитів.

7. *Основною метою індивідуальних занять і є:*

- а) проведення лекцій для групи студентів;
- б) допомога студентам у здобутті запланованих програмою результатів навчання;
- в) оцінка теоретичних знань студентів;
- г) організація групових проєктів.

8. *Хто є супервізором у контексті клінічних практик для студентів фізичної терапії?*

- а) студент, який проходить практику;
- б) викладач, який не має досвіду в клінічній практиці;
- в) кваліфікований фахівець, який надає керівництво, підтримку та моніторинг студентів під час практики;
- г) керівник закладу вищої освіти.

9. *Що є основним завданням координатора клінічного навчання у закладі вищої освіти?*

- а) підготовка студентів до теоретичних іспитів;
- б) оцінка клінічних навичок студентів під час практики;
- в) організація клінічного навчання, комунікація з базами практики та супервізорами;
- г) проведення клінічних процедур з пацієнтами;

10. *Які типи закладів можуть бути базами практик для студентів фізичної терапії?*

- а) лише лікарні;
- б) реабілітаційні заклади, відділення охорони здоров'я, соціального захисту, освіти тощо, які забезпечують усі аспекти менеджменту пацієнта / клієнта з порушеннями функцій та обмеженням життєдіяльності, що потребує фізичної терапії;
- в) лише спортивні клуби;
- г) навчальні лабораторії.

11. *Які з наступних обов'язків належать до професійних обов'язків фізичного терапевта згідно з наказом Міністерства охорони здоров'я України № 1769 від 10 жовтня 2023 року?*

- а) призначення, планування та виконання фізичної терапії;
- б) тільки проведення фізичних вправ для пацієнтів;
- в) лише надання консультацій пацієнтам з питань фізичної терапії;
- г) тільки здійснення реабілітаційних заходів без контролю за результатами.

12. Яка основна мета безперервного професійного розвитку працівників сфери охорони здоров'я?

а) підвищення рівня професійної діяльності відповідно до потреб сфери охорони здоров'я;

б) одержання вищої освіти;

в) підвищення кваліфікації на науковому рівні;

г) організація практичних заходів для медичних працівників.

13. Які заходи включає безперервний професійний розвиток через неформальну освіту?

а) курси підвищення кваліфікації;

б) написання наукових статей та участь у «групах рівних»;

в) тренінги та майстер-класи;

г) участь у симуляційних тренінгах.

14. Як здійснюється безперервний професійний розвиток через формальну освіту?

а) через участь у тренінгах та семінарах;

б) через здобуття вищої освіти на освітньо-науковому та науковому рівні;

в) через проходження стажування та практичних курсів;

г) через участь у дистанційному навчанні.

15. Які умови для підтвердження участі у дистанційному навчанні?

а) відсутність реєстрації та сертифікатів;

б) підтвердження через сертифікати та унікальні ідентифікатори;

в) виключно особиста присутність на заході;

г) проходження лише практичних тренінгів.

Тема 4.

Основні поняття та організація наукових досліджень

1. Наукове дослідження та його складові
2. Науково-дослідна робота студентів та її організація в межах спеціалізації «Фізична терапія, ерготерапія»
3. Етапи науково-дослідної роботи.
4. Поняття про біоетику та біобезпеку в системі охорони здоров'я
5. Етичний кодекс та професійна поведінка фізичного терапевта в Україні.
6. Інформована згода пацієнтів, контрольна карта пацієнта у науковому дослідженні.

У процесі історичного розвитку наука перетворилася на потужну продуктивну силу суспільства, що стала ключовим соціальним інститутом. Її основна мета полягає в отриманні знань про навколишній світ, передбаченні процесів і явищ реальності на основі законів, що відкриваються в процесі досліджень. У більш широкому контексті, мета науки – це теоретичне відображення дійсності.

Проте не кожне знання можна класифікувати як наукове. Знання, отримані лише через спостереження, хоч і відіграють важливу роль у житті людини, не пояснюють сутність явищ або взаємозв'язки між ними, що дозволяє з'ясувати причини їх виникнення та спрогнозувати розвиток подій.

Наукове знання відрізняється від беззаперечного прийняття фактів, що не базуються на логічних доказах і практичній перевірці. Воно вимагає перевірки через експерименти або практичні дослідження. Розкриваючи закономірності дійсності, наука формулює їх в абстрактних поняттях і схемах, які точно відображають реальність [12].

1. Наукове дослідження та його складові

Наукове дослідження є основною формою існування і розвитку науки, яке спрямоване на здобуття нових знань та їх впровадження. Це діяльність, що передбачає всебічне вивчення об'єктів, процесів або явищ, їх структури та взаємозв'язків, з метою отримання корисних результатів для практичного застосування. Об'єктами наукових

досліджень є матеріальні чи ідеальні системи, а предметом дослідження є структура цих систем, взаємодія її елементів та закономірності їх розвитку [4, 5].

Наукові дослідження класифікуються за різними ознаками. За джерелом фінансування виділяють бюджетні, госпдоговірні та не фінансовані дослідження. Згідно з нормативними актами, за цільовим призначенням дослідження поділяються на фундаментальні, прикладні, пошукові та розробки [21].

Фундаментальні дослідження – це теоретична або експериментальна діяльність, що спрямована на здобуття нових знань про основні закономірності розвитку людини, суспільства та навколишнього середовища. Наприклад, це дослідження, пов'язані з вивченням закономірностей розвитку граматичних форм.

Прикладні дослідження орієнтовані на використання отриманих знань для практичного застосування та вирішення конкретних завдань. Наприклад, вдосконалення методів викладання граматичних форм для студентів іноземних мов.

Пошукові дослідження мають на меті визначення перспективності теми та пошук шляхів вирішення наукових завдань. Прикладом є аналіз типових помилок студентів для визначення найбільш актуальних тем для подальшого викладання [4, 5].

За тривалістю дослідження поділяються на довготермінові, короткострокові та експрес-дослідження. В залежності від методів і форм виділяють експериментальні, методичні, описові, експериментально-аналітичні, історико-біографічні дослідження та змішані типи [63, 64].

У теорії пізнання розрізняють два рівні дослідження: *теоретичний* (займається номенклатурою та логічними методами пізнання) та *емпіричний* (експериментальний). Теоретичний рівень дослідження передбачає обробку фактів за допомогою логічних понять, умовиведень, законів та інших форм мислення. Емпірія, хоча й може бути присутня на цьому рівні, є підлеглою теоретичним методам.

Структурними компонентами теоретичного пізнання є проблема, гіпотеза і теорія [63].

Проблема – це складне теоретичне чи практичне завдання, рішення якого невідоме або відоме не повністю через потребу глибокого вивчення. Проблеми можна розділити на нерозвинені (передпроблеми), де лише визначаються основи та можливі напрямки

вирішення, і розвинені – з чіткими способами розв’язання. Актуальність проблеми залежить від її своєчасності та необхідності для вдосконалення теорії, а також для усунення розбіжностей між існуючими теоріями чи фактами.

Гіпотеза є припущенням, яке потребує перевірки та доведення і стосується причин, що викликають певний висновок, а також структури досліджуваних об’єктів і їх взаємозв’язків. *Вона повинна відповідати певним вимогам:*

1. Релевантність – гіпотеза має бути зв’язана з фактами, на яких вона базується.

2. Можливість перевірки – гіпотеза повинна бути перевіреною через спостереження чи експерименти.

3. Сумісність з науковим знанням – вона не повинна суперечити існуючим науковим теоріям.

4. Пояснювальна сила – гіпотеза повинна пояснювати певну кількість фактів і слідств. Чим більше фактів можна вивести з гіпотези, тим більшою є її пояснювальна сила.

5. Простота – вона не повинна містити надмірних припущень чи суб’єктивних елементів.

Ці вимоги забезпечують наукову обґрунтованість і практичну перевірку висунутих припущень.

Теорія є системою знань, що логічно організована і адекватно відображає певну частину реальності. Її основні характеристики [63, 64]:

1. Форма раціональної діяльності – теорія є результатом глибокого мислення і аналізу.

2. Цілісність – вона утворює єдину систему достовірних знань, що пов’язують факти в узгоджену структуру.

3. Опис і пояснення явищ – теорія не лише описує факти, але й пояснює їх, виявляючи закономірності, причинно-наслідкові зв’язки і інші взаємозалежності.

4. Обґрунтованість – всі положення, що містяться в теорії, мають логічне обґрунтування і наукове доведення.

Таким чином, теорія є основою для розвитку наукового знання, пояснюючи, як і чому відбуваються явища в певній галузі.

У сучасній методології науки виділяють такі основні елементи теорії [63]:

Початкові підстави – це основні поняття, закони, аксіоми та принципи, що становлять базу теорії.

Об'єкт, що ідеалізується – теоретична модель частини реальності, яка відображає важливі властивості і зв'язки явищ та предметів, що вивчаються.

Логіка теорії – сукупність правил і методів доведення, за допомогою яких здійснюється наукове обґрунтування.

Філософські установки та соціальні цінності – загальні принципи, що визначають підхід до дослідження і формулювання теоретичних висновків.

Закони і положення – це закони та положення, які виводяться як логічні наслідки з основних принципів теорії.

Ці елементи разом утворюють цілісну структуру теорії, яка включає поняття, закони, положення, навчання, ідеї, що взаємно доповнюють одне одного для пояснення і моделювання явищ у певній науковій сфері.

Поняття – це мислева категорія, що визначає суттєві та необхідні ознаки певної групи предметів або явищ. Воно дозволяє узагальнити різноманітність об'єктів і явищ на основі спільних характеристик.

Категорія – це фундаментальне та загальне поняття, яке відображає найбільш важливі властивості та відносини об'єктів і явищ. Категорії можуть бути філософськими, загальнонауковими або спеціалізованими в рамках певної наукової дисципліни.

Науковий термін – це слово або комбінація слів, що позначають поняття, вживане в науці. Сукупність таких термінів утворює понятійний апарат, який є основою для побудови наукових теорій і концепцій.

Думка – це судження, яке виражає твердження або заперечення щодо якого-небудь факту чи явища. Наприклад, в науковому дослідженні думка може стосуватися наявності чи відсутності певних закономірностей у даному процесі.

Принцип – основне керівне положення теорії або вчення, що визначає загальні підходи до дослідження і формулювання знань. Принципи можуть бути теоретичними (запропонованими для пояснення явищ) або методологічними (що стосуються організації дослідження і процесу пізнання) [63, 64].

Серед основних принципів наукового дослідження, які слід враховувати, можна виділити наступні [63].

Об'єктивність – виключення будь-якої суб'єктивності, що передбачає використання методів і процедур для досягнення максимальної достовірності результатів. Важливо дотримуватися логічності та обґрунтованості, надаючи необхідні докази, що забезпечують правдивість фактів, що є основою наукової етики.

Виділення ключових факторів – виявлення та акцентування основних чинників, які суттєво впливають на кінцеві результати дослідження, шляхом фокусування на головних аспектах серед різноманіття можливих факторів.

Єдність історичного та логічного підходів – врахування не лише історичного розвитку об'єкта дослідження, а й його сучасного стану та перспектив для подальшого розвитку.

Концептуальна єдність дослідження – забезпечення єдиного принципу, що обґрунтовує дослідження та забезпечує логічну цілісність на всіх етапах його проведення.

Відповідність рівня дослідження його цілям – забезпечення того, щоб обрані методи та підходи відповідали поставленим цілям, гарантуючи ефективність та досягнення бажаного результату.

Системність – застосування системного підходу, що включає в себе не лише взаємозв'язок між елементами досліджуваного об'єкта, але й зв'язок з іншими науковими напрямками та об'єктами.

Принцип наукової етики – важливість належного оформлення посилань на джерела, що дозволяє чітко розмежувати вже існуючі наукові досягнення та висновки, зроблені автором дослідження.

Принцип зв'язності – кожна частина дослідження повинна бути логічно пов'язаною з іншими, утворюючи цілісну та структурно завершену роботу.

Аксіома – це початкове положення, яке не потребує доказів і приймається за очевидне. Вона служить основою для побудови інших теорій і тверджень. Наприклад, в лінгвістиці можна визнати аксіомою, що мова є організмом, що має свої закони розвитку, які виникають із її історичного функціонування. Це припущення приймається як загальноприйняте без потреби в додаткових доказах, і на його основі можна будувати подальші дослідження та теорії, що пояснюють розвиток мови.

Закон – це об'єктивний, суттєвий, внутрішній і необхідний зв'язок між явищами чи процесами, що виявляється в їхній взаємодії та сталості. Закони можуть бути класифіковані за різними критеріями: за сферою застосування вони поділяються на закони природи, суспільства, мислення та пізнання. За обсягом дії закони можуть бути загальними, які відображають універсальні закономірності, і приватними, що описують специфічні явища або процеси в окремих областях.

Закономірність – це система загальних, істотних зв'язків, яка включає в себе різні закони, що діють в одному контексті. Наприклад, в мові є закономірності, що стосуються орфографічних та фонетичних змін, які відбуваються в межах конкретної мови.

Положення є сформульованим науковим твердженням, яке виражає певну думку або факт. Прикладом наукового положення може служити твердження, що мовленнєва норма складається з багатьох чинників, таких як історичні, локальні чи соціальні.

Ідея може розглядатися двома основними аспектами:

- це нове інтуїтивне пояснення події або явища, яке дає можливість поглянути на ситуацію з іншого ракурсу, відкриваючи нові шляхи для розуміння або вирішення проблеми.

- ідея є основним стрижневим положенням у теорії, яке визначає її сутність і напрямок розвитку, служачи опорою для формування інших теоретичних висновків.

Ці два аспекти підкреслюють важливість ідеї як у контексті інноваційного мислення, так і в рамках побудови цілісної теоретичної структури.

Концепція – це систематизоване поєднання теоретичних поглядів, об'єднаних науковими ідеями, що визначають напрямок і основні принципи наукової діяльності в певній галузі. Концепції формують зміст різних лінгвістичних теорій, оскільки вони забезпечують основи для побудови наукових моделей і теорій.

Поняття концепції тісно пов'язане з парадигмою – це єдине концептуальне бачення, яке вказує на методи, проблеми та способи їхнього вирішення в межах певного періоду. У лінгвістиці, наприклад, парадигми змінюються з часом: від структурної через функціональну до антропоцентричної в сучасності, що відображає зміни в підходах до дослідження мови [63].

2. Науково-дослідна робота студентів та її організація в межах спеціалізації «Фізична терапія, ерготерапія»

Згідно з Положеннями про організацію навчального процесу у ЗВО України, студентам надаються численні права, зокрема участь у науково-дослідних роботах (НДР), конференціях, симпозіумах, а також можливість представляти свої роботи для публікації, зокрема в наукових виданнях свого закладу. Однак студенти також зобов'язані здобувати необхідні знання та виконувати всі завдання згідно з навчальними планами, зокрема ті, що передбачають елементи наукового дослідження (реферати, курсові роботи, дипломи). Це сприяє розвитку наукової діяльності серед студентів і формуванню їх професійних компетенцій.

Щоб виконати вище перелічені роботи, сучасний студент має не лише володіти базовими практичними знаннями, але й розвивати вміння для творчого вирішення практичних завдань. Це включає кілька важливих етапів у процесі наукового дослідження [64]:

1. Вибір теми та розробка плану дослідження – критично важливо вибрати актуальну й важливу тему, зокрема, з огляду на сучасні наукові тенденції.

2. Визначення оптимальних методів дослідження – вибір правильних інструментів для збору та аналізу даних дозволяє забезпечити точність і достовірність результатів.

3. Пошук наукової інформації і робота з літературою – вміння працювати з різними джерелами та науковими базами даних дозволяє глибше розуміти тему.

4. Збір, аналіз та узагальнення наукових фактів – критичне мислення важливе для відбору і систематизації матеріалу, що підкріплює дослідження.

5. Теоретичне опрацювання теми, аргументація висновків і рекомендацій – здатність формулювати чіткі, обґрунтовані висновки є ключовим результатом дослідження.

6. Оформлення результатів наукової роботи – важливо правильно оформити результати для наукової публікації чи презентації, дотримуючись вимог академічної етики та стандартів.

Ці вміння формуються через активну участь у науково-дослідній діяльності в закладах вищої освіти, що стимулює розвиток інтелектуальної творчості та поглиблює професіоналізм студентів.

У контексті фізичної терапії активна участь студентів у науково-дослідній роботі є надзвичайно важливою для розвитку професіоналізму та творчих навичок. Фізичні терапевти повинні володіти як теоретичними знаннями, так і практичними вміннями для ефективного вирішення завдань, пов'язаних із реабілітацією пацієнтів. Вибір теми для дослідження в області фізичної терапії, розробка плану, підбір оптимальних методів дослідження, а також здатність працювати з науковою літературою, збирати та аналізувати дані, допомагає студентам поглибити знання та підвищити якість клінічної практики. Це дає можливість не тільки вдосконалити наявні методи лікування, але й розробляти нові підходи для покращення результатів реабілітації.

Науково-дослідна робота студентів (НДРС) є важливим компонентом освітнього процесу, що сприяє розвитку навичок самостійного наукового пошуку та аналізу. Вона включає два основні аспекти: перший – навчання студентів дослідницьким методам і прищеплення навичок наукової роботи, другий – безпосереднє виконання студентами наукових досліджень під керівництвом викладачів [63].

Мета НДРС – це перехід від пасивного засвоєння знань до активного застосування методів отримання нових даних, що сприяє підготовці студентів до самостійної наукової діяльності. Вона є ефективним способом поглиблення теоретичних знань та розвитку практичних умінь, що є важливими для професійного зростання, зокрема, в т.ч. у сфері фізичної терапії.

Основні завдання наукової роботи студентів полягають у [63]:

- а) розвитку творчого та аналітичного мислення, розширенні наукового кругозору;
- б) формуванні стійких навичок самостійної науково-дослідницької діяльності;
- в) підвищенні якості засвоєння навчальних дисциплін;
- г) здобутті умінь застосовувати теоретичні знання та сучасні методи наукових досліджень у професійній діяльності.

Наукова робота студентів поділяється на дві категорії: учбово-дослідницьку, що проводиться в навчальний час, та науково-дослідну, що здійснюється поза навчальним процесом.

Учбово-дослідницька робота включає [63]:

- а) реферування наукових публікацій, підготовка оглядів новинок літератури;
- б) виступи з науковими доповідями на семінарах;
- в) написання курсових робіт, що містять елементи дослідження;
- г) проведення наукових досліджень під час виконання дипломних робіт;
- д) виконання науково-дослідних завдань під час практики та стажування.

Науково-дослідна робота, що проводиться поза навчальним часом, включає [63]:

- а) участь у роботі наукових товариств та проблемних груп;
- б) участь у наукових дослідженнях за кафедральними темами;
- в) виступи на науково-практичних конференціях;
- г) участь у олімпіадах та конкурсах на кращі наукові роботи;
- д) підготовка публікацій за результатами досліджень.

В межах фізичної терапії науково-дослідна робота студентів є важливим елементом підготовки висококваліфікованих спеціалістів, що поєднує теоретичне навчання з практичними навичками дослідження. Це дозволяє студентам не лише засвоїти основні методи фізичної терапії, але й активно впроваджувати нові наукові підходи у лікувальний процес, зокрема через участь у наукових конференціях, публікаціях і дослідженнях.

Здобувачі вищої освіти повинні вміти аналізувати сучасні дослідження, застосовувати теоретичні знання до практичних завдань, а також брати участь у наукових розробках, що сприятиме їхньому професійному розвитку. Це допомагає не лише підвищити рівень освіти, але й сприяє розвитку нових методик та вдосконаленню існуючих практик у сфері фізичної терапії.

3. Етапи науково-дослідної роботи

Для успіху наукового дослідження важливо правильно організувати й спланувати всі етапи роботи, зокрема [51]:

1. Ознайомлення з проблемою та обґрунтування актуальності теми.
2. Вибір об'єкта і предмета дослідження, формулювання мети.
3. Аналіз стану проблеми, постановка завдань.

4. Висунення гіпотези та теоретичних основ дослідження.
 5. Розробка програми і методики, визначення аспектів експерименту.
 6. Виконання теоретичного чи експериментального дослідження.
 7. Обробка й аналіз результатів, перевірка їх надійності.
 8. Практична апробація і узагальнення результатів.
 9. Оформлення наукової роботи, її публікація та захист.
- Ці етапи дозволяють забезпечити чітку організацію дослідження та ефективно досягати поставлених цілей.

4. Поняття про біоетику та біобезпеку в системі охорони здоров'я

Біоетика, що в перекладі з грецької означає «*етика життя*», виникла в 1970-х роках у США як окрема міждисциплінарна теорія та практика, отримавши підтримку в Західній Європі. У країнах Східної Європи, Азії та Африки її ідеї стали популярними лише в 1980-90-х роках. Біоетика сприяє інтеграції методологій природничих та гуманітарних наук, подоланню розбіжностей між знаннями та моральними цінностями [17].

Об'єктом біоетики є феномен життя в широкому розумінні, а її предмет – це система умов, що забезпечують збереження життя на Землі, сталий розвиток, включаючи біобезпеку, морально-етичні парадигми та культурну гармонію. Метою є захист життя та здоров'я індивідів, суспільства і довкілля через етичні механізми, що протидіють негативним наслідкам людської діяльності в медико-біологічній сфері та антропогенних втручаннях.

У процесі розвитку біоетики сформувалися різні її напрямки: медичний, екологічний, глобальний, феміністичний, релігійний та інші. Медична та екологічна етика є найбільш розвиненими, і зокрема, в США ці напрямки розвиваються незалежно. Медичний напрямок біоетики охоплює етичні питання, що виникають у медичній практиці та біомедичних дослідженнях, тоді як термін «біоетика» в медичному контексті передбачає аналіз дій людини в біології та медицині з огляду на моральні принципи.

Біоетика охоплює широкий спектр соціально-економічних, морально-етичних та юридичних проблем, які змінюються разом із прогресом біології та медичних наук, і ставить за мету їхній аналіз та вирішення [17].

Терміни «біоетика» та «біомедична етика» часто використовуються взаємозамінно, проте між ними існують відмінності.

Термін «біомедична етика» акцентує увагу на обговоренні етичних питань, що виникають у практичній медицині. Водночас «біоетика» включає ширший спектр проблем, зокрема соціальну медицину, біоправо, етику біомедичних досліджень та експериментів.

Ідея виділення клінічної етики як окремого напрямку з біомедичної етики не отримала широкої підтримки, хоча вона мала на меті акцент на клінічних аспектах медичної практики, пов'язаних із новітніми науковими досягненнями. Однак більшість лікарів не займалися клінічними дослідженнями, а головні етичні проблеми повсякденної практики виявляються у питаннях етики стосовно тяжкохворих пацієнтів.

Загалом, біоетика виступає як наука, що регулює професійну поведінку медичних працівників і дослідників, сприяючи безпечному використанню нових медичних технологій та запобігаючи шкоді для людини та біосфери в цілому.

Основними проблемами біоетики є численні моральні та етичні дилеми, що виникають у медичній практиці та наукових дослідженнях [17]:

«Чи має лікар моральне зобов'язання інформувати пацієнта про невиліковність його захворювання?» Це запитання стосується конфлікту між принципом автономії пацієнта, який передбачає його право на інформацію, і принципом благодійності, коли лікар може відчувати потребу захистити пацієнта від тяжких психологічних наслідків через невтішний діагноз.

«Чи може бути морально виправданим порушення лікарської таємниці?» Зазвичай лікар має обов'язок зберігати конфіденційність, однак існують ситуації, коли інтереси пацієнта або громадське благо можуть вимагати від нього розголосу інформації, наприклад, у випадку серйозної загрози для інших людей (наприклад, інфекційні хвороби).

«Чи може еутаназія мати моральне виправдання?» Це питання піднімає важливі моральні аспекти, пов'язані з правами пацієнта на самовизначення та правом на гідність, коли його життя стало нестерпним через тяжке або невиліковне захворювання.

«Чи є морально допустимим сурогатне материнство?» Це питання включає етичні аспекти, пов'язані з правами жінки, яка бере на себе роль сурогатної матері, та потенційні моральні та соціальні наслідки для дитини та батьків.

«Чи етично дозволяти використовувати генетичні модифікації на людях, зокрема на ембріонах, для профілактики спадкових захворювань?» Це питання розглядає потенційні ризики і моральні наслідки таких втручань, зокрема, в контексті можливих змін у ДНК, що можуть мати наслідки для майбутніх поколінь.

Усі подібні питання належать до прикладної нормативної етики та зосереджуються на оцінці конкретних дій і практик. Інші аспекти біоетики стосуються етичної обґрунтованості законів. Наприклад, можна розглядати моральну справедливість закону про заборону абортів або обмеження їх в суспільстві. Чи потрібні закони для заборони активної евтаназії або примусової госпіталізації в психіатричну лікарню? Такі питання демонструють, що біоетика тісно пов'язана не тільки з нормативною етикою, а й з соціально-політичною філософією та теорією права.

У широкому розумінні безпека – це стан захищеності, коли відсутня загроза. Існують різні види безпеки: міжнародна, національна, безпека життєдіяльності, безпека окремих видів діяльності, безпека споруд і об'єктів. Міжнародна безпека залежить від співпраці країн, діяльності міжнародних організацій, створення спільних міжнародних документів тощо. Національна безпека охоплює захист життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, що забезпечує сталий розвиток суспільства. Вона включає державну, політичну, економічну, воєнну, екологічну, технологічну, інформаційну, демографічну, продовольчу, енергетичну та гуманітарну безпеку. Безпека життєдіяльності орієнтована на захист здоров'я, життя людини та довкілля [17].

Не випадково термін «біобезпека» набув широкого використання, у тому числі на законодавчому рівні (Закон України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів», Київ, 31.05.07, № 1103-V) [44]. У цьому Законі термін «біологічна безпека» вживають у такому значенні – стан середовища життєдіяльності людини, за якого відсутній негативний вплив його чинників (біологічних, хімічних, фізичних) на біологічну структуру і функцію людської особи в наш час

і майбутній незворотний негативний вплив на біологічні об'єкти природного середовища (біосферу) та сільськогосподарські рослини і тварини.

У наказі МОЗ, НАМН України «Про удосконалення функціонування системи індикації біологічних патогенних агентів» від 21.03.2003, № 127/27 зазначено, що біологічна безпека забезпечує оптимальні умови для життєдіяльності, які виключають негативний вплив біологічних патогенних агентів на здоров'я населення [49].

У наказі МОЗ України «Про затвердження державних санітарних норм і правил» «Організація роботи лабораторії при дослідженні матеріалу, що містить біологічні патогенні агенти I-IV груп патогенності молекулярно-генетичними методами (Державні санітарні норми і правила, розд. 2)» від 24.01.2008, № 26, біологічна безпека визначена як система організаційних, медико-біологічних і інженерно-технічних заходів і засобів, спрямованих на захист персоналу, що працює, населення і місця існування людини від дії патогенних біологічних агентів.

Потенційні загрози біологічній суті живих організмів можуть виникати через забруднення природних ресурсів, використання генної інженерії та генної терапії, а також проникнення чужорідних форм життя, зокрема космічного походження, у вже сформовану екосистему. Тому при обговоренні проблем біобезпеки особливу увагу приділяють екологічній та генетичній безпеці [17].

Екологічна безпека спрямована на забезпечення такого стану навколишнього середовища, який гарантує запобігання погіршенню екологічної ситуації та виникненню загрози для здоров'я людини. Екологічну безпеку визнають на міжнародному рівні, а також стосовно території держави та її адміністративно-територіальних одиниць.

Генетична безпека визначається як стан середовища життєдіяльності людини, при якому відсутній будь-який неприродний вплив на людський геном, геном об'єктів біосфери, а також неконтрольований вплив на геном сільськогосподарських рослин, тварин і промислових мікроорганізмів, що може призвести до появи у них негативних або небажаних властивостей. Згідно з сучасною концепцією біологічної безпеки, важливою складовою діяльності лікаря та дослідника в медико-біологічній галузі є боротьба з деградацією навколишнього середовища, охорона здоров'я населення та праці, а також правильне використання новітніх біомедичних

технологій, таких як терапія стовбуровими клітинами, генетична діагностика, генна терапія, створення генетично модифікованих організмів за допомогою генної інженерії, біоінженерії та біоінформатики [17].

5. Етичний кодекс та професійна поведінка фізичного терапевта в Україні

Етичний кодекс та професійна поведінка фізичного терапевта в Україні, який було розроблено Українською Асоціацією фізичної терапії визначає принципи, яких повинні дотримуватись усі фізичні терапевти в Україні, для того щоб гарантувати безпечність та сприяти благополуччю людей із обмеженням життєдіяльності в Україні [15].

Кодекс визначає професійну поведінку, яку очікують від фізичного терапевта в Україні коли він/ вона провадять свою професійну/ практичну діяльність.

В основу Кодексу покладено основні етичні принципи:

1. Надавати справедливі послуги фізичної терапії
2. Уникати нанесення будь якої шкоди
3. Діяти в кращих інтересах пацієнта/ клієнта
4. Поважати особисту незалежність

У цьому Кодексі визначено шляхи розв'язання моральних проблем та прийняття найбільш прийняттого професійного рішення в етичних питаннях. В основу Кодексу створеного Асоціацією покладено міжнародні етичні принципи й стандарти практичної діяльності фізичної терапії, які визначені Світовою Конфедерацією фізичної терапії (WCPT).

Визначення:

Пацієнт – це особа, яка отримує фізичну терапію. Цей термін може бути замінений на термін «клієнт» у тих випадках де це є доречно.

Фізичний терапевт член Асоціації – це особа, яка є членом Асоціації та визнана/ прирівняна як фізичний терапевт.

Фізичний терапевт – це незалежний професіонал галузі охорони здоров'я, який займається розвитком, підтримкою та відновленням рухових функцій і рухової та функціональної спроможності людини впродовж усього життя, успішно завершив акредитовану освітню програму початкового рівня професійної підготовки, набув мінімальні

компетенції фізичного терапевта, застосовує практичну діяльність засновану на доказах та безпечно провадить свою професійну діяльність у межах своєї сфери діяльності і Етичного кодексу та професійної поведінки.

1. Фізичний терапевт поважає права та гідність усіх людей

1.1 Усі люди, які потребують послуг фізичних терапевтів, мають право отримати їх, незважаючи на вік, стать, расу, національність, релігію або політичні переконання;

1.2 Пацієнт/ клієнт має право на повагу своїх культурних цінностей;

1.3 Пацієнт/ клієнт має право на приватність;

1.4 Пацієнт/ клієнт має право на конфіденційність;

1.5 Пацієнт/ клієнт має право на отримання відповідної інформації, достатньої для надання поінформованої згоди або відмови від послуг;

1.6 Пацієнт/ клієнт має право бути захищеним від надання надмірних послуг;

1.7 Пацієнт/ клієнт має право на скерування до більш відповідного кваліфікованого фахівця;

1.8 Пацієнт/ клієнт має право подавати скарги та отримувати відповіді на них;

1.9 Фізичний терапевт демонструє професійну поведінку, яка виключає сексуально неналежну поведінку фахівця;

1.10 Фізичний терапевт має право розраховувати на співпрацю з боку своїх колег;

1.11 Фізичний терапевт повинен дотримуватися законодавства України, що стосується постачальників, виробників та інших суб'єктів надання послуг.

2. Фізичний терапевт керується законами та правилами, які регулюють його професійну/ практичну діяльність в Україні

2.1 Фізичний терапевт повинен мати повне розуміння законів та правил, які регулюють його професійну/ практичну діяльність;

2.2 Фізичний терапевт має право відмовити у наданні своїх послуг або втрутитись, якщо послуги, на їхню думку, не відповідають кращим інтересам пацієнта/ клієнта.

3. Фізичний терапевт несе відповідальність за прийняті рішення

3.1 Фізичний терапевт має право на професійну незалежність та автономію;

3.2 Фізичний терапевт володіє необхідними знаннями та навичками для прийняття рішення щодо надання послуг, за які він/ вона несуть відповідальність.

3.3 Фізичний терапевт кожному пацієнту/ клієнту якому він надає послуги проводить відповідне обстеження з метою визначення діагнозу/ рухового порушення;

3.4 Враховуючи діагноз/ рухове порушення й іншу дотичну інформацію про пацієнта/ клієнта, особливо цілі втручання, фізичний терапевт планує та виконує реабілітаційну програму;

3.5 При досягненні цілей або неможливості досягнення подальшого прогресу, фізичний терапевт повинен поінформувати про це пацієнта/ клієнта;

3.6 Коли діагноз/ рухове порушення є не чітким або ж належна реабілітаційна програма виходить за межі сфери діяльності фізичного терапевта, він/ вона повинні поінформувати про це пацієнта/ клієнта та вчасно скерувати його до іншого кваліфікованого фахівця;

3.7 Фізичний терапевт не повинен делегувати іншим фахівцям жодних видів діяльності, які вимагають унікальних знань, навичок та суджень якими володіє тільки фізичний терапевт;

3.8 За умови, коли скерування медичного фахівця визначає реабілітаційну програму, або ж її продовження, що не відповідає судженням/ переконанням фізичного терапевта, останній повинен обговорити цю програму з медичним фахівцем з метою:

- складання більш відповідного плану реабілітації;
- запропонувати скерування до іншого кваліфікованого фахівця, чийі послуги будуть кращі для інтересів пацієнта/ клієнта.

3.9 Фізичний терапевт бере на себе відповідальність за підтримку власного стану здоров'я та благополуччя.

4. Фізичний терапевт надає чесні, безпечні, компетентні та підзвітні послуги

4.1 Фізичний терапевт надає пацієнт-центричні послуги, клінічні рішення яких прийняті на підставі наявних найкращих доказів;

4.2 Фізичний терапевт гарантує пацієнтам/ клієнтам надання повної інформації про зміст запропонованих послуг, зокрема що стосується затрат часу та фінансів;

4.3 Фізичний терапевт веде відповідні записи, які дозволяють ефективно оцінити надані послуги та власну професійну/ практичну діяльність;

4.4 Фізичний терапевт повинен належним чином документувати дані для того, щоб покращити способи оцінювання послуг та у разі необхідності надати доступ до цієї інформації іншим фахівцям, як того вимагає взаємна домовленість;

4.5 Фізичний терапевт не повинен розголошувати будь яку інформацію про пацієнта/ клієнта третій особі без його дозволу, за виключенням, коли цього вимагає закон;

4.6 Де є наявний конфлікт інтересів, етичні принципи, якими регулюється професійна/ практична діяльність фізичного терапевта, повинна бути пріоритетною за будь який бізнес або діяльність, за необхідності фізичний терапевт може звертатись за допомогою та консультацією до Асоціації.

5. Фізичний терапевт прагне надавати якісні послуги пацієнту/ клієнту

5.1 Фізичний терапевт повинен знати про затверджені стандарти професійної/ практичної діяльності та гарантувати їх дотримання;

5.2 Фізичний терапевт повинен безперервно підтримувати, планувати свою програму професійного розвитку здобуваючи нові знання та навички;

5.3 Фізичний терапевт приймає участь в колегіальних та інших формах оцінки професійної/ практичної діяльності колег, результати яких не повинні бути розголошені іншим без згоди фізичного терапевта;

5.4 Фізичний терапевт повинен підтримувати якість навчання в академічних та клінічних закладах;

5.5 Фізичний терапевт повинен підтримувати науково-дослідницьку діяльність для покращення якості послуг, що надаються пацієнтам/ клієнтам;

5.6 Фізичний терапевт, який займається науково-дослідницькою діяльністю, повинен дотримуватись сучасних правил та процедур її проведення забезпечуючи:

- згоду осіб, які беруть участь у науковому дослідженні;

- конфіденційність;
- безпеку осіб, які беруть участь у науковому дослідженні;
- відсутність підробки та плагіату;
- усю інформацію про підтримку наукового дослідження;
- відповідні подяки тим, які здійснили допомогу науковому дослідженню;
- повідомлення про будь які порушення правил та способи їх передачі у відповідні органи.

5.7 Фізичний терапевт може вільно поширювати результати своєї науково-дослідницької діяльності публікуючи їх (згідно існуючих вимог) у журналах, буклетах та інших виданнях, а також доповідаючи на конференціях;

5.8 Фізичний терапевт як роботодавець повинен:

- пересвідчитись, що усі працівники мають відповідну кваліфікацію;
- застосовувати існуючі принципи менеджменту та практику управління послугами, приділяючи належну увагу стандартам управління персоналом.

6. Фізичний терапевт має право на справедливий та належний рівень оплати за свої послуги

6.1 Фізичний терапевт має право на отримання плати за свої послуги;

6.2 Фізичний терапевт не має права застосовувати недоцільні та надмірні послуги з метою отримання власної вигоди.

7. Фізичний терапевт ефективно спілкується та забезпечує вичерпною інформацією пацієнтів/ клієнтів, колег, фахівців галузі охорони здоров'я, інші органи та громаду

7.1 Фізичний терапевт може брати участь у навчальних програмах, які містять інформацію про професію;

7.2 Фізичний терапевт зобов'язаний правдиво інформувати громадськість та інших фахівців про зміст своїх послуг таким чином, щоб вони змогли прийняти обґрунтоване рішення про користування цими послугами;

7.3 Фізичний терапевт може рекламувати свої послуги надаючи правдиву, точну та відповідну інформацію. Фізичний терапевт зобов'язаний не використовувати неправдиву, фальшиву, нечесну чи емоційну інформацію;

7.4 Фізичний терапевт повинен претендувати лише на такі назви професії, які правильно описують його професійний статус;

7.5 Фізичний терапевт не повинен використовувати будь які рекламні матеріали або методи, що можуть нашкодити або дискредитувати професію.

8. Фізичний терапевт робить внесок у планування та розвиток послуг, які відповідають потребам громади в охороні здоров'я

8.1 Фізичний терапевт зобов'язаний брати участь у плануванні послуг, які відповідають оптимальним потребам громади в охороні здоров'я;

8.2 Фізичний терапевт зобов'язаний працювати у напрямку досягнення справедливості при наданні послуг охорони здоров'я для усіх людей.

6. Інформована згода пацієнтів, контрольна карта пацієнта у науковому дослідженні

Інформована згода пацієнта є обов'язковим процесом, який передуює включенню пацієнта у клінічне випробування. Жодні процедури, що безпосередньо стосуються участі в клінічному дослідженні, не можуть бути виконані до того, як пацієнт отримає повну та детальну інформацію про дослідження, з'ясує всі питання і сумніви, та надасть письмову добровільну згоду на участь [20].

Протягом тривалого часу законодавство України не визначало вимог щодо форми інформованої згоди (усної чи письмової) для більшості профілактичних та лікувально-діагностичних заходів. Виняток складала, зокрема: використання нових методів медичного втручання (ст. 44 ЗУ «Основи законодавства України про охорону здоров'я»), госпіталізація на психіатричну допомогу (ст. 13 ЗУ «Про психіатричну допомогу»), тестування на ВІЛ (наказ МОЗ України від 19.08.2005 № 415), щеплення чи туберкулінодіагностика (наказ МОЗ України від 31.12.2009 № 1086) та інші випадки. В інших ситуаціях медичні заклади самостійно визначали форму та зміст інформованої згоди пацієнта. Єдиного підходу до юридичного закріплення інформованої згоди не існувало .

Все змінилося 14 лютого 2012 року, коли МОЗ України видало наказ № 110, яким затвердило форму первинної облікової документації

№ 003-6/о «Інформована добровільна згода пацієнта на проведення діагностики, лікування та на проведення операції та знеболення» та Інструкцію щодо її заповнення (Додаток Б) [62]. Від того часу всі медичні заходи, включаючи оперативні втручання та знеболення, мали проводитися за наявності письмової згоди пацієнта, оформленої за встановленою формою.

Відтоді форма первинної облікової документації піддавалася змінам. Наразі вона діє в редакції наказів МОЗ України № 549 від 08.08.2014 та № 2837 від 09.12.2020 і має назву «Інформована добровільна згода пацієнта на проведення діагностики, лікування та на проведення операції та знеболення і на присутність або участь учасників освітнього процесу» [60].

Письмова інформована згода безумовно має переваги, оскільки гарантує належну фіксацію факту надання пацієнтом згоди. Коли інформаційна згода є змістовним документом, вона дозволяє пацієнту отримати інформацію в наочній формі та краще усвідомити її. Крім того, у разі виникнення конфліктів, текст інформованої згоди допомагає чітко визначити, яку саме інформацію отримав пацієнт і яке рішення він прийняв на її основі.

Запроваджена форма первинної облікової документації частково виконує ці завдання. У чинній редакції «Інформованої добровільної згоди пацієнта на проведення діагностики, лікування та на проведення операції та знеболення» зазначено, що пацієнт отримав інформацію про характер захворювання, його перебіг, діагностику та лікування. Однак документ не містить вказівки на конкретний діагноз пацієнта чи його дитини, а також не уточнюється, яку саме інформацію отримав пацієнт. Крім того, у ньому відсутня деталізація плану обстеження і лікування, мети, орієнтованої тривалості діагностично-лікувального процесу та можливих несприятливих наслідків, про що пацієнт мав би бути проінформований при підписанні документа.

Зміст інформованої згоди як юридичного документа фактично зводиться до того, що пацієнт отримав інформацію про захворювання та особливості його діагностики і лікування (без конкретних вказівок на ці особливості) і згоден із запропонованим планом лікування. Такий підхід, на жаль, не сприяє усвідомленню пацієнтом необхідної інформації та формуванню відповідального ставлення до процесу прийняття рішень як з боку лікаря, так і пацієнта, що в кінцевому результаті не забезпечує належного захисту їхніх прав. Крім того,

розглядуваний документ у своєму нинішньому вигляді не тільки не захищає пацієнтів, але й не забезпечує належного захисту для лікарів, оскільки у разі конфліктів він не дозволяє чітко встановити зміст і обсяг наданої лікарем інформації [60].

Продовження форми № 003-6/о «Інформована добровільна згода пацієнта на проведення діагностики, лікування та на проведення операції та знеболення» [62] також не повністю виконує функції інформованої згоди. Для забезпечення захисту прав лікарів і пацієнтів багато медичних закладів одночасно дотримуються чинних бюрократичних вимог і впроваджують додаткові юридичні інструменти. Вони спрямовані на реальну фіксацію ключових аспектів комунікації між лікарями та пацієнтами, а також рішень, що впливають на життя пацієнтів.

До таких додаткових юридичних інструментів належать: пам'ятка для пацієнта, яка містить необхідну інформацію про медичне втручання, підтвержену підписом пацієнта; договір про надання платних медичних послуг, де зазначається відповідна інформація; протокол інформування, що фіксує деталі процесу комунікації та прийняття рішень тощо [60].

Питання для самоконтролю:

1. Наукове дослідження та його складові
2. Науково-дослідна робота (НДР) студентів та її організація в межах спеціалізації «Фізична терапія, ерготерапія»
3. Етапи науково-дослідної роботи.
4. Поняття про біоетику та біобезпеку в системі охорони здоров'я
5. Етичний кодекс та професійна поведінка фізичного терапевта в Україні.
6. Інформована згода пацієнтів, контрольна карта пацієнта у науковому дослідженні.

Тестові питання (оберіть одну правильну відповідь):

1. *Яка з наведених характеристик є основною метою наукового дослідження?*

- а) розробка нових технологій;
- б) здобуття нових знань та їх впровадження;
- в) пошук фінансування для наукових проєктів;
- г) оцінка ефективності існуючих досліджень.

2. *Що таке проблема в науковому дослідженні?*

а) це загальне теоретичне або практичне завдання, яке вже має чітке рішення;

б) це складне завдання, рішення якого невідоме або потребує глибокого вивчення;

в) це питання, яке не має практичного значення для наукового прогресу;

г) це процес тестування наукових гіпотез і теорій.

3. *Які з наведених вимог повинна відповідати гіпотеза?*

а) вона повинна бути перевірена лише через спостереження;

б) вона не повинна суперечити існуючим науковим теоріям;

в) вона повинна бути надмірно складною для забезпечення точності;

г) вона повинна бути несумісною з науковими фактами.

4. *Що таке аксіома?*

а) твердження, яке потребує детального доведення;

б) початкове положення, яке приймається за очевидне і не потребує доказів;

в) проблема, яка вимагає глибокого вивчення;

г) наукове припущення, яке завжди повинно бути перевірене експериментально;

5. *Що є важливим етапом у науковому дослідженні для студентів у ЗВО?*

а) вибір теми та розробка плану дослідження;

б) проведення лекцій для інших студентів;

в) підготовка до практичних занять;

г) розробка маркетингових стратегій.

6. *Яка мета науково-дослідної роботи студентів (НДРС)?*

а) поглиблення теоретичних знань та розвитку практичних умінь для самостійної наукової діяльності;

б) підготовка до практичних занять та семінарів;

в) виконання курсових робіт та дипломів;

г) вивчення основ фізичної терапії.

7. Який етап наукового дослідження передбачає не тільки формулювання гіпотези, а й визначення теоретичних основ дослідження, що забезпечує базу для подальшого експериментального або теоретичного аналізу?

- а) аналіз стану проблеми, постановка завдань;
- б) висунення гіпотези та теоретичних основ дослідження;
- в) обробка й аналіз результатів, перевірка їх надійності;
- г) практична апробація і узагальнення результатів.

8. Який напрямок біоетики охоплює етичні питання, що виникають у медичній практиці та біомедичних дослідженнях, і є найбільш розвиненим у США?

- а) глобальний напрямок біоетики;
- б) феміністичний напрямок біоетики;
- в) медичний напрямок біоетики;
- г) екологічний напрямок біоетики.

9. Яке визначення біологічної безпеки наведено у Законі України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів»?

а) стан середовища, в якому відсутній негативний вплив біологічних, хімічних і фізичних чинників на здоров'я людини та біосферу;

б) стан середовища, в якому відсутній негативний вплив тільки біологічних агентів на здоров'я людини;

в) система організаційних заходів, спрямованих на захист населення від хімічних загроз;

г) система заходів для забезпечення безпеки генетично модифікованих організмів.

10. Що визначає генетична безпека?

а) стан середовища, при якому відсутній будь-який вплив на геном сільськогосподарських рослин та тварин;

б) стан середовища, при якому відсутній будь-який неприродний вплив на людський геном та геном біосфери;

в) заборона на використання генетичної інженерії;

г) система заходів для збереження екологічного балансу на планеті.

11. Який міжнародний орган є основним джерелом етичних принципів і стандартів для фізичних терапевтів, згідно з Етичним кодексом в Україні?

- а) Всесвітня організація охорони здоров'я (WHO);
- б) Міжнародний комітет фізичних терапевтів;
- в) Світова конфедерація фізичної терапії (WCPT);
- г) Європейська асоціація фізичних терапевтів.

12. Який термін може бути використаний замість «пацієнт» у випадках, коли це доречно відповідно до Кодексу фізичного терапевта?

- а) клієнт;
- б) хворий;
- в) користувач;
- г) лікувальний об'єкт.

13. Який принцип етичного кодексу фізичного терапевта стосується прав пацієнтів/клієнтів на приватність?

- а) пацієнт/клієнт має право на отримання відповідної інформації для надання поінформованої згоди;
- б) пацієнт/клієнт має право на конфіденційність;
- в) пацієнт/клієнт має право бути захищеним від надання надмірних послуг;
- г) фізичний терапевт має право розраховувати на співпрацю з колегами.

14. Яка з наведених ситуацій вимагає обов'язкової письмової інформованої згоди пацієнта відповідно до законодавства України?

- а) тестування на ВІЛ;
- б) використання нових методів медичного втручання;
- в) щеплення чи туберкулінодіагностика;
- г) госпіталізація на психіатричну допомогу.

15. Яка форма облікової документації була затверджена наказом МОЗ України від 14.02.2012 № 110 для отримання інформованої добровільної згоди пацієнта на проведення діагностики, лікування та операцій?

- а) форма № 003-6/о;
- б) форма № 003-7/о;
- в) форма № 004-6/о;
- г) форма № 005-6/о.

Тема 5.

Вибір тематики та складання плану науково-дослідної роботи, оцінка теоретичних і практичних досліджень із подальшим узагальненням результатів

1. Формулювання теми наукового дослідження
2. Обґрунтування актуальності обраної теми
3. Визначення об'єкта й предмета дослідження
4. Постановка мети й конкретних завдань дослідження
5. Вибір методу (методики) проведення дослідження
6. Формулювання висновків та оцінка отриманих результаті

1. Формулювання теми наукового дослідження

Першим етапом науково-дослідної роботи є вибір теми дослідження, яка може належати до певного наукового напрямку або бути пов'язаною з науковою проблемою.

Науковий напрямок – це сфера досліджень колективу вчених, зосереджена на вирішенні масштабних, фундаментальних теоретичних і експериментальних завдань у конкретній галузі науки. Структура напрямку включає комплексні проблеми, проблеми, теми й питання. Комплексна проблема охоплює кілька окремих проблем.

Наукова проблема – це сукупність складних теоретичних чи практичних завдань, а також група тем науково-дослідної роботи. Проблема охоплює широку сферу досліджень, має перспективний характер і може бути галузевою, міжгалузевою чи глобальною. Вона складається з кількох тем .

Тема – це наукове завдання, яке охоплює певну сферу досліджень і базується на сукупності дослідницьких питань. Наукові питання – це менші завдання, що деталізують конкретну сферу дослідження [25].

Теми поділяються на:

1. Теоретичні, що базуються переважно на аналізі літературних джерел.
2. Практичні, засновані на вивченні, узагальненні та аналізі фактів.
3. Змішані, що поєднують теоретичний і практичний аспекти.

При розробці теми або питання ставиться конкретна мета, наприклад, створення нової конструкції, прогресивної технології чи

методики. Вибір теми потребує ґрунтовного вивчення джерел вітчизняних і зарубіжних спеціальностей, зокрема суміжних галузей.

Вибір або постановка проблем і тем – складне та відповідальне завдання, що включає кілька етапів:

- формулювання проблем: на основі аналізу суперечностей у досліджуваному напрямку визначають основне питання – проблему та загальний очікуваний результат.

- розробка структури проблеми: виділяють теми, підтеми, питання, які утворюють «дерево проблеми» або комплексної проблеми. Для кожної теми визначають орієнтовну область дослідження.

- встановлення актуальності проблеми: визначають її значущість для науки та техніки на даному етапі. Для кожної теми формують заперечення, які методом дослідницького аналізу відсіюють, залишаючи лише реальні теми. Після цього остаточно уточнюють структуру проблеми, кодують теми, підтеми й питання [25].

При виборі важливо розрізняти псевдопроблеми та наукові проблеми. Псевдопроблеми, незалежно від зовнішньої форми, мають антинаукову основу.

Після обґрунтування проблеми й визначення її структури науковець або дослідницький колектив зазвичай самостійно обирає тему дослідження. Деякі вчені вважають, що вибір теми складніший, ніж саме дослідження.

Вимоги до теми:

Актуальність – головна вимога. Тема має бути важливою й потребувати вирішення зараз [51].

Критерію оцінки актуальності не існує. У теоретичних дослідженнях її визначає досвідчений вчений або колектив, а в прикладних розробках – економічний ефект стає вирішальним показником.

Тема має вирішувати нову наукову задачу, тобто бути такою, яка раніше не розроблялася й не розробляється на даний момент. Дублювання виключається, за винятком випадків, коли керівні організації доручають розробку однакових тем двом конкуруючим колективам. Це робиться для оперативного вирішення важливих державних завдань, тому в таких ситуаціях дублювання є виправданим і може бути необхідною умовою.

Тема має бути економічно ефективною та значущою. Для прикладних досліджень це означає забезпечення економічного ефекту в народному господарстві, що є однією з ключових вимог. Очікуваний економічний ефект на етапі вибору теми зазвичай визначають орієнтовно. Якщо на початковій стадії це неможливо, доцільно використовувати аналоги, схожі за назвою або суттю розробки, для приблизної оцінки ефективності.

При розробці теоретичних досліджень вимога економічності може поступатися вимозі значущості. Значущість є головним критерієм при виборі тем для досліджень, які сприяють підвищенню престижу вітчизняної науки або закладають основи для прикладних досліджень. Такі дослідження також можуть бути спрямовані на вдосконалення суспільних і виробничих відносин [51].

Враховуючи на вище сказане, для якісного формулювання теми наукового дослідження в галузі фізичної терапії важливо дотримуватися кількох принципів:

Тема повинна відповідати сучасним потребам практики фізичної терапії. Зосередьте увагу на нових методах лікування, реабілітації, або адаптації лікування для специфічних пацієнтів (наприклад, пацієнтів з інсультом, ортопедичними чи неврологічними порушеннями).

Тема має пропонувати дослідження нових аспектів фізичної терапії, що раніше не були вивчені або недостатньо досліджені. Наприклад, нові підходи до відновлення.

Тема повинна мати реальний вплив на поліпшення якості життя пацієнтів. Це може бути розробка нових методик, дослідження ефективності існуючих процедур, або оцінка впливу фізичної терапії на специфічні проблеми, такі як зниження болю, покращення рухливості або психологічного стану пацієнтів.

Для прикладних досліджень важливо, щоб тема забезпечувала не лише медичний, а й економічний ефект (наприклад, скорочення часу реабілітації або зниження витрат на лікування).

Під час формулювання теми важливо чітко сформулювати завдання дослідження. Наприклад, можна вивчити ефективність певного методу фізичної терапії для пацієнтів з конкретними захворюваннями, визначити оптимальну частоту та тривалість сеансів, або порівняти різні підходи.

Приклад теми наукового дослідження:

«Оцінка ефективності індивідуально підібраної фізичної терапії при реабілітації пацієнтів наслідками ішемічного інсульту».

«Вплив комплексу терапевтичних вправ на зменшення болю і покращення рухливості у пацієнтів з остеоартрозом колінного суглоба».

«Інтеграція новітніх методик фізичної терапії в реабілітацію пацієнтів після хірургічних втручань на опорно-руховий апарат».

Тема повинна бути чітко сформульована, орієнтована на реальні проблеми фізичної терапії та мати потенціал для подальших практичних застосувань.

2. Обґрунтування актуальності обраної теми

Актуальність (від лат. *actualis* – фактично існуючий, справжній, сучасний) визначає важливість і значущість певної проблеми на поточний момент, її злободенність та актуальність у контексті сучасних умов. Вона відображає важливість досліджуваної теми в соціальному, науковому чи практичному житті та обґрунтовує причини, чому ця проблема є предметом дослідження. Актуальність теми вказує на її значущість у конкретний час і ситуацію для вирішення визначених завдань чи питань [51].

Актуальність є необхідною складовою будь-якого наукового дослідження, тому вступ до роботи повинен починатися з обґрунтування значущості обраної теми. Вміння автора правильно вибрати тему, оцінити її значення з точки зору сучасних реалій та соціальної важливості, є показником його наукової зрілості та професійної підготовленості. Основним завданням є чітке визначення суті проблемної ситуації, що дозволяє розкрити актуальність теми та її значення для вирішення сучасних завдань.

Актуальність теми наукового дослідження є ключовим критерієм при його оцінці, що свідчить про необхідність термінового вирішення поставлених завдань для практики або конкретної галузі науки. Вона проявляється через важливість як об'єкта дослідження, так і предмета, що визначає необхідність їх вивчення в контексті сучасних наукових чи практичних потреб [51].

Очевидність актуальності об'єкта дослідження повинна бути беззаперечною для фахівців, що полягає у ясному усвідомленні

наявності проблеми в обраній темі в межах відповідної галузі знань. Це може проявлятися, наприклад, у неможливості пояснити певне явище на сучасному рівні теорії, відсутності необхідної точності вимірювань на наявній експериментальній базі, невідповідності даних експериментів з існуючим розумінням процесів, високих витратах на виробництво продукту, низькій якості при застосуванні сучасних технологій, невикористаних потенціалах або необхідності автоматизації процесів.

Актуальність теми наукового дослідження обґрунтовується як у науковому, так і в практичному контексті. *У науковому аспекті це означає, що* [51]:

- для пояснення нових фактів необхідно розробити цю тему в рамках фундаментальних наук;
- уточнення, розвиток і вирішення досліджуваної проблеми є важливими та необхідними в сучасних умовах;
- теоретичні положення дослідження можуть допомогти вирішити наявні суперечності в розумінні процесу чи явища;
- гіпотези та закономірності, запропоновані в дослідженні, сприяють узагальненню як уже відомих, так і нових емпіричних даних, а також прогнозуванню розвитку явищ і процесів.

Актуальність теми в практичному контексті полягає в наступному[51]:

- завдання прикладних досліджень вимагають розробки специфічних питань, пов'язаних з обраною темою;
- існує нагальна потреба в вирішенні проблем, що виникають у процесі наукового дослідження, для задоволення практичних потреб суспільства та виробничих потреб;
- наукові дослідження в цій області значно підвищують якість наукових і творчих розробок в конкретній сфері знань;
- нові знання, отримані в ході дослідження, можуть стати основою для підвищення кваліфікації спеціалістів та бути включені до навчальних програм для студентів.

Актуальність наукового дослідження в галузі фізичної терапії полягає в її високій важливості для покращення здоров'я населення та розвитку реабілітаційних методик. Оскільки фізична терапія є важливою складовою медичної реабілітації, дослідження в цій сфері має на меті вирішення сучасних проблем, таких як відновлення після травм, хірургічних операцій, інсультів, а також підвищення якості

життя пацієнтів тощо. З огляду на нові виклики в медицині, такі як збільшення числа хронічних захворювань і старіння населення, актуальність фізичної терапії зростає.

В науковому аспекті актуальність може бути обґрунтована потребою в уточненні теоретичних засад фізичної терапії, покращенні ефективності методик лікування та розробці нових технологій. Це дозволяє зняти існуючі розбіжності у підходах до реабілітації та розв'язати проблеми, що виникають через недостатнє використання новітніх наукових досягнень.

В прикладному аспекті, важливість дослідження полягає в тому, що наукові розробки в фізичній терапії дозволяють суттєво поліпшити процеси реабілітації, оптимізувати методи лікування, скоротити витрати на медичні послуги, а також підвищити кваліфікацію медичних працівників. Таким чином, дослідження у фізичній терапії має безпосереднє практичне значення для суспільства, пацієнтів та медичних установ.

3. Визначення об'єкта й предмета дослідження

Об'єкт дослідження представляє собою знання, що породжують проблемну ситуацію, об'єднане в певному понятті чи системі понять, і визначається як область наукових пошуків цього дослідження.

Предмет дослідження можна трактувати як нове наукове знання про об'єкт дослідження, яке автор отримує в результаті своїх наукових пошуків. До предмета дослідження також може входити інструмент, за допомогою якого це нове знання отримується, якщо цей інструмент є суттєво новим. Зазвичай предмет дослідження знаходиться в межах об'єкта дослідження [51].

Простий спосіб побудови предмета дослідження полягає в тому, що автор вибирає перелік питань для розгляду та буде їх у тій послідовності, в якій вони будуть досліджуватися. Так формується структура наукового дослідження, де кожне питання супроводжується характеристиками новизни, корисності та вірогідності.

Деякі автори представляють предмет дослідження як моделі прикладного або теоретичного характеру, які підлягають аналізу, дослідженню та адаптації до конкретних практичних завдань [51].

4. Постановка мети й конкретних завдань дослідження

Після обґрунтування актуальності обраної теми логічно перейти до формулювання мети дослідження, а також визначити конкретні завдання, які необхідно вирішити для досягнення цієї мети.

Постановка завдань наукового дослідження може бути представлена у вигляді наступних етапів [4, 51]:

1. *Виявлення потреби у вирішенні конкретного наукового завдання виникає в залежності від ступеня гостроти ситуації.* Це може бути необхідність зміни існуючого стану у кількох аспектах:

- знання на рівні локальної теорії. Потрібне пояснення емпіричного факту або прогнозування результатів впливу.

- технічне протиріччя. Коли наявні технології не дозволяють досягти бажаного результату.

- адміністративне протиріччя. Коли є велике бажання змінити ситуацію, але немає достатньо сил чи ресурсів для цього.

У деяких випадках потребу в науковому завданні необхідно планувати, що є особливо актуальним у сферах, таких як розробка військової техніки. В результаті цього з'являється потреба у новому науковому знанні для подолання існуючих обмежень або вирішення нагальних проблем.

2. *Встановлення потреби у проведенні наукового дослідження* передбачає, що дослідження не є необхідним, якщо очікуваний результат вже відомий та загальнодоступний. Лише один вчений або невелика група вчених можуть вважатися першовідкривачами наукового факту, теорії чи процесу, зробивши нові знання загальнодоступними. Щоб ці факти стали відомі більш широкому колу, їх слід публікувати в авторитетних наукових виданнях, які часто мають міжнародний доступ.

У науці існує серйозна конкуренція, і методи вирішення одного завдання можуть суттєво відрізнятись у різних дослідників. Це дозволяє використовувати різноманітні підходи для критики й обґрунтування власної точки зору.

Після проведення ретельного огляду літератури, коли не було знайдено аналогічних рішень у наукових публікаціях, вченому слід приступити до розробки плану наукового дослідження з метою отримання оригінального рішення.

3. *Мета наукового дослідження виникає з потреби вирішення конкретного наукового завдання.* Чітко сформульована потреба значною мірою визначає кінцеву мету дослідження. Головною метою наукової діяльності є отримання нового наукового знання про реальність у межах певної наукової галузі.

4. *Систематизація предметної області дослідження* є важливою характеристикою наукової роботи, оскільки вона забезпечує структурованість і чіткість у вивченні обраної теми. Основними ознаками наукової систематизації є прагнення до повноти, чіткість визначення основ систематизації та їхня несуперечність. Системність досягається через класифікацію предмета і об'єкта дослідження, що не лише організовує знання, але й допомагає визначити наукову нішу, яку вивчає дослідник. Успішні класифікації, такі як таблиця хімічних елементів Менделєєва, є прикладами систем-класифікацій, що організовують знання у зрозумілу і логічну структуру.

5. *Визначення умов і обмежень* є важливим етапом наукового дослідження, оскільки дозволяє оцінити реалістичність та можливості вирішення поставленого завдання. Умови дослідження визначають параметри, в яких воно може бути проведене, тоді як обмеження встановлюють межі, в рамках яких необхідно працювати. Це можуть бути обмеження в часі, доступі до матеріалів, інформації, фінансах або енергетичних ресурсах. Зрозуміння цих обмежень дозволяє коригувати підхід до вирішення проблеми і формувати адекватні методи для досягнення результатів.

6. *Визначення завдань наукового дослідження* – це ключовий етап, на якому чітко формулюються конкретні цілі, які потрібно досягти для вирішення досліджуваної проблеми. Завдання базуються на вихідних даних, обмеженнях (часових, просторових, матеріальних, енергетичних, інформаційних), що визначають умови для виконання дослідження. Завдяки цим обмеженням, теоретичні ідеї або концепти трансформуються у реальні наукові завдання, що підлягають практичному вирішенню в рамках встановлених параметрів, що робить дослідження науково обґрунтованим.

У науковому дослідженні зазвичай формулюється кілька завдань, кожне з яких охоплює окремі аспекти загальної проблеми: розвиток теоретичних аспектів досліджуваного предмета, проведення експериментів, розробка нових методів чи підходів, а також створення рекомендацій щодо застосування отриманих результатів. Одним із

завдань є узагальнення існуючих наукових даних, включаючи опис нових явищ, соціальних і технічних процесів, статистичних чи емпіричних даних. Крім того, дослідження може продемонструвати ефективність перенесення методів із однієї галузі науки в іншу для отримання нових, значущих результатів [25].

Наукові дослідження, що спрямовані на розробку нових наукових проблем, є складними та відповідальними, оскільки вони виникають на межі наукового знання, коли існує гостра практична потреба в їх вирішенні. У таких випадках досліднику доводиться мати справу з питаннями, на які не існує чітких відповідей у літературних джерелах, а практика лише накопичує досвід, що не завжди допомагає вирішити ці проблеми. Такі дослідження можуть бути зосереджені на глибшому вивченні вже відомих явищ чи процесів, із застосуванням різноманітних наукових методів для досягнення значущих наукових результатів.

Оригінальність наукового дослідження може проявлятися через глибоке емпіричне вивчення явищ або процесів, що виникають на практиці. На основі таких досліджень автор здатний зробити цікаві наукові та практичні висновки, а також надати конкретні рекомендації. Під час дослідження можуть бути запропоновані нові методики розрахунку для різних систем чи процесів, використовуючи математичні та обчислювальні методи, що раніше не застосовувалися. Це дозволяє спростити вирішення задач або усунути певні припущення, що в результаті призводить до нових результатів і змінює уявлення про явище [25].

5. Вибір методу (методики) проведення дослідження

Одним із важливих етапів наукового дослідження є вибір методів його проведення, які є необхідним інструментом для здобуття фактичного матеріалу й досягнення поставленої мети. Ключовою методологічною позицією є побудова теорії дослідження. У теоретичних пошуках перед автором стоїть завдання розробити завершену концепцію, яку потрібно обґрунтувати через порівняння з іншими точками зору та перевірку на практиці. Для формулювання теоретичних положень корисними є методи, які можна застосувати в процесі дослідження для розвитку та перевірки гіпотез [25].

Системний аналіз охоплює всі методи, прийоми, процеси та обладнання, що використовуються для вирішення конкретного завдання. За допомогою формальної логіки створюються класифікації об'єктів аналізу, при цьому об'єкти, які не входять до предмета дослідження, виключаються. Переваги запропонованих об'єктів і положень детально обґрунтовуються, вказується, що необхідно зробити для їхньої реалізації. Цей метод є корисним для розробки рекомендацій різного типу в рамках дослідження.

Другим поширеним та універсальним способом побудови теорії є *моделювання процесу чи явища на основі вже відомих моделей*. При цьому вносяться істотні відмінності, досягнуті через усунення певних припущень, використання нових ефектів або застосування нових підходів до вирішення проблеми. Важливим методологічним аспектом є також *єдність теорії та практики*, що передбачає безпосереднє застосування теоретичних знань до реальних практичних ситуацій для перевірки їх ефективності [25].

Єдність теорії та практики є ознакою істинно наукового дослідження. Це досягається шляхом побудови теорії, яка включає опис процесів і явищ, їхнє пояснення, прогнозування та видачу рекомендацій, орієнтуючись на практичне застосування. Важливою умовою є дотримання принципів системності, типовості та репрезентативності. За необхідності, теоретичні концепції повинні переглядатися у зв'язку з новими фактами та явищами, що виникають у практиці [25].

6. Формулювання висновків та оцінка отриманих результатів

До цього питання слід підходити як до формування логічної системи стисненого викладу отриманого наукового знання. Структура висновків може включати наступні етапи: спершу наводяться результати дослідження, які визначають предмет наукової роботи. Далі кілька пунктів можуть більш глибоко розкривати нове наукове знання, уточнюючи його унікальність та відмінність від існуючих положень. Завершення висновків повинно підтверджувати вірогідність і обґрунтованість наукових положень, а також корисність їх практичного застосування. Між пунктами висновків має бути чітко виражений зв'язок, послідовність та ієрархія за ступенем важливості.

Таким чином, автор повинен в наукових висновках узагальнити результати дослідження, продемонструвати унікальність власних досягнень та представити науковому співтовариству нове знання, яке було здобуто в процесі дослідження. Новизна результатів і теми дослідження тісно взаємопов'язані. Окрім того, повинна бути сформульована гіпотеза новизни дослідження, яка дозволяє визначити коло питань, що ведуть до формування ядра дослідження, яке містить суттєві ознаки новизни та оригінальності [25].

Наукова новизна є основною вимогою до наукових результатів. Це означає, що науковий результат має включати нове вирішення наукового завдання, яке має суттєве значення для відповідної галузі знань, або нові науково обгрунтовані розробки, що сприяють вирішенню важливих прикладних завдань, таких як економічні чи оборонні потреби [8, 25].

Для виявлення та визначення наукової новизни можна застосовувати такі підходи [25]:

- детальне вивчення літератури з предмету дослідження та аналіз його історичного розвитку;

- розгляд існуючих точок зору, їх критичний аналіз і зіставлення, що часто призводить до нових або компромісних рішень в контексті завдань дослідження;

- залучення нового цифрового та фактичного матеріалу, отриманого, зокрема, у результаті експерименту, що є помітним свідченням оригінальності;

- деталізація відомого процесу чи явища, де глибокий аналіз об'єкта може призвести до нових корисних результатів, висновків та узагальнень.

Елементи новизни, що можуть бути представлені в результатах наукового дослідження, включають [25]:

- новий об'єкт дослідження, коли завдання, поставлене в дослідженні, розглядається вперше;

- нова постановка відомих проблем або завдань, що включає зміну умов або зняття припущень;

- новий метод вирішення проблеми;

- нове застосування відомого рішення або методу;

- нові наслідки з відомої теорії в нових умовах;

- нові результати експерименту та їхні наслідки;

- нові або вдосконалені критерії та показники з відповідним обґрунтуванням;
- розроблення оригінальних математичних моделей процесів і явищ;
- розроблення пристроїв і способів, що відповідають рівню винаходів і корисних моделей.

У наукових дослідженнях фізичної терапії елементи новизни можуть проявлятися в різноманітних аспектах, починаючи від вивчення нових підходів до лікування та реабілітації до розробки інноваційних методів і технологій. Наприклад, новий об'єкт дослідження може полягати в розгляді раніше невивчених видів травм чи хвороб, для яких не було розроблено ефективних реабілітаційних методів. Оновлені методи, які знімають застарілі припущення або враховують нові умови, здатні значно поліпшити процес лікування пацієнтів. У свою чергу, застосування нових технологій та розробка інструментів (як-от реабілітаційні пристрої або роботизовані системи) сприяє більш ефективному відновленню пацієнтів. Всі ці аспекти є важливими для розвитку фізичної терапії, оскільки вони відкривають нові можливості для наукової та практичної діяльності в галузі.

Питання для самоконтролю:

1. Формулювання теми наукового дослідження
2. Обґрунтування актуальності обраної теми
3. Визначення об'єкта й предмета дослідження
4. Постановка мети й конкретних завдань дослідження
5. Вибір методу (методики) проведення дослідження
6. Формулювання висновків та оцінка отриманих результатів

Тестові питання (оберіть одну правильну відповідь):

1. *Що входить до структури наукового напряму?*
 - а) лише теми та питання;
 - б) комплексні проблеми, проблеми, теми й питання;
 - в) тільки фундаментальні завдання;
 - г) експериментальні завдання та практичні результати.

2. Що є характерними ознаками наукової проблеми?

- а) вона охоплює вузьку сферу досліджень і складається з одного завдання;
- б) вона має перспективний характер, охоплює широку сферу досліджень і складається з кількох тем;
- в) вона обмежується лише теоретичними завданнями в одній галузі науки;
- г) вона не включає практичних завдань і є виключно міжгалузєвою.

3. Що характеризує актуальність теми наукового дослідження?

- а) відсутність соціальної значущості теми;
- б) її сучасність, важливість для вирішення конкретної проблеми та обґрунтування причин вибору;
- в) зосередження лише на теоретичних аспектах дослідження;
- г) відсутність необхідності обґрунтовувати її у вступі наукової роботи.

4. Що обґрунтовує актуальність теми наукового дослідження у прикладному аспекті?

- а) узагальнення емпіричних даних і уточнення теоретичних положень;
- б) підвищення якості розробок, вирішення завдань для практики та впровадження нових знань у навчальні програми;
- в) прогнозування перебігу явищ і процесів;
- г) зняття розбіжностей у розумінні теоретичних аспектів.

5. Що зазвичай входить до предмета дослідження?

- а) уся область наукових пошуків, пов'язана з дослідженням;
 - б) нове наукове знання про об'єкт дослідження та інструмент, якщо він є суттєво новим;
 - в) система понять, що визначає область дослідження;
 - г) проблемна ситуація, пов'язана з об'єктом дослідження.
- 6. Яка головна мета наукової діяльності?*
- а) Створення проекту, технології чи винаходу з практичною цінністю;
 - б) Публікація результатів у міжнародних наукових виданнях;
 - в) Отримання нового наукового знання про реальність у межах певної наукової галузі;
 - г) Проведення систематизації предметної області дослідження.

7. Яке з наведених завдань не належить до основних завдань наукового дослідження?

- а) узагальнення існуючих наукових даних;
- б) проведення експериментів;
- в) розробка рекомендацій щодо застосування результатів;
- г) використання виключно вже відомих методів без адаптації до

нових умов.

8. Який метод наукового дослідження передбачає створення моделей процесів або явищ з урахуванням нових підходів чи усунення припущень?

- а) системний аналіз;
- б) моделювання;
- в) єдність теорії та практики;
- г) формальна логіка.

9. Що є основною вимогою до наукових результатів у дослідженні?

- а) практична значущість;
- б) наукова новизна;
- в) використання сучасних технологій;
- г) розробка нових інструментів.

10. Який підхід до визначення наукової новизни включає критичний аналіз існуючих точок зору та їх зіставлення?

- а) деталізація відомого процесу;
- б) розгляд існуючих точок зору;
- в) залучення нового цифрового матеріалу;
- г) розробка оригінальних моделей.

11. Що таке актуальність у науковому дослідженні?

а) це оцінка важливості теми дослідження в контексті її практичного застосування в майбутньому.

б) це ступінь значущості теми в даний момент і у даній ситуації для вирішення певної проблеми.

в) це процес формулювання теоретичних положень дослідження.

г) це визначення методів, які будуть використовуватися в дослідженні.

12. Що таке тема в науковому дослідженні?

а) це сукупність наукових питань, що деталізують конкретну сферу дослідження;

б) це наукове завдання, яке охоплює певну сферу досліджень і базується на сукупності дослідницьких питань;

в) це конкретне завдання, яке визначає методи дослідження;

г) це наукове питання, яке уточнює предмет дослідження.

13. На які основні типи поділяються наукові теми?

а) теоретичні, практичні, змішані;

б) теоретичні, експериментальні, прикладні;

в) теоретичні, технологічні, змішані;

г) теоретичні, дослідницькі, практичні.

14. Що таке науковий напрямок?

а) сфера досліджень окремого вченого, що охоплює вузьке коло питань;

б) сфера досліджень колективу вчених, зосереджена на вирішенні масштабних теоретичних і експериментальних завдань у конкретній галузі науки;

в) сукупність практичних завдань, що вирішуються в рамках однієї наукової теми;

г) група тем, що пов'язані з конкретною проблемою.

15. Що таке наукова проблема?

а) сукупність складних теоретичних чи практичних завдань, що включають кілька тем науково-дослідної роботи;

б) тема дослідження, що має вузьке спрямування в одній галузі науки;

в) група вчених, що працюють над однією темою;

г) комплекс теоретичних завдань, що не мають перспективного характеру.

Тема 6.

Основні положення щодо виконання науково-дослідної роботи. Вимоги до підготовки, структурування, оформлення та захисту студентських наукових праць

1. Загальні вимоги до науково-дослідницької роботи та її структура
2. Рубрикація та способи написання тексту
3. Загальні вимоги до ілюстрацій
4. Визначення, завдання та етапи магістерської дипломної роботи
5. Особливості виконання дипломної роботи. Загальні вимоги до оформлення та виконання дипломної роботи

1. Загальні вимоги до науково-дослідницької роботи та її структура

Усі матеріали, отримані в ході дослідження, піддаються розробці, систематизації та оформленню у вигляді наукової роботи. Цей документ містить повні, систематизовані дані про проведені дослідження [6, 51].

Основні вимоги до науково-дослідної роботи :

- чіткість і логічна послідовність викладення інформації;
- аргументованість та переконливість висновків;
- лаконічність і точність формулювань, які виключають неоднозначність;
- конкретність у представленні результатів;
- обґрунтованість рекомендацій і висновків.

Загальна структура науково-дослідної роботи включає:

- титульний аркуш;
- зміст;
- вступ;
- основну частину;
- висновки;
- список використаних джерел;
- додатки [51].

Титульний аркуш – перша сторінка рукопису, яка містить надзаголовні дані, інформацію про автора, заголовок, підзаголовні

дані, дані про наукового керівника, а також зазначає місце й рік виконання роботи.

Зміст відображає структуру наукової роботи, вказуючи розділи, параграфи та інші рубрики із зазначенням сторінок, на яких вони починаються. Він розміщується на початку роботи, а назви розділів і параграфів мають точно відповідати заголовкам у тексті.

Вступ наукової роботи має включати аналіз сучасного стану досліджуваної проблеми, підстави та вихідні дані для розроблення теми, а також обґрунтування необхідності її виконання. У цьому розділі слід висвітлити актуальність і новизну теми, а також зв'язок дослідження з іншими науково-дослідними роботами. Обсяг вступу рекомендується обмежити до 5-7% від загального обсягу основного тексту.

Основна частина наукової роботи може включати кілька розділів, поділених на параграфи. У ній подаються теоретичні положення, аналізуються різні точки зору, формулюються та обґрунтовуються власні позиції автора. Наприкінці кожного розділу обов'язково наводяться короткі висновки.

Висновки мають відображати результати проведеного дослідження та вказувати на можливість їх практичного застосування. Рекомендований обсяг цього розділу становить 5-7% від загального обсягу основного тексту.

До *списку літератури* включають лише джерела, використані під час написання роботи та згадані в тексті або посиланнях. Список оформлюється за розділами відповідно до вимог чинного державного стандарту (Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015) [6, 51].

Додаток містить копії автентичних документів, витяги з довідок і звітів, зразки анкет, таблиці, графіки, акти впровадження та інші допоміжні матеріали, які не включаються до основної частини роботи, щоб уникнути її перевантаження [6].

2. Рубрикація та способи написання тексту

Розподіл тексту на структурні елементи із застосуванням заголовків, нумерації та інших позначень називається рубрикацією. Система рубрикації охоплює заголовки частин, розділів і параграфів, які зазвичай підлягають нумерації. Нумерація тексту зазвичай здійснюється шляхом використання числових або буквено-символьних

позначень, включаючи римські й арабські цифри, а також великі й малі літери [6, 51].

Автори наукових праць використовують різні методи написання тексту [6]:

Строго послідовний – автор переходить до наступного параграфу лише після завершення попереднього.

Цілісний – спочатку пишеться вся робота, після чого вносяться виправлення та доповнення, шліфується текст.

Вибірковий – автор пише роботу в зручному для себе порядку.

Залежно від цільового призначення та специфіки змісту наукової праці застосовуються різні типи викладення матеріалу [6]:

Описовий – використовується для характеристики досліджуваного предмета або явища, опису його розвитку, структури та ознак.

Оповідний – матеріал викладається у хронологічному порядку, із зазначенням причинно-наслідкових зв'язків явищ.

Пояснювальний – застосовується для доведення або спростування наукових положень і висновків [6].

Наукова мова відзначається підкресленою логічністю, яка проявляється на всіх рівнях тексту – від загального до окремих частин і абзаців. Логічність полягає в послідовному переході від однієї думки до іншої.

Також наукова мова прагне до об'єктивності, що обумовлено специфікою наукового пізнання, яке орієнтоване на встановлення істини. Для підтвердження об'єктивності в тексті наводяться посилання на авторів висловлених думок і джерела використаної інформації.

Важливо, щоб науковий текст був позбавлений особистих захоплень та емоцій, а також штампів і надлишкових словосполучень. Варто уникати повторень і розтягнутих фраз, щоб не утруднювати сприйняття матеріалу.

Для зменшення обсягу тексту використовуються різні види скорочень:

Буквені абревіатури – складаються з початкових літер кожного слова в назві (серцево-судинна система (ССС), частота серцевих скорочень (ЧСС)).

Складноскорочені слова – утворюються шляхом усичення слів (педіатрія (педіатр)).

Умовні графічні скорочення – використовують початкові літери та частини слів (електрокардіограма (ЕКГ)).

Скороченню можуть підлягати різні частини мови, але при цьому в скороченому варіанті має залишатися не менше двох літер, наприклад: **ст.** – стаття, **див.** – дивися. Скорочення до однієї початкової літери дозволяється лише для загальноприйнятих скорочень та окремих слів, наприклад: **р.** – рік, **т.** – тонна [51].

3. Загальні вимоги до ілюстрацій

Загальні вимоги до ілюстрацій передбачають, що для наочності використовуються графіки, діаграми та схеми. Ілюстрації повинні бути розташовані таким чином, щоб їх було зручно переглядати без необхідності повертати звіт, або з поворотом за годинниковою стрілкою. Розміщення ілюстрацій здійснюється після першого посилання на них у тексті. Кожна ілюстрація повинна мати найменування, а при потребі – пояснювальний текст (підрисунковий текст), що допомагає зрозуміти зміст зображеного матеріалу [51].

Графік – це умовне зображення взаємозв'язку величин у динаміці, виконане за допомогою геометричних фігур, ліній та точок. Графік складається з таких елементів:

- заголовка;
- словесних пояснень;
- осей абсцис і ординат, шкали з масштабами та числових сіток;
- числових даних, які доповнюють або уточнюють величини показників, відображених на графіку [6, 51].

Залежно від цілей, кількісної бази та використовуваних геометричних фігур графіки можуть бути лінійними, стовпчиковими, смуговими або секторними. Якщо на графіку відображається динаміка кількох явищ, то їхні криві повинні бути різними за кольором або формою. У випадку, коли для побудови графіків застосовуються геометричні фігури, такі як прямокутники або кола, ці зображення називаються діаграмами.

Стовпчикові діаграми будуються в системі прямокутних координат, де основи стовпчиків однакової ширини розташовуються на осі абсцис, а висота стовпчиків відображає величину явищ.

Смугові діаграми відрізняються тим, що прямокутники на них розміщені горизонтально, утворюючи смужки.

Секторна діаграма представлена колом, розділеним на сектори, кожен з яких займає площу кола, пропорційну величині явища, що зображається [51].

Схема – це спрощене зображення або опис об'єкта, що надає його головні риси. Зазвичай схема створюється без дотримання масштабу за допомогою умовних позначень. Вона часто представлена прямокутниками або іншими геометричними фігурами, з'єднаними простими лінійними зв'язками.

Цифровий матеріал зазвичай оформлюється у вигляді таблиць. Кожна таблиця повинна мати заголовок. Таблицю розміщують після першого посилання на неї в тексті, щоб її можна було переглядати без повороту роботи або з поворотом за годинниковою стрілкою. Якщо таблиця має велику кількість рядків, її можна перенести на інший аркуш, при цьому заголовок слід розміщувати тільки над першою частиною таблиці. Якщо таблиця має велику кількість граф, її можна поділити на частини, розміщуючи одну частину під іншою на тій же сторінці [6].

Практично будь-яка наукова праця містить формули, тому пояснення значень символів і числових коефіцієнтів слід наводити безпосередньо під формулою в тій самій послідовності, у якій вони подані у формулі. Значення кожного символу та числового коефіцієнта подають з нового рядка. Пояснення починають із слова «де».

Рівняння та формули слід відокремлювати в тексті вільними рядками, залишаючи не менше одного вільного рядка вище і нижче кожної формули. Якщо рівняння не вміщується в один рядок, його слід переносити після знака дорівнює (=) або після знаків плюс (+), мінус (-), множення (\times) та ділення ($:$) [51].

Посилання в тексті на літературні джерела наводяться, вказуючи порядковий номер за списком джерел у квадратних дужках. Посилання на ілюстрації зазначають порядковим номером ілюстрації. Посилання на формули вказуються порядковим номером формули в дужках, наприклад: «... у формулі (2.1)». На всі таблиці повинні бути посилання в тексті. Якщо таблиця не має номера, то слово «Таблиця» пишуть повністю, якщо має – скорочено, наприклад: «... табл. 1.2». У повторних посиланнях на таблиці й ілюстрації вживається скорочене слово «дивися», наприклад: «... див. табл. 1.3» [6, 51].

4. Визначення, завдання та етапи магістерської дипломної роботи

Дипломна робота є випускною кваліфікаційною роботою, що передбачає теоретичне або експериментальне дослідження актуальної теми в певній галузі знань, в якій випускник демонструє рівень оволодіння необхідними теоретичними знаннями та практичними навичками для самостійного вирішення професійних завдань.

Основними завданнями дипломної роботи є:

- теоретичне обґрунтування та розкриття сутності явищ і проблем за обраною темою;
- розвиток навичок самостійної роботи, набутих протягом навчання;
- здатність самостійно розробляти конкретну наукову проблему;
- глибоке розуміння теоретичних аспектів вирішення проблеми, включаючи критичний аналіз літературних джерел та різних точок зору вчених і практиків, у тому числі іноземних;
- уміння систематизувати та детально аналізувати дані з статистичних збірників, звітів, періодичної та спеціальної літератури, формулювати обґрунтовані висновки та пропозиції;
- узагальнення всього комплексу знань, отриманих під час навчання у ЗВО [51].

Дипломна робота для магістрів спеціальності «Терапія та реабілітація» за спеціалізацією «Фізична терапія» є важливим етапом підготовки, оскільки вона дозволяє студентам продемонструвати здобуті теоретичні знання та практичні навички в межах спеціальності. Вона сприяє розвитку критичного мислення та навичок аналізу наукових досліджень, а також дозволяє вирішувати конкретні проблеми в лікувально-реабілітаційній практиці. Значення дипломної роботи полягає в тому, що вона дає можливість глибше розуміти принципи і методи фізичної терапії, застосовувати їх для розв'язання конкретних клінічних проблем; сприяє розвитку навичок самостійної науково-дослідної діяльності, що є необхідною частиною професійної практики; дозволяє інтегрувати знання з фізичної терапії з іншими галузями медицини та реабілітації, зокрема для розробки індивідуальних програм відновлення функцій пацієнтів; допомагає студентам критично оцінювати сучасні наукові підходи, вивчати передовий досвід і новітні технології в сфері фізичної терапії та реабілітації; є підготовкою до самостійної професійної діяльності та

наукової роботи в майбутньому, оскільки магістри вчать не тільки застосовувати знання, а й формулювати наукові дослідження, що мають практичну значимість для медичної практики.

5. Особливості виконання дипломної роботи. Загальні вимоги до оформлення та виконання дипломної роботи

При виборі теми дипломної роботи необхідно враховувати такі фактори [6]:

- актуальність досліджуваної теми;
- практичну значущість роботи;
- можливість використання фактичного матеріалу, зібраного під час проходження виробничої/клінічної, переддипломної практики.

Процес виконання дипломної роботи включає наступні етапи [51]:

- вибір теми;
- аналіз наукової літератури;
- складання плану роботи;
- визначення методів дослідження;
- ознайомлення з практикою;
- написання тексту та оформлення роботи.

Наступним етапом є підготовка до захисту та безпосередньо сам захист роботи.

Структура дипломної роботи складається з таких елементів [6, 51]:

- титульний аркуш;
- зміст;
- вступ;
- основна частина;
- висновки;
- список використаної літератури;
- додатки (за необхідності).

Внутрішня структура дипломної роботи може включати наступні складові: завдання на підготовку дипломної роботи, вступ, два або максимум три розділи, кожен з яких містить 2-3 параграфи, заключення, що містить висновки та рекомендації, бібліографію та додатки.

Готова дипломна робота підписується автором і подається науковому керівнику в термін, визначений завданням або планом-графіком. Після ознайомлення з роботою керівник готує на неї письмовий відгук. Відгук включає оцінку позитивних і негативних аспектів роботи за такою схемою:

- актуальність теми;
- новизна дослідження;
- теоретична та практична значущість проведеного дослідження;
- повнота розкриття теми, використання літературних джерел та практичного матеріалу;
- ступінь самостійності автора в розкритті теми;
- обґрунтованість висновків, логічність аргументації;
- наявність пропозицій і рекомендацій, можливість їх впровадження у освітній процес;
- відповідність оформлення роботи встановленим вимогам;
- неточності, помилки, спірні моменти, зауваження щодо змісту і оформлення [6, 51].

Дипломна робота разом з письмовим відгуком наукового керівника не пізніше ніж за 10 днів до захисту передається рецензенту для проведення рецензії. Рецензентами, як правило, є науковці, що працюють у відповідній галузі, або висококваліфіковані практичні працівники з вищою освітою [6].

Рецензія (відгук на наукову працю) є документом, у якому здійснюється критична оцінка основних положень та результатів дослідження. Особлива увага приділяється актуальності теоретичних положень, доцільності та оригінальності обраних методів дослідження, новизні та достовірності отриманих результатів, а також їхній практичній значущості [6, 51].

При складанні рецензії дотримуються такої послідовності:

- обґрунтування актуальності та необхідності досліджуваної теми;
- оцінка ідейного та наукового змісту (основна частина рецензії), а також мови і стилю викладу;
- аналіз послідовності викладу результатів дослідження;
- оцінка ілюстративного матеріалу, обсягу дослідження та рукопису;
- загальні висновки і підсумкова оцінка дослідження.

Критика рецензента має бути принциповою, науково обґрунтованою, вимогливою, але водночас доброзичливою та конструктивною, з метою поліпшення дослідження [6].

Дипломна робота захищається студентом перед Державною екзаменаційною комісією на відкритому засіданні. Для викладення основних результатів дослідження студенту надається 10-15 хвилин. Під час виступу дипломник має уникати озвучування загальновідомих фактів, положень та визначень, зосереджуючись на своєму розумінні досліджуваної проблеми і детальному представленні результатів власної роботи.

У доповіді рекомендується відобразити такі основні пункти:

- обґрунтування актуальності теми дослідження;
- характеристику об'єкта дослідження, включаючи його ключові аспекти;
- основний зміст роботи, викладений за розділами, із зазначенням головних результатів;
- обґрунтування запропонованих заходів чи рішень у контексті досліджуваної проблеми;
- висновки та пропозиції, що виникають на основі проведеного дослідження [6].

Зміст доповіді має бути ілюстрований відповідним матеріалом, який підкріплює теоретичні та практичні висновки. Ілюстрації повинні представити важливі дані у табличній, графічній або текстовій формах для наочності.

Після доповіді члени комісії та присутні можуть ставити дипломнику питання щодо його роботи. Відповіді мають бути чіткими, аргументованими та короткими.

Далі зачитуються відгуки керівника та рецензента, в яких викладаються зауваження і ключові висновки. Після цього надається слово керівнику та рецензенту для висловлення власної думки.

Оцінка дипломної роботи та підсумки захисту приймаються на закритому засіданні комісії більшістю голосів [6, 51].

Питання для самоконтролю:

1. Загальні вимоги до науково-дослідницької роботи та її структура
2. Рубрикація та способи написання тексту
3. Загальні вимоги до ілюстрацій

4. Визначення, завдання та етапи магістерської дипломної роботи
5. Особливості виконання дипломної роботи та її захист.

Тестові питання (оберіть одну правильну відповідь):

1. *Які з наступних вимог є основними для науково-дослідної роботи?*

- а) точність формулювань, конкретність у представленні результатів, лаконічність, аргументованість висновків;
- б) виключно теоретичність викладення матеріалу, відсутність практичних прикладів;
- в) тільки чіткість викладення інформації без обґрунтування рекомендацій;
- г) необхідність використання лише міжнародних джерел.

2. *Що має містити вступ наукової роботи?*

- а) лише опис методів дослідження та результатів;
- б) аналіз сучасного стану проблеми, обґрунтування необхідності дослідження, актуальність і новизна теми;
- в) тільки загальний опис теми без конкретних досліджень;
- г) опис лише результатів дослідження без зв'язку з іншими роботами.

3. *Що містить додаток наукової роботи?*

- а) лише основні результати дослідження та висновки;
- б) копії автентичних документів, витяги з довідок, зразки анкет, таблиці, графіки, акти впровадження та інші допоміжні матеріали, що не включаються до основної частини роботи;
- в) лише теоретичні розділи роботи без практичних матеріалів;
- г) тільки списки використаних джерел.

4. *Що таке рубрикація в науковій роботі?*

- а) розподіл тексту на структурні елементи з використанням заголовків; нумерації та інших позначень;
- б) процес написання роботи в зручному для автора порядку;
- в) підготовка списку використаних джерел;
- г) процес шліфування тексту після написання всієї роботи.

5. Який тип викладення матеріалу використовується для характеристики досліджуваного предмета або явища, опису його розвитку, структури та ознак?

- а) оповідний;
- б) аналітичний;
- в) пояснювальний;
- г) описовий.

6. Що є основною метою дипломної роботи?

- а) підготовка до вступу в аспірантуру;
- б) демонстрація рівня теоретичних знань та практичних навичок для самостійного вирішення професійних завдань;
- в) оцінка знань з загальних предметів;
- г) підготовка до наукових публікацій.

7. Яке з наведених тверджень найбільш точно описує значення дипломної роботи для магістрів спеціальності «Терапія та реабілітація» за спеціалізацією «Фізична терапія»?

- а) дипломна робота є лише формальним етапом, що не впливає на розвиток практичних навичок;
- б) дипломна робота дозволяє студентам здобути лише теоретичні знання, необхідні для професійної діяльності;
- в) дипломна робота сприяє розвитку критичного мислення, аналізу наукових досліджень і дозволяє вирішувати конкретні проблеми в лікувально-реабілітаційній практиці;
- г) дипломна робота не має практичного значення і є лише підготовкою до наукової кар'єри.

8. при виборі теми дипломної роботи необхідно враховувати:

- а) тільки теоретичне значення теми;
- б) актуальність теми, практична значущість роботи, можливість використання фактичного матеріалу, зібраного під час практики;
- в) тільки можливість використання фактичного матеріалу;
- г) тільки актуальність досліджуваної теми.

9. Які етапи включає процес виконання дипломної роботи?

- а) тільки вибір теми та написання тексту;
- б) вибір теми, аналіз наукової літератури, складання плану роботи, визначення методів дослідження, ознайомлення з практикою, написання тексту та оформлення роботи, підготовка до захисту;
- в) тільки аналіз наукової літератури та написання тексту;
- г) вибір теми, аналіз наукової літератури, написання тексту та підготовка до захисту.

10. Які елементи складають структуру дипломної роботи?

- а) тільки титульний аркуш, зміст, вступ і висновки;
- б) титульний аркуш, зміст, вступ, основна частина, висновки, список використаної літератури, додатки (за необхідності);
- в) тільки титульний аркуш, вступ, основна частина;
- г) титульний аркуш, вступ, висновки, додатки.

11. Хто є рецензентами дипломної роботи?

- а) науковці, що працюють у відповідній галузі, або висококваліфіковані практичні працівники з вищою освітою;
- б) тільки студенти старших курсів;
- в) колеги з тієї ж кафедри;
- г) тільки викладачі ЗВО.

12. Що є основними аспектами рецензії на дипломну роботу?

- а) визначення теми та оформлення роботи;
- б) критична оцінка актуальності теоретичних положень, методів дослідження, новизни та достовірності результатів, а також їхньої практичної значущості;
- в) перевірка граматики та орфографії тексту;
- г) оцінка лише практичної значущості дослідження.

13. Яка з наведених послідовностей є правильною при складанні рецензії на дипломну роботу?

- а) оцінка ілюстративного матеріалу, оцінка ідейного змісту, обґрунтування актуальності, аналіз результатів, загальні висновки;
- б) обґрунтування актуальності, оцінка ідейного змісту, аналіз результатів, оцінка ілюстративного матеріалу, загальні висновки;
- в) обґрунтування актуальності, аналіз результатів, оцінка ілюстративного матеріалу, загальні висновки, оцінка мови і стилю;
- г) загальні висновки, оцінка мови і стилю, оцінка ілюстративного матеріалу, обґрунтування актуальності, аналіз результатів.

14. Що є основною метою критики рецензента під час оцінки дипломної роботи?

- а) виявити недоліки та помилки в дослідженні;
- б) надати конструктивні рекомендації для покращення дослідження;
- в) висловити загальну думку про дипломну роботу;
- г) вказати на загальні проблеми в роботі студента.

15. Що має бути включено в доповідь під час захисту дипломної роботи?

- а) лише загальні результати дослідження;
- б) обґрунтування актуальності теми, основний зміст роботи та висновки;
- в) тільки характеристика об'єкта дослідження;
- г) оцінка роботи керівника та рецензента.

Тема 7.

Поняття про академічний плагіат та академічну доброчесність

1. Поняття про академічний плагіат
 - 1.1. Визначення терміну «плагіат»
 - 1.2. Класифікація типів плагіату
 - 1.3. Шляхи виявлення плагіату
2. Поняття про академічну доброчесність
 - 2.1. Порушення академічної доброчесності.
 - 2.2. Основні види відповідальності за порушення академічної доброчесності
3. Загальні вимоги до оформлення посилань і цитат
 - 3.1. Якісні та кількісні характеристики бібліографічних посилань
 - 3.2. Загальні правила оформлення бібліографічних посилань
 - 3.3. Розміщення номеру бібліографічного посилання в тексті
4. Перевірка унікальності тексту

1. Поняття про академічний плагіат

1.1. Визначення терміну «плагіат»

Плагіат – це привласнення авторства чужого наукового, літературного чи мистецького твору, а також на чужі відкриття, винаходи чи раціоналізаторські пропозиції. До плагіату відноситься використання чужих творів без належного посилання на їх авторів, що порушує етичні та правові норми наукової та творчої діяльності [27].

Юридичне визначення терміну «плагіат» було вперше введено в українських нормативних актах у липні 2001 року через оновлення Закону України «Про авторське право і суміжні права». Однак єдиного та загальновизнаного визначення плагіату не існує. Наприклад, у одному з найбільших англомовних ресурсів для виявлення плагіату «Turnitin» наводяться такі характеристики цього явища [27]:

- привласнення ідеї або слів іншої особи, з подальшим видаванням їх за власні;
- використання результатів чужої праці без зазначення джерела;
- повне або часткове привласнення мистецького, наукового або іншого твору з подальшим видаванням його за свою працю;
- подання вже існуючої ідеї чи продукту як нових та оригінальних.

У різних сферах і галузях плагіат може мати більш специфічні визначення, що залежать від контексту діяльності. У навчальних закладах плагіат може включати такі прояви:

- неофіційна домовленість між студентами щодо виконання однакових або схожих робіт;
- фальсифікація – коли завдання, наприклад, статистичні дані, вигадуються або вказуються неправдиво як результат власної роботи;
- реплікація – здача однакової або схожої роботи кілька разів для підвищення академічного рейтингу;
- використання заборонених матеріалів під час іспитів;
- отримання недозволеної копії екзаменаційних завдань;
- комунікація з іншими студентами під час іспитів для вирішення завдань;
- представлення себе під іменем іншого студента на іспитах [27].

1.2. Класифікація типів плагіату

Плагіат, без сумніву, є формою шахрайства, що передбачає привласнення чужої роботи або її частини, яка видається за власну. Загалом, плагіат можна класифікувати на три основні типи [27]:

- копіювання чужої роботи (з або без дозволу) та представлення її під своїм іменем.
- комбінація власних і запозичених аргументів без належного посилання на джерела.
- перефразування чужої роботи без правильного оформлення цитування чи вказівки на оригінального автора.

Перші два типи плагіату легко виявити, тоді як перефразування та порушення правил цитування, хоча й є також формами плагіату, набагато складніше виявити, оскільки зміст залишається схожим, але змінюються лише слова.

1.3. Шляхи виявлення плагіату

Однією з основних труднощів виявлення плагіату на ранніх етапах розвитку цивілізації була обмежена можливість відстежувати поширення творів через ручне копіювання та малу кількість примірників. Це ускладнювало автору процес виявлення плагіату, зокрема в інших країнах [27].

Сучасні інформаційні технології значно змінили ситуацію, надаючи можливість швидко поширювати твори через копіювання,

сканування та публікацію в Інтернеті. Це, з одного боку, збільшило ймовірність неправомірного використання творчих робіт, але, з іншого боку, дозволило значно легше виявляти плагіат. Наприклад, за допомогою пошукових систем, таких як Google, можна знайти схожі фрази з підозрюваного твору.

Виявляючи плагіат у наукових роботах, важливо враховувати відмінності між науковим стилем і стилем художньої літератури. Наукові роботи характеризуються ясністю, логічною послідовністю і доказовістю викладу, тоді як художня література часто має експресивний, образний стиль, який допомагає виразити індивідуальність автора.

Виявлення плагіату може бути як «прямим» (копіювання тексту), так і «завуальованим» (перекладання або комбінування ідей без належного посилання на джерела).

Прямий плагіат – це явне копіювання частини або всього чужого твору і подання цього тексту як власного. У випадку *завуальованого плагіату*, автор здійснює лише незначні зміни у тексті, замінюючи слова синонімами, але не змінюючи основну структуру твору [27]. Як приклад: «*Вправи для зміцнення м'язів спини є важливою частиною реабілітаційного процесу після хірургічного втручання на хребті. Зокрема, вправи, спрямовані на зміцнення поперекових м'язів, допомагають знизити ризик рецидиву болю та покращити стійкість хребта*». Плагіатор: «*Зміцнення спинальних м'язів є важливим елементом відновлення після хірургічної операції на хребті. Зокрема, вправи для поперекових м'язів можуть допомогти зменшити ймовірність повторного болю та підвищити стабільність хребта*»

У завуальованому плагіаті плагіатор міняє деякі слова (наприклад, «частина» на «елемент» або «знизити» на «зменшити»), але загальна ідея і структура залишаються ті самі.

З розвитком інформаційних технологій до традиційних методів візуального виявлення плагіату, які полягали в порівнянні текстів, додалися технічні способи, що передбачають автоматичне зіставлення електронного тексту з базами даних інших творів. У деяких випадках, навіть встановивши факт запозичення чужого твору, виникає питання, хто з авторів є первинним. Для визначення первинності створення твору раніше використовувалася криміналістична почеркознавча експертиза, встановлення дати на паперовому носії, дата надходження рукопису до друкарні або дата публікації. Однак, у цифрову еру, де

твори можуть бути опубліковані в Інтернеті, це завдання стало більш складним і вимагає застосування технічних методів. Наприклад, автор може замінити кириличні літери на візуально подібні літери латиниці, що створює приховану ознаку авторства. Такий текст не буде відрізнятися при звичайному перегляді, але при обробці спеціальною програмою виявиться прихована інформація. Іншим методом є використання кодування певних частин тексту, наприклад, прізвища автора, за допомогою спеціальних алгоритмів [27].

2. Поняття про академічну доброчесність

Академічна доброчесність являє собою систему етичних норм та правил, визначених законодавством, які регулюють поведінку учасників освітнього процесу. Метою є забезпечення довіри до результатів навчання, запобігання порушенням академічної дисципліни та підтримка справедливості у навчальному середовищі. Це охоплює повагу до інтелектуальної власності, відповідальність за достовірність поданих робіт, а також відмову від шахрайства, плагіату та інших порушень [47, 52].

2.1 Порушення академічної доброчесності.

Порушеннями академічної доброчесності згідно частини 4 статті 42 Закону України «Про освіту» вважається [47]:

Академічний плагіат – «оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості), та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства».

Самоплагіат – оприлюднення (частково або повністю) власних раніше опублікованих наукових результатів як нових наукових результатів.

Фабрикація – вигадкування даних чи фактів, що використовуються в освітньому процесі чи наукових дослідженнях.

Фальсифікація – свідомо зміна чи модифікація вже наявних даних, що стосуються освітнього процесу чи наукових досліджень.

Списування – виконання письмових робіт із залученням зовнішніх джерел інформації, крім дозволених для використання, зокрема під час оцінювання результатів навчання.

Обман – надання завідомо неправдивої інформації стосовно власної освітньої (наукової, творчої) діяльності чи організації освітнього процесу; формами обману є, зокрема, академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація та списування.

Хабарництво – надання (отримання) учасником освітнього процесу чи пропозиція щодо надання (отримання) коштів, майна, послуг, пільг чи будь-яких інших благ матеріального або нематеріального характеру з метою отримання неправомірної переваги в освітньому процесі.

Необ'єктивне оцінювання – свідоме завищення або заниження оцінки результатів навчання здобувачів освіти.

Академічна доброчесність базується на принципах законності, професіоналізму, компетентності, верховенства права, соціальної справедливості, прозорості та чесності. Це гарантує чесне й справедливе ставлення до всіх учасників освітнього процесу. Члени академічної спільноти мають право відкрито висловлювати свою громадянську позицію при обговоренні важливих рішень та внутрішніх документів навчального закладу. Якщо розповсюджується неправдива інформація, особа, яка до цього причетна, зобов'язана вжити всіх заходів для спростування цієї інформації та мінімізації шкоди.

2.2 Основні види відповідальність за порушення академічної доброчесності

Академічна відповідальність в контексті академічної доброчесності застосовується до різних категорій учасників освітнього та наукового процесу, включаючи здобувачів освіти, науково-педагогічних і педагогічних працівників, а також структурні підрозділи закладів освіти та наукових установ. На загальнодержавному рівні ця відповідальність може бути застосована до самих установ і спеціалізованих вчених рад з захисту дисертацій.

Однак, академічна відповідальність відрізняється від юридичної відповідальності. Вона не перешкоджає притягненню осіб або організацій до юридичної відповідальності (кримінальної,

адміністративної, цивільної чи дисциплінарної), якщо це передбачено законодавством. Це дозволяє забезпечити як внутрішній контроль за дотриманням стандартів доброчесності, так і зовнішнє правове регулювання у разі порушень [47].

Основні види академічної відповідальності встановлені Законом України «Про освіту». Відповідно до частини 5 статті 42, до основних видів академічної відповідальності науково-педагогічних, наукових і педагогічних працівників належать [47]:

- відмова у присудженні ступеня освітньо-наукового чи освітньо-творчого рівня чи присвоєнні вченого звання;
- позбавлення присудженого ступеня освітньо-наукового чи освітньо-творчого рівня чи присвоєного вченого звання;
- відмова в присвоєнні або позбавлення присвоєного педагогічного звання, кваліфікаційної категорії;
- позбавлення права брати участь у роботі визначених законом органів чи займати визначені законом посади.

Згідно із частиною 6 статті 42 за порушення академічної доброчесності здобувачі освіти можуть бути притягнені до такої академічної відповідальності [47]:

- повторне проходження оцінювання (контрольна робота, іспит, залік тощо);
- повторне проходження відповідного освітнього компонента освітньої програми;
- відрахування із закладу освіти (крім осіб, які здобувають загальну середню освіту);
- позбавлення академічної стипендії;
- позбавлення наданих закладом освіти пільг з оплати за навчання.

Відповідно до частини 7 статті 42 [47], види академічної відповідальності (у тому числі додаткові та/або деталізовані) учасників освітнього процесу за конкретні порушення академічної доброчесності визначаються спеціальними законами та/або внутрішніми положеннями закладу освіти, що мають бути затверджені (погоджені) основним колегіальним органом управління закладу освіти та погоджені з відповідними органами самоврядування здобувачів освіти в частині їх відповідальності.

Виховання академічної доброчесності є важливим аспектом роботи закладів вищої освіти. Тому відрахування студентів має бути винятковою мірою, що застосовується лише за умов систематичних

серйозних порушень, коли інші заходи не принесли очікуваного результату. Важливо чітко розмежовувати порушення, скоєні студентами, і порушення з боку науково-педагогічних працівників. Накладати санкції за академічний плагіат на студентів до того, як вони отримують відповідне навчання з академічної етики, є недоцільним. Таке навчання слід проводити на ранніх етапах навчання, наприклад, в першому семестрі, через курси академічного письма або окремі модулі інших дисциплін. Відповідальність студентів повинна залежати від їхнього рівня навчання та виду виконуваних завдань, при цьому найбільша відповідальність покладається на студентів старших курсів і при виконанні випускних робіт [47].

Відповідно до частини 9, 10 статті 42 Закону України «Про вищу освіту» форми та види академічної відповідальності закладів освіти визначаються спеціальними законами. За дії (бездіяльність), що цим Законом визнані порушенням академічної доброчесності, особа може бути притягнута до інших видів відповідальності з підстав та в порядку, визначених законом [43].

3. Загальні вимоги до оформлення посилань і цитат

Цитування є важливим елементом наукових робіт, оскільки воно дозволяє вказати джерела, з яких були запозичені матеріали, результати, ідеї чи висновки. Це не тільки підтверджує достовірність наданої інформації, але й дає можливість перевірити її та отримати більше деталей про ці джерела, зокрема їх зміст, обсяг і мову. Цитування також сприяє визнанню прав авторів оригінальних досліджень, що забезпечує академічну чесність і доброчесність.

Цитування – це точне відтворення частини тексту з обов'язковим вказуванням джерела, що дозволяє науково обґрунтувати запозичену інформацію [27].

Посилання може бути зовнішнім (на інше джерело) або внутрішнім (на частини самого документа, такі як розділи, малюнки, таблиці).

Бібліографічне посилання містить повний опис джерела, з якого була взята цитата або інша інформація, і є важливим елементом у наукових роботах для підтвердження достовірності використаних джерел.

Використання бібліографічних посилань у наукових роботах є обов'язковим для забезпечення академічної доброчесності. Посилання необхідні у таких випадках:

1. При цитуванні фрагментів тексту, формул, таблиць, ілюстрацій.
2. При запозиченні положень, формул та інших елементів, навіть якщо вони не наводяться дослівно.
3. При перефразуванні чужих ідей чи текстів.
4. При аналізі публікацій інших авторів.
5. Коли потрібно направити читача до більш повного розкриття матеріалу в інших джерелах.

Важливо, щоб усі джерела, на які є посилання в тексті, також були представлені у списку використаної літератури, і навпаки, щоб джерела в списку мали відповідні посилання в основному тексті. Відсутність або неправильне оформлення посилань є серйозним порушенням [27].

3.1 Якісні та кількісні характеристики бібліографічних посилань

Один із ключових критеріїв оцінки якості наукової роботи – це її бібліографічний апарат, який можна аналізувати за кількісними та якісними характеристиками. Кількість посилань свідчить про глибину теоретичного аналізу досліджуваної теми. Навіть теми, які здаються слабо розробленими, мають свої наукові корені та повинні бути відповідно представлені в роботі, що вимагає ретельного пошуку наукових джерел. Труднощі в пошуках часто виникають через недостатнє володіння інструментами пошуку, а не через їх відсутність. Однак, збільшуючи кількість цитат, важливо не забувати про їх теоретичне осмислення та про надання авторської точки зору щодо теми дослідження.

При оцінці бібліографічного апарату наукової роботи особливу увагу слід приділяти якості цитованих джерел. Ключовими критеріями для таких джерел є їхня авторитетність та релевантність темі дослідження. Найбільш надійними джерелами є сучасні наукові статті та монографії, включаючи іноземні публікації. При посиланні на ці джерела важливо враховувати кваліфікацію авторів і престижність журналу, в якому була опублікована стаття.

Під час теоретичного аналізу наукової проблеми автору необхідно продемонструвати знайомство з класичними працями, посилаючись на них у роботі. Інформацію про основні наукові праці в галузі можна

отримати з довідкової літератури, бібліографій статей та монографій, а також у наукового керівника [27].

При використанні бібліографічних джерел у наукових роботах важливо посилатися на останні видання матеріалів, оскільки вони містять актуалізовану інформацію. Старіші видання використовуються лише в тих випадках, коли необхідні дані не були перенесені в нові версії. Уникати слід посилань на навчальні та довідкові видання, а також на джерела, авторство яких не можна перевірити, навіть якщо вони відповідають темі. Ключовими критеріями авторитетності джерел є якість заголовку, інформація про автора, видавництво, а також імпаکت-фактор журналу та індекси цитування для наукових статей [27].

У наукових роботах з фізичної терапії слід уникати цитування матеріалів з популярних видань, таких як наприклад «Здоров'я» чи «Будь у формі», оскільки вони не є науково обґрунтованими джерелами. Такі публікації часто орієнтовані на широку аудиторію і не мають необхідної наукової перевірки чи точності для серйозних досліджень. У випадку їх використання, вони повинні бути зазначені як публіцистичні матеріали.

Для серйозних наукових робіт, які стосуються фізичної терапії, потрібно використовувати авторитетні наукові статті та монографії, опубліковані в рецензованих журналах. Наприклад:

«*Physical Therapy*» (2023 (2024) рік IMPACT factor: 3.5) – це авторитетний журнал, який публікує результати досліджень і клінічні рекомендації в галузі фізичної терапії.

«*Journal of Orthopaedic & Sports Physical Therapy*» (2023 (2024) рік IMPACT factor: 6.0) – ще одне значуще видання, яке є основним джерелом наукової інформації для фізіотерапевтів.

Цитування цих джерел дасть можливість науково підтвердити дослідження і продемонструвати високу якість джерел у роботі.

Не рекомендується використовувати як джерела матеріали, доступні в Інтернеті, якщо ці самі матеріали вже опубліковані в традиційних друкованих виданнях. У випадку цитування Інтернет-публікацій, які не мають друкованих аналогів, посилання повинні відповідати вимогам оформлення для ресурсів віддаленого доступу. Вказівка на джерело в науковій роботі означає, що автор особисто ознайомлений із цим джерелом і здатен підтримати наукову дискусію, наприклад, під час захисту роботи. У разі цитування джерела іншого

автора, посилання повинно бути оформлене згідно з правилами цитування вторинних джерел [27].

3.2 Загальні правила оформлення бібліографічних посилань

У наукових роботах існує кілька типів бібліографічних посилань за їх розміщенням [27]:

Внутрішньотекстові посилання – коли інформація про джерело включена безпосередньо в текст документа.

Підрядкові посилання – коли інформація виноситься вниз документа в зноску.

Затекстові посилання – коли інформація про джерело виноситься за межі основного тексту в окрему виноску.

У студентських наукових роботах рекомендовано використовувати лише затекстові посилання. Відповідно до вимог Міністерства освіти та науки України, посилання повинні містити номер джерела в квадратних дужках, без використання знаку «№».

Наприклад: Текст ... [8].

При цитуванні конкретного фрагмента тексту необхідно вказувати точний номер сторінки, на якій знаходиться цитата. Це оформляється в такий спосіб: спочатку в квадратних дужках наводиться номер джерела, після чого через кому зазначається номер сторінки, перед яким ставиться скорочення «с.».

Наприклад: Текст ... [1, с. 45].

При посиланні на окремі фрагменти джерела, такі як цитати, таблиці чи ілюстрації, необхідно зазначити не тільки номер сторінки, але й конкретний номер ілюстрації або таблиці. Це дозволяє чітко вказати, до якого саме елементу роботи ви звертаєтесь.

Наприклад: [1, с. 45, табл. 2] або [2, с. 78, рис. 3].

При посиланні на кілька джерел одночасно їх номери вказуються в одних квадратних дужках, розділених крапкою з комою або просто комою (залежно від вимог).

Наприклад: Текст ... [1; 3; 5] або [1; 3; 5].

Це дозволяє чітко вказати кілька джерел, на які посилається автор, забезпечуючи точність цитування та ефективне використання наукових ресурсів.

У студентських наукових роботах неприпустимо посылатися на одне й те саме джерело під різними номерами або використовувати вираз «там же» для повторного посилання. Кожне джерело має отримувати свій унікальний номер у списку використаних джерел. Це дозволяє уникнути непорозумінь і забезпечує точність при цитуванні та посиланнях на джерела, підвищуючи рівень академічної доброчесності.

3.3 Розміщення номеру бібліографічного посилання в тексті

Правильне розміщення посилань на цитати та авторський коментар у науковому тексті є важливим для дотримання академічної доброчесності та точності посилань. Посилання повинні ставитися безпосередньо після цитати, якщо пояснення чи коментар додається після неї або знаходиться всередині цитованого тексту. Це допомагає чітко розмежувати авторську думку та запозичену інформацію. У разі, якщо цитата є частиною складнішої конструкції або виведена із контексту, посилання оформляється після роз'яснювальних фраз або вставлених коментарів, щоб уникнути плутанини.

Посилання на джерело розміщується після цитати, якщо текст, що пояснює або коментує цитовану інформацію, передує їй або вставлений всередину цитати [27].

Наприклад: «Дослідження показують, що фізична терапія має значний вплив на покращення функцій пацієнтів з неврологічними порушеннями» [5, с. 123].

Посилання на джерело розташовується після пояснювального тексту, якщо цей текст з'являється після цитати.

Наприклад: «Текст цитати», - пояснення автора [5].

Посилання на джерело повинно бути розташоване після тих слів, до яких воно безпосередньо відноситься, якщо цитата відсутня. Якщо ж важко однозначно прив'язати посилання до конкретних слів, воно розміщується в кінці речення.

Наприклад:

Деякі дослідники [19, 46] вважають, що при аналізі ефективності фізичної терапії для пацієнтів з хронічними болями важливо враховувати не лише фізичні вправи, але й психоемоційний компонент лікування.

Це підтверджують численні дослідження, що вивчають ефективність різних методик реабілітації [5, 6].

4. Перевірка унікальності тексту

Перевірка унікальності тексту є важливою складовою процесу написання наукових робіт, таких як курсові, дипломні або інші академічні документи. Унікальність тексту визначається як одна з основних характеристик наукових матеріалів, що публікуються в періодичних виданнях.

Текст вважається унікальним, якщо його словесні комбінації не зустрічаються в інших джерелах в Інтернеті [28]. Це означає, що жодна фраза з тексту не повторюється в інших публікаціях. Ступінь унікальності вимірюється у відсотках, де 100% означає повну оригінальність матеріалу [27].

Для уникнення звинувачень у плагіаті важливо проводити ретельну перевірку текстів на унікальність перед їх подачею на перевірку науковим керівником чи комісією. Це можна зробити за допомогою спеціалізованих програм для перевірки плагіату, таких як Strike-plagiarism, UniCheck, Plagscan, Turnitin тощо. Для досягнення максимального результату рекомендується перевіряти текст за допомогою декількох програм одночасно.

Технічні аспекти перевірки унікальності наукових текстів стають все важливішими в умовах цифровізації наукового процесу. Зі збільшенням кількості публікацій та доступу до різноманітних онлайн-ресурсів, ефективні методи виявлення плагіату набувають вирішального значення для забезпечення автентичності досліджень. Для цього використовуються програмні системи, які порівнюють тексти з великими базами даних наукових публікацій, а також іншими інформаційними ресурсами, що дозволяє виявити потенційні співпадіння та уникнути плагіату.

Оскільки наукові тексти часто містять складні структури та специфічну термінологію, алгоритми перевірки унікальності повинні аналізувати не лише текст на рівні простого порівняння слів, але й на

рівні семантики, синтаксису та словникового запасу. Системи на кшталт Turnitin, iThenticate та Plagscan застосовують комбінацію алгоритмів на основі машинного навчання та статистичного аналізу, що дозволяє проводити порівняння з мільйонами наукових публікацій, інтернет-ресурсів і баз даних [1].

Такі системи здатні виявляти навіть неочевидні збіги, що допомагає забезпечити високу точність перевірки та виявлення плагіату в текстах, що містять унікальну термінологію.

Один із технічних підходів до перевірки унікальності тексту включає використання технологій обробки природної мови (NLP), що дозволяє ідентифікувати подібні фрази, цитати, перефразування та неповні відповідності. Такі технології дозволяють виявляти навіть неочевидні або злегка змінені копії тексту, надаючи точніші результати для виявлення плагіату [9].

Перевірка унікальності також інтегрується з науковими базами даних, такими як Google Scholar, Scopus чи ін. що дає змогу проводити детальнішу перевірку на рівні унікальності в межах конкретної наукової дисципліни. Важливим є те, що системи можуть працювати з публікаціями в відкритому доступі, включаючи інтернет-ресурси.

Крім того, різні системи мають свої пороги допустимого збігу, які можуть варіюватися залежно від типу публікації. Вони дозволяють виявляти не лише прямі копії, але й перероблені матеріали, де джерела використовуються без належного посилання, що може бути свідченням плагіату [1].

Після перевірки унікальності тексту більшість систем генерують звіт, який включає детальний аналіз виявлених співпадінь, вказуючи на джерело кожного з них та рівень унікальності тексту. Ці звіти можуть бути представлені у вигляді візуалізацій або містити спеціальні позначки, які допомагають виділити потенційно проблемні місця в тексті. Важливим аспектом є також надання можливості редагування матеріалу для усунення плагіату, а також додавання належних посилань на джерела.

Технічні аспекти перевірки унікальності наукових текстів полягають у використанні сучасних програмних засобів для виявлення плагіату через алгоритми текстового аналізу. Вони здійснюють інтеграцію з різноманітними науковими базами даних, що дозволяє забезпечити точне звітування про співпадіння, підтримуючи академічну добросовісність і допомагаючи уникнути плагіату [1].

Відповідно до Положення про перевірку кваліфікаційних робіт на наявність академічного плагіату в Національному університеті «Запорізька політехніка», орієнтовна шкала оцінки унікальності тексту виглядає таким чином [42]:

Достатня унікальність (100-70%): робота допускається до захисту.

Недостатня унікальність (69-50%): робота потребує доопрацювання.

Незадовільна унікальність (49% і нижче): робота відхиляється.

Випускові кафедри можуть визначати свої пороги, залежно від спеціальності та теми роботи. Результати перевірки оформлюються протоколом засідання кафедри, а рішення про допуск до захисту приймається кафедрою. Здобувач має право на апеляцію щодо результатів перевірки.

Питання для самоконтролю:

1. Поняття про академічний плагіат, класифікація типів плагіату та шляхи виявлення плагіату

2. Поняття про академічну доброчесність, порушення академічної доброчесності, основні види відповідальності за порушення академічної доброчесності

3. Загальні вимоги до оформлення посилань і цитат

4. Перевірка унікальності тексту

Тестові питання (оберіть одну правильну відповідь):

1. Що відноситься до ознак плагіату?

а) подання вже існуючої ідеї чи продукту як нових та оригінальних. Внесення змін до чужого твору та представлення його як власного;

б) привласнення чужих ідей, слів або результатів праці без належного посилання на авторів;

в) повне або часткове привласнення мистецького, наукового або іншого твору з подальшим видаванням його за свою працю;

г) всі відповіді вірні.

2. Яка з наступних ситуацій є прикладом фальсифікації в навчанні?

а) студент використовує заборонені матеріали під час іспиту;
б) студент вигидає статистичні дані та подає їх як результат власної роботи;

в) студент переписує іншу роботу без посилання на джерело;

г) студент здає однакові роботи кілька разів.

3. Що означає реплікація у контексті плагіату?

а) виконання однієї роботи кілька разів для підвищення рейтингу;

б) привласнення ідей іншого студента без посилання;

в) подача результатів роботи як нових і оригінальних;

г) використання чужих матеріалів без дозволу.

4. Який з наступних варіантів є прикладом перефразування, що може бути розцінене як плагіат?

а) копіювання чужої роботи без дозволу та представлення її під своїм іменем;

б) комбінація власних і запозичених аргументів без належного посилання на джерела;

в) зміна слів в чужій роботі без правильного оформлення цитування чи вказівки на оригінального автора;

г) всі варіанти є прикладами плагіату.

5. Який тип плагіату є складним для виявлення?

а) копіювання чужої роботи без дозволу;

б) перефразування чужої роботи без правильного оформлення цитування;

в) використання чужих ідей без посилання на джерело;

г) подання чужої роботи під своїм ім'ям.

6. Що є основною ознакою плагіату в контексті комбінування власних і запозичених аргументів?

а) використання чужих ідей без належного посилання на джерело;

б) повне копіювання чужої роботи;

в) перефразування чужих ідей без цитування;

г) порушення авторських прав через видачу чужої роботи за свою.

7. Як сучасні інформаційні технології змінили ситуацію з виявленням плагіату?

- а) вони ускладнили процес виявлення плагіату;
- б) вони дозволяють швидко поширювати твори, але також значно полегшують виявлення плагіату;
- в) вони зробили плагіат неможливим;
- г) вони не вплинули на процес виявлення плагіату.

8. Яка з характеристик є типовою для наукових робіт, що допомагає виявити плагіат?

- а) ясність, логічна послідовність і доказовість викладу;
- б) експресивний і образний стиль;
- в) використання метафор і алегорій;
- г) невизначеність і багатозначність.

9. Що таке прямий плагіат?

- а) копіювання чужого твору з незначними змінами;
- б) завуальоване копіювання чужого твору з заміною синонімів;
- в) явне копіювання частини або всього чужого твору і подання цього тексту як власного;
- г) використання чужих ідей без вказівки на джерело.

10. Як описується завуальований плагіат?

- а) копіювання без змін основної структури і змісту;
- б) необхідність цитування джерела;
- в) заміна слів синонімами, але збереження основної структури тексту;
- г) використання чужих ідей без посилань на авторів.

11. Що є основною метою академічної доброчесності?

- а) забезпечення високих оцінок для студентів;
- б) підтримка справедливості у навчальному середовищі та запобігання порушенням академічної дисципліни;
- в) створення зручних умов для виконання студентами робіт;
- г) збільшення кількості публікацій наукових праць.

12. Яке з наступних визначень відповідає терміну «самоплагіат»?

- а) оприлюднення наукових результатів інших осіб як результатів власного дослідження;
- б) оприлюднення власних раніше опублікованих наукових результатів як нових наукових результатів;
- в) свідомо зміна або модифікація наявних даних;
- г) виконання письмових робіт із залученням зовнішніх джерел інформації, крім дозволених для використання.

13. Який з наведених видів академічної відповідальності застосовується до здобувачів освіти у разі порушення академічної доброчесності?

- а) позбавлення наукового ступеня;
- б) повторне проходження оцінювання (контрольна робота, іспит, залік тощо);
- в) позбавлення академічної стипендії;
- г) призначення додаткових контрольних заходів.

14. Яка з наведених ситуацій вимагає обов'язкового використання бібліографічного посилання в науковій роботі?

- а) перефразування власних ідей без зазначення джерела;
- б) використання формул або таблиць, наведених в іншому джерелі;
- в) опис результатів власного дослідження;
- г) використання загальновідомих фактів без посилання.

15. Яка з наступних характеристик є основною для визначення унікальності тексту в наукових роботах?

- а) текст повинен бути написаний лише на одній мові;
- б) текст повинен мати 100% оригінальність, без будь-яких цитат чи посилань;
- в) текст не повинен містити жодних фраз, що повторюються в інших джерелах в Інтернеті;
- г) текст може містити цитати без вказування джерела, якщо вони мають більше 50 слів.

Тема 8.

Наукова інформація та основні джерела її отримання. Організація роботи з інформаційними ресурсами

1. Поняття про наукову інформацію
2. Види наукових видань
3. Робота із джерелами інформації

1. Поняття про наукову інформацію

Інтелектуальна діяльність, незалежно від її форми, завжди пов'язана з процесом пошуку інформації. Зростаюча складність цього процесу є очевидною і не потребує додаткових доказів. Система пошуку постійно ускладнюється, і поступово вона стає окремою галуззю знань. Оволодіння знаннями та навичками в цій сфері стає невід'ємною частиною компетенції сучасного фахівця.

Концепція підготовленості включає кілька основних компонентів, що формують ефективну здатність працювати з інформацією. Це:

1. Зрозуміле уявлення про загальну систему інформаційних ресурсів та можливості, які надають інформаційні джерела в межах конкретної галузі.

2. Знання всіх доступних джерел інформації, що стосуються певної спеціальності.

3. Уміння вибрати найбільш оптимальний підхід до пошуку, що відповідає завданням і умовам.

4. Навички використання додаткових бібліографічних та інформаційних матеріалів для покращення процесу збору і обробки даних [51].

Ці складові забезпечують професіоналізм у здійсненні досліджень та аналізу, підвищуючи ефективність роботи в інформаційному просторі.

Сучасна наука характеризується величезним обсягом нових даних, які щорічно з'являються в результаті досліджень. Проте, попри це, значна частина наукової інформації залишається неопублікованою, що ускладнює доступ до актуальних відомостей. Інформація має властивість «старіти», що пов'язано з появою нових публікацій або зниженням її значення через зменшення попиту. За різними оцінками, «старіння» інформації відбувається зі швидкістю 10% на день для газет, 10% на місяць для журналів і 10% на рік для книг.

Це підкреслює важливість ефективного пошуку та використання актуальної наукової інформації. Невикористання глобальних наукових ресурсів призводить до дублювання досліджень, що може становити до 60-80% у різних науково-технічних сферах, що, у свою чергу, створює величезні економічні втрати [51].

Наукова інформація – це знання, яке отримується через пізнавальну діяльність людини та відображає об'єктивні закономірності світу. Вона має кілька важливих характеристик. По-перше, вона нерозривно пов'язана з практичною діяльністю людини, оскільки це діяльність, яка сприяє розвитку пізнання. По-друге, наукова інформація є логічною і формується шляхом обробки чуттєвої інформації через абстрактно-логічне мислення, тобто, вона має бути здатною адекватно відображати реальний світ. Однак, науковість інформації також передбачає дотримання інших вимог, таких як точність, перевірність та відповідність до існуючих наукових теорій.

Для того щоб інформація вважалася науковою, вона повинна відповідати не лише вимогам точності та логічності, але й використовуватися в суспільно-історичній практиці. Це означає, що науково-фантастичні твори чи інші твори, що не мають практичного застосування, не можуть вважатися науковими. Важливою також є роль документальних джерел, що є основним каналом передачі наукової інформації. Ці джерела включають видання, які пройшли редакційно-видавничу обробку і офіційно оформлені. Така інформація формує постійно зростаючий інформаційний потік, що є важливим інструментом для розвитку науки та практики [51].

Існують два основних типи інформаційних потоків: висхідний і спадний. *Висхідний* потік інформації включає передачу даних від користувачів до реєстраційних органів, таких як науково-дослідні установи або вищі навчальні заклади. Наприклад, після затвердження плану робіт виконавець наукової праці має надати відповідну інформацію до органів, у тому числі надавати статті для публікації в журналах. *Спадний потік*, навпаки, включає передачу бібліографічних, оглядових та реферативних даних з вищих організацій до нижчих за їх запитом. Ці потоки інформації забезпечують ефективний обмін знаннями та підтримують наукову комунікацію між різними рівнями організацій.

Документальні джерела наукової інформації поділяються на первинні та вторинні. Первинні документи містять оригінальні наукові

результати, зібрані безпосередньо під час досліджень. Це можуть бути монографії, збірники наукових праць, автореферати дисертацій та інші подібні видання. Вони надають незмінну інформацію, що є основою подальших наукових розробок. Вторинні документи, навпаки, є результатом аналітичної обробки первинних джерел. Вони включають довідкові, бібліографічні, інформаційні публікації, а також реферати, які узагальнюють та систематизують вже надану первинну інформацію.

Такий поділ важливий для належного використання джерел у наукових дослідженнях, адже вторинні документи допомагають орієнтуватися в більш широкому контексті первинних досліджень і сприяють ефективному пошуку необхідної інформації [51].

2. Види наукових видань

Наукове видання визначається як тип публікації, що представляє результати теоретичних або експериментальних досліджень, а також науково підготовлені до публікації пам'ятки культури та історичні документи. До основних видів наукових видань належать: монографії, дисертації, препринти, збірники наукових праць, тези доповідей, а також науково-популярні видання. Кожен із цих типів має свою специфіку та призначення, спрямоване на розповсюдження наукових знань у відповідних галузях [51].

Монографія є науковим або науково-популярним книжковим виданням, яке:

- пропонує глибоке, всебічне дослідження певної проблеми чи теми, аналізуючи її з різних сторін та висвітлюючи науковий контекст;
- може бути підготовлене одним автором або групою авторів, кожен із яких робить свій внесок у розкриття теми.

Монографії є важливим джерелом для наукової спільноти, оскільки містять авторські підходи, методики та висновки щодо певної галузі знань.

Препринт – наукове видання, яке містить попередні матеріали, що висвітлюють початкові результати досліджень. Препринти публікуються до виходу основного видання, у якому ці матеріали можуть бути вміщені, з метою оперативного поширення інформації та її обговорення в науковій спільноті.

Збірник наукових праць – це видання, яке акумулює дослідницькі матеріали, підготовлені науковцями різних установ, навчальних закладів або товариств. У ньому розміщуються статті, що відображають актуальні наукові дослідження в певній галузі знань.

Тези доповідей наукової конференції – це науковий неперіодичний збірник, у якому зібрані публікації попереднього характеру. Він зазвичай містить анотації, реферати, короткі виклади основних положень доповідей або повідомлень учасників конференції, підготовлені до її початку. Тези слугують для попереднього ознайомлення з основними темами та результатами представлених досліджень.

Науково-популярне видання – це тип видання, що містить інформацію про теоретичні або експериментальні дослідження у сфері науки, культури чи техніки. Особливістю таких видань є виклад матеріалу у доступній для неспеціалістів формі, що сприяє популяризації наукових знань серед широкого загалу.

Навчальне видання – це видання, що систематизовано викладає наукові чи прикладні відомості, адаптовані для зручного опанування та викладання. Воно орієнтоване на аудиторію учнів різного віку й рівня підготовки. До навчальних видань відносять: підручники, навчальні посібники, хрестоматії, навчально-методичні матеріали, а також наочні посібники.

Підручник – це навчальне видання, яке містить систематизоване викладення змісту навчальної дисципліни, її окремих розділів або частин. Воно відповідає затвердженій навчальній програмі та офіційно визнане як підручник.

Навчально-методичний посібник – це видання, що включає матеріали, спрямовані на забезпечення методики викладання певної дисципліни або виховного процесу. Основний акцент робиться на рекомендаціях щодо педагогічного підходу.

Навчальний посібник – навчальне видання, яке доповнює або може частково замінювати підручник. Його зміст затверджується офіційно як навчальний посібник, забезпечуючи альтернативу чи додаткову допомогу для вивчення дисципліни.

Хрестоматія – це навчальний посібник, який містить вибір літературно-художніх, історичних та інших творів або їх уривків, що є предметом вивчення в рамках певної дисципліни. Такий посібник

забезпечує доступ до важливих для курсу текстів, дозволяючи студентам глибше пізнати тему через оригінальні джерела.

Навчальний наочний посібник – це навчальне видання, яке містить матеріали, що допомагають у процесах вивчення, викладання або виховання. Воно зазвичай включає ілюстрації, схеми або інші наочні матеріали, що полегшують сприйняття складної інформації.

Довідково-інформаційне видання – це видання, яке містить короткі наукові або прикладні відомості, організовані в зручному для швидкого пошуку порядку. Такі видання не призначені для суцільного читання, а слугують для отримання конкретної інформації в стислий спосіб.

Інформаційне видання – це видання, яке містить упорядковані відомості про опубліковані, неопубліковані або ще не опубліковані документи, а також результати аналізу й узагальнення даних з першоджерел. Такі видання зазвичай випускаються організаціями, що займаються науково-інформаційною діяльністю, і можуть бути бібліографічними, реферативними або оглядовими.

Бібліографічне видання – це спеціалізований бібліографічний посібник, який виводить відомості про джерела у вигляді окремого документа, зручного для використання користувачами.

Реферативне видання – це видання, що включає в себе сукупність бібліографічних записів з рефератами, надаючи згорнуту інформацію про кожен документ. Воно може бути як періодичним, так і неперіодичним.

Неперіодичні видання – це видання, які виходять лише один раз і не мають продовження. До таких видань відносяться книги, брошури, листівки тощо.

Періодичне видання – це серійне видання, яке регулярно виходить у певні проміжки часу, з постійною кількістю випусків щорічно і з незмінною назвою. До них відносяться газети, журнали, бюлетені та інші видання, що виходять щонайменше один раз на рік.

3. Робота із джерелами інформації

Робота з джерелами інформації є однією з основних складових наукового процесу, оскільки саме через дослідження та аналіз джерел створюються нові знання і формуються наукові висновки. У

науковому середовищі важливими є три основні етапи роботи з джерелами [51, 59]:

1. При роботі з джерелами інформації важливими факторами є їхня **достовірність** та **наукова цінність**. Вибір джерел здійснюється з урахуванням таких критеріїв:

Авторитетність – джерела повинні походити від авторів, які мають досвід та визнання в обраній галузі. Це забезпечує достовірність представленої інформації та її відповідність науковим стандартам.

Актуальність – для забезпечення сучасності дослідження слід обирати джерела, що відображають новітні наукові досягнення та тенденції в досліджуваній сфері. Використання останніх публікацій сприяє актуалізації інформації.

Рецензування – перевага надається джерелам, які були рецензовані або опубліковані в наукових журналах із високим імпаکت-фактором. Це гарантує, що надані дані пройшли ретельну перевірку, забезпечуючи їх достовірність і наукову значущість.

2. **Критичний аналіз джерел** є необхідним етапом наукової роботи, адже він дозволяє забезпечити достовірність та цілісність дослідження. Ключові елементи критичної оцінки джерел включають:

Аналіз контексту – важливо не лише розуміти зміст джерела, але й оцінювати його контекст. Це передбачає визначення того, які ідеї підтримуються, а які можуть бути піддані сумніву, а також усвідомлення, в яких умовах було створене джерело.

Порівняння та синтез – у науковій роботі часто порівнюються різні точки зору та теоретичні підходи. Це дозволяє виявити розбіжності, розширити розуміння теми та інтегрувати нові ідеї. Порівняння допомагає краще зрозуміти значення даних та підходів, а також забезпечує глибший аналіз інформації.

Етичність – важливим аспектом є дотримання етичних стандартів. Це включає обов'язкове цитування джерел, уникання плагіату та перевірку достовірності джерел. Використання джерел без належного посилання або без підтвердження їхньої достовірності може серйозно вплинути на якість та наукову цінність дослідження.

3. **Цитування та посилання** є важливими складовими наукової роботи, що не лише дозволяють коректно використовувати чужі ідеї, але й забезпечують академічну доброчесність:

Правильне цитування – важливо дотримуватись міжнародних стандартів цитування (APA, MLA, Chicago та ін.), що дозволяє

уникнути плагіату та гарантує прозорість і достовірність роботи. Це забезпечує належну оцінку джерела та спрощує перевірку його достовірності.

Види посилань – крім традиційних наукових статей, до наукової роботи можуть бути включені технічні звіти, матеріали конференцій, архіви та інші типи джерел. Кожне з них вимагає точності у вказівках на першоджерело для забезпечення коректності та наукової цілісності.

Міждисциплінарний підхід – інтеграція матеріалів з різних дисциплін потребує уважного підходу до вибору джерел. Наприклад, для медичних або технічних досліджень важливо звертатися до спеціалізованих наукових журналів і ресурсів, щоб забезпечити актуальність і точність інформації.

Робота з джерелами є складним і багатогранним процесом, що вимагає ретельного вибору та оцінки інформації, її критичного аналізу та належного цитування. Правильний підхід до джерел дозволяє уникнути неточностей та забезпечує наукову чесність, а також створює основу для розвитку нових знань, що ґрунтуються на достовірних і авторитетних даних. Цей процес є важливим елементом наукової роботи, адже він дозволяє інтегрувати перевірену інформацію в контекст власного дослідження, зберігаючи наукову добросовісність і точність.

Для ефективного пошуку необхідних відомостей важливо чітко розуміти, які джерела можуть їх надати. Бібліотеки та органи наукової інформації займають ключову роль у цьому процесі. Вони мають значні ресурси, такі як наукові бази даних, електронні бібліотеки та архіви, що містять перевірену інформацію та доступ до останніх наукових публікацій. Організації, що спеціалізуються на науковій інформації, здебільшого мають сервіси для доступу до ресурсів, які спрощують пошук потрібної інформації та гарантують її достовірність [51, 59].

Бібліотеки, зокрема наукові та спеціальні, є важливими ресурсами для обслуговування вчених, викладачів та фахівців. Вони надають доступ до широкого спектра літератури, зокрема до наукових журналів, монографій, дисертацій та інших документів, необхідних для досліджень. Такі бібліотеки мають організовані системи для ефективного пошуку інформації, в тому числі електронні каталоги та бази даних. Це дозволяє дослідникам легко знаходити необхідні

джерела для підготовки наукових робіт, публікацій або інших досліджень.

Органи науково-технічної інформації відіграють ключову роль у розвитку наукової та технічної діяльності. Вони складають єдину державну систему для збору, обробки та поширення науково-технічної інформації. Така система включає спеціалізовані установи, які обслуговують як колективних, так і індивідуальних споживачів, таких як науково-дослідні організації, підприємства та окремі фахівці [59].

Науково-технічні інформаційні установи виконують функції з формування довідково-інформаційних фондів, що складаються з різноманітних документів, таких як звіти, стандарти, патенти, проектна документація та інші специфічні матеріали. Ці ресурси підтримуються картотеками і каталогами для полегшення пошуку необхідної інформації та її подальшого використання у дослідницькій та виробничій діяльності.

Окрім традиційних бібліографічних посібників, такі установи використовують інноваційні методи для ефективного пошуку та обробки інформації, що дозволяє забезпечити актуальність і точність матеріалів, що надаються користувачам [51].

Робота з книгою є важливим етапом наукового пошуку та навчання, що вимагає вміння швидко орієнтуватися в змісті та структурі твору, а також фіксувати найбільш цінні та релевантні відомості. Цей процес може бути складним через необхідність засвоєння нових понять та теоретичних підходів. Кожна книга має свою унікальну композицію, і для ефективного розуміння її змісту необхідно звертати увагу на логіку викладу думок автора, зокрема на побудову аргументів та взаємозв'язок ідей.

Для успішної роботи з книгою важливо не лише прочитати текст, а й вміти виділяти ключові моменти, формулювати основні тези, а також розуміти їхню взаємозалежність. Читання науково-літературних творів потребує уваги до деталей та вміння адаптувати отриману інформацію до власних наукових чи навчальних цілей.

Вміння працювати з літературою є важливим аспектом ефективного навчання та наукової роботи, проте не всі володіють необхідними навичками для цього. Часто зустрічаються помилки, які знижують ефективність роботи з літературою. До них належать: відсутність чіткої мети при читанні, нераціональне використання довідкового апарату, а також неструктуроване або неефективне

записування інформації. Усе це може призводити до витрат часу без досягнення належних результатів. Для уникнення таких проблем важливо розвивати чіткі навички планування дослідження, ефективного використання додаткових матеріалів і правильного фіксування прочитаного [51, 59].

Техніка читання спеціальної літератури вимагає чіткої послідовності, що допомагає оптимізувати процес засвоєння та аналізу матеріалу. Спочатку необхідно здійснити попереднє ознайомлення з книгою, що передбачає швидке ознайомлення з її змістом, структуруючи основні розділи та ключові ідеї. Це дозволяє визначити основну мету читання і сформулювати питання для глибшого аналізу. Тільки після цього можна перейти до ретельного пророблення тексту, зосереджуючи увагу на важливих деталях і концепціях, які потребують детальнішого вивчення та розуміння.

Ця методика читання сприяє ефективному засвоєнню матеріалу та розвитку аналітичних здібностей, зменшуючи ймовірність поверхового чи недооцінювання важливих аспектів тексту.

Попереднє ознайомлення з книгою є важливим етапом для ефективного використання наукових матеріалів. Цей процес дозволяє швидко оцінити, чи варто глибше занурюватися в текст, і допомагає визначити, які частини книги будуть найбільш корисними для дослідження. Рекомендується почати з таких етапів:

- заголовок – дає перше уявлення про тему книги.
- автор – оцінка кваліфікації та досвіду автора в обраній галузі.
- видавництво – важливо для визначення наукової цінності видання.
- час видання – допомагає зрозуміти актуальність матеріалу.
- анотація – дає загальне уявлення про основні тези книги.
- зміст – показує структуру твору, визначає ключові розділи.
- авторська або видавнича передмова – дозволяє зрозуміти основні ідеї та мету твору.
- довідково-бібліографічний апарат – надає додаткові ресурси, що підтверджують науковість та якість роботи [59].

Це дозволяє швидко оцінити, чи є книга корисною для вашого дослідження, і чи відповідає вона вашим науковим потребам.

Попереднє ознайомлення з книгою дозволяє вирішити питання про її доцільність для подальшого читання, визначити, які частини будуть корисними для дослідження, і обрати найефективніші способи

запису інформації. В залежності від мети, існують два основні підходи до читання наукових творів:

Швидкий перегляд змісту – цей метод використовують, коли попереднє ознайомлення не дає чіткої відповіді на питання про значущість книги. Таке читання має на меті знайти потрібні матеріали або ознайомитися з загальним станом наукової літератури з обраної теми. Це пошукове читання, яке допомагає виділити найбільш корисні частини книги для подальшого детального опрацювання.

Ретельне пророблення твору – цей підхід застосовують, коли книга виявляється цінною і вимагає глибшого розуміння та інтеграції її ідей у власну наукову роботу. Це систематичне читання всього тексту або певних розділів для глибокого засвоєння інформації [51, 59].

Вибір методу залежить від цілей дослідження і ступеня значущості літератури для конкретної теми.

Ретельне пропрацювання тексту — це не просто читання, а глибоке осмислення й розуміння прочитаного. Це включає в себе виявлення основних ідей автора, розуміння логіки викладу і зв'язків між різними частинами твору. Засвоєння тексту означає не лише запам'ятовування, а й інтеграцію думок автора з власними знаннями та ідеями, створюючи таким чином єдину систему знань.

Для ефективного засвоєння тексту варто:

- прочитати текст кілька разів для кращого розуміння.
- виписувати основні тези й ідеї, створюючи текстові або графічні схеми.
- використовувати підкреслення й нумерацію для виділення важливих положень.
- уточнювати незрозумілі терміни, звертаючись до словників і довідників, що допоможе уникнути неправильної інтерпретації.

Це дозволяє не тільки правильно зрозуміти матеріал, а й активно застосовувати його в подальших дослідженнях [59].

Записи при читанні наукової літератури є важливим інструментом для кращого засвоєння матеріалу та збереження цінної інформації в зручному для подальшого використання вигляді. Ведення записів допомагає закріпити отриману інформацію в пам'яті, спрощує подальший доступ до матеріалу, особливо при повторному звертанні до джерела.

Основні види записів:

Конспект – короткий виклад основних думок книги без зайвих деталей. Це дозволяє зберегти суть твору і полегшує його перегляд у майбутньому.

Формалізований конспект – таблиці для систематизації матеріалу, що особливо корисно при порівнянні даних з кількох джерел або при постійному переліку характеристик.

Графічний конспект – візуальна форма, що відображає ієрархічні зв'язки та структуру теми. Це допомагає краще зрозуміти взаємозв'язки між різними поняттями в тексті та дає змогу ефективно вивчити матеріал.

Вибір методу запису залежить від типу матеріалу та цілей дослідження, проте графічний конспект є найбільш ефективним для візуалізації структури книги [59].

Складання словника термінів і понять є важливою частиною роботи з науковою та спеціальною літературою. Це дозволяє не лише уточнити значення специфічних термінів, але й глибше зрозуміти контекст та ідеї, що містяться в текстах. Створення такого словника вимагає ретельного підходу:

Пошук визначень – для кожного терміну необхідно знайти точне визначення, що може включати звернення до довідників, енциклопедій або спеціалізованих джерел.

Контекстуалізація – важливо розуміти, як термін використовується у конкретному контексті дослідження, оскільки в різних дисциплінах одні й ті ж слова можуть мати різні значення.

Визначення меж – термін потрібно розглядати не лише як абстрактне поняття, але й у зв'язку з його застосуванням в конкретній галузі науки чи техніки.

Такий підхід дозволяє створити точну та корисну базу для подальшого використання термінів у науковій роботі, підвищуючи рівень розуміння та ефективність дослідження [51, 59].

Питання для самоконтролю:

1. Поняття про наукову інформацію
2. Види наукових видань
3. Робота із джерелами інформації

Тестові питання (оберіть одну правильну відповідь):

1. Який з наступних компонентів є основним для ефективної здатності працювати з інформацією в концепції підготовленості?

- а) знання доступних джерел інформації, що стосуються певної спеціальності;
- б) здатність до створення нових інформаційних ресурсів;
- в) вміння працювати лише з друкowanими джерелами;
- г) знання тільки електронних баз даних.

2. Яка проблема є наслідком невикористання глобальних наукових ресурсів?

- а) підвищення якості наукових досліджень;
- б) дублювання досліджень, що може призвести до економічних втрат;
- в) зменшення кількості наукових публікацій;
- г) зростання попиту на наукову інформацію.

3. Який тип інформаційного потоку включає передачу даних від користувачів до реєстраційних органів, таких як науково-дослідні установи або ЗВО?

- а) спадний потік;
- б) висхідний потік;
- в) оглядовий потік;
- г) реферативний потік.

4. Який тип інформаційного потоку включає передачу бібліографічних, оглядових та реферативних даних з вищих організацій до нижчих за їх запитом?

- а) спадний потік;
- б) висхідний потік;
- в) оглядовий потік;
- г) реферативний потік.

5. Що містять первинні документи наукової інформації?

- а) оригінальні наукові результати, зібрані під час досліджень;
- б) аналітичну обробку первинних джерел;
- в) узагальнення та систематизацію інформації;
- г) довідкові та бібліографічні публікації.

6. Що є основною характеристикою монографії?

- а) вона містить короткий огляд теми без глибокого дослідження;
- б) вона є науковим виданням, що аналізує певну проблему або тему з різних сторін;
- в) вона складається лише з підсумкових висновків, без детального аналізу;
- г) вона є науково-популярним виданням, яке не потребує авторських підходів і методик.

7. Що таке препринт?

- а) наукове видання, яке публікується після основного видання для обговорення в науковій спільноті;
- б) наукове видання, яке містить попередні результати досліджень до виходу основного видання;
- в) видання, яке акумулює дослідницькі матеріали науковців різних установ;
- г) науково-популярне видання, яке містить короткий огляд актуальних досліджень.

8. Що таке тези доповідей наукової конференції?

- а) Наукове видання, яке містить повні текстові версії доповідей учасників конференції;
- б) Науковий збірник, який містить анотації, реферати та короткі виклади основних положень доповідей;
- в) Журнал, що публікує статті науковців після завершення конференції;
- г) Книга, що містить всі доповіді, представлені на конференції, з детальними результатами досліджень.

9. Що таке науково-популярне видання?

- а) видання, яке містить теоретичні або експериментальні дослідження у сфері науки, культури чи техніки, викладені у доступній для неспеціалістів формі;
- б) видання, яке містить глибокі теоретичні дослідження для вузької наукової аудиторії;
- в) видання, яке орієнтоване лише на науковців і спеціалістів у певній галузі;
- г) видання, що містить тільки практичні поради та інструкції для професіоналів.

10. Що таке підручник?

а) навчальне видання, яке містить систематизоване викладення змісту навчальної дисципліни, її окремих розділів або частин, і відповідає затвердженій навчальній програмі;

б) книга, що містить теоретичні дослідження з певної галузі, орієнтована на вузьку наукову аудиторію;

в) видання, яке містить короткі анотації та реферати з наукових статей для широкої аудиторії;

г) книга, яка містить лише практичні поради для професіоналів у певній галузі.

11. Що таке навчальний посібник?

а) видання, яке містить систематизоване викладення змісту навчальної дисципліни та є офіційно визнаним як підручник;

б) видання, яке доповнює або може частково замінювати підручник, забезпечуючи альтернативу чи додаткову допомогу для вивчення дисципліни;

в) книга, яка містить лише практичні поради для професіоналів у певній галузі;

г) книга, що надає лише теоретичні знання з певної дисципліни.

12. Що таке бібліографічне видання?

а) видання, яке містить лише наукові статті і не надає інформації про джерела;

б) спеціалізований бібліографічний посібник, який виводить відомості про джерела у вигляді окремого документа, зручного для використання користувачами;

в) видання, яке надає лише теоретичні знання з певної дисципліни;

г) посібник, який допомагає вивчати наукові дисципліни через практичні завдання.

13. Що таке періодичне видання?

а) видання, яке виходить лише один раз і не має фіксованої періодичності;

б) серійне видання, яке регулярно виходить у певні проміжки часу, з постійною кількістю випусків щорічно і з незмінною назвою;

в) видання, яке публікується тільки в цифровому форматі і не має регулярної періодичності;

г) книга, яка випускається один раз і не має подальших випусків.

14. Що таке неперіодичне видання?

- а) видання, яке виходить регулярно з певною періодичністю;
- б) видання, яке виходить лише один раз і не має продовження;
- в) видання, яке публікується тільки в електронному форматі;
- г) видання, яке має численні випуски протягом року.

15. Яку роль відіграють органи науково-технічної інформації?

- а) вони займаються тільки публікацією наукових статей;
- б) вони створюють єдину систему для збору, обробки та поширення науково-технічної інформації;
- в) вони відповідають лише за створення нових наукових теорій;
- г) вони забезпечують лише виробничі процеси без наукового підґрунтя.

Тема 9.

Формування навичок написання наукових текстів

1. Цілісність академічного тексту
2. Види наукових текстів
3. Алгоритм написання та оформлення різних видів написання наукових текстів
 - 3.1 Алгоритм написання реферату
 - 3.2 Алгоритм написання статті
 - 3.3 Алгоритм написання тез доповідей
 - 3.4 Алгоритм написання анотації
 - 3.5 Рекомендації для написання наукової роботи за Г.Сельє
4. Оформлення бібліографічного опису відповідно до Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015

1. Цілісність академічного тексту

Поняття «*текст*» і «*академічний текст*» відрізняються у дослідженнях вітчизняних та зарубіжних науковців. Аналізуючи визначення тексту в лінгвістиці, можна виокремити спільні характеристики [2]:

- текст є мовленнєвим утворенням або масивом;
- його форма може бути усною чи письмовою;
- наявні зв'язки: тематичні, логіко-змістові, граматичні, стилістичні;
- тексту властива лінійність.

Текст – це цілісне письмове або усне утворення, що складається з лінійної послідовності висловлювань, об'єднаних тематичними, логічними, смисловими, сюжетно-композиційними та граматичними зв'язками і слугує комунікативною одиницею.

Текст (від лат. *textum* – тканина, сплетіння, поєднання) позначає писемний або усний мовленнєвий масив, що утворює тематичну і структурну цілісність, є складовою комунікативного процесу і дозволяє фіксувати, зберігати та передавати інформацію.

Текст також визначається як завершене мовленнєве утворення зі змістовою, граматичною єдністю, вираженою в усній чи письмовій формі, з різними типами зв'язності й прагматичною метою

Поруч із поняттям «текст» близьким до поняття «академічний текст» є термін «дискурс». Дискурс визначають як мовленнєве утворення, більше за фразу, що передбачає продукування, наявність адресанта і адресата та спрямоване на вплив на останнього [2].

Дискурс (від лат. *discursus* – бігання, колообіг) – термін у філософії та гуманітарних науках, що означає аргументоване усне чи письмове обговорення певної теми, де предметом дискусії стають також способи аргументації.

У ширшому значенні – це будь-яке мовлення, розмова чи дискусія, які відображають особливості мовця. Також термін запозичено з європейських мов, де *discursus* позначає мовлення (*англ. discourse, нім. Diskurs, франц. discours*). В українській мові «дискурс» набув популярності й у повсякденному вжитку зі значеннями «розмова» чи «дискусія».

Термін «дискурс» давно утвердився в науковій сфері, і його правомірність уже не потребує доказів. Використання в різних галузях із принципово відмінними об'єктами дослідження призвело до різноманітності його трактувань. Часте вживання терміну породило своєрідну моду на дискурс, через що ним стали замінювати поняття, що давно закріпилися в лінгвістиці. Водночас дискурс цілком обґрунтовано зайняв своє місце в термінології, отримав чітке визначення та розширив можливості лінгвістичного аналізу [13].

Ознаки академічного дискурсу, за дослідниками [2]:

Професійна спрямованість – відповідність текстів потребам спеціальної комунікації.

Креативність – вияв творчих можливостей мовної особистості.

Верифікативність – достовірність і істинність інформації.

Полілогічність – текст як частина професійного полілогу.

Селективність – орієнтація на конкретного адресата.

Замкненість – доступ до інформації визначається професійною компетенцією мовця.

Нециклічність – повна вичерпність викладу.

Мовна нормативність.

Стилістична розшиарованість та інші.

Отже, доцільніше говорити про цілісність і принципи організації саме академічного тексту. Основним принципом його побудови є принцип тріади.

Тріада – це класичний логічний прийом, що використовується з давніх часів. Її популярність підтверджується прислів'ями, міфами та висловами філософів, де три елементи зустрічаються часто [2].

Легкість запам'ятовування. Три компоненти легко утримуються в пам'яті на відміну від більшої кількості, яка може забуватися або плутатися.

Організація думок. Тріада дозволяє автору структурувати текст у три зручні блоки, наприклад, за важливістю або причинно-наслідковим зв'язком, що полегшує сприйняття змісту читачем.

Систематизація. Тріада забезпечує впорядкування та узагальнення компонентів, створюючи логічну і чітку структуру тексту.

Практично будь-яку ідею можна розділити на три складові (наприклад, зміст, адресат і призначення наукового тексту), проаналізувати в трьох аспектах (соціальні, економічні та психологічні проблеми медійної революції) або простежити через три етапи (розробка проєкту, його реалізація та оцінка ефективності).

Звісно, бувають випадки, коли потрібно розглянути чотири, п'ять чи навіть сім компонентів. У таких ситуаціях автор має одразу повідомити читача про кількість компонентів, наприклад, зазначивши, що йтиметься про п'ять стадій аналізу. Варто перерахувати їх в окремому абзаці, а далі подати в тексті в тій самій послідовності.

При цьому важливо використовувати сигнали переходу і починати опис кожної стадії з нового абзацу, використовуючи вирази типу: «Четвертою стадією є...», «Наступною...», «Завершальною...», «Нарешті...». Це допоможе читачу не заплутатися, зберегти логіку викладу та пропустити менш цікаві частини тексту, не втрачаючи загального розуміння [2].

Іноді в академічному тексті неможливо дотриматися принципу тріади через відсутність третього компонента. У такому разі можна застосовувати бінарний принцип організації, проте він не пропонує нічого нового, не спрямований на цілеспрямоване порівняння і, в цілому, вважається менш ефективним.

Тому досліднику важливо визначити, які саме сторони слід порівняти і за якими критеріями. Кількість частин тексту відповідатиме числу обраних критеріїв (або блоків критеріїв). У кожній частині проводять порівняння, протиставлення та формують проміжний висновок.

Перед написанням тексту необхідно:

1. Виділити критерії порівняння.
2. Систематизувати їх, зазвичай об'єднуючи в три блоки.
3. Впорядкувати за ступенем важливості або відповідно до іншої логіки.

Принцип тріади та цілісна організація тексту застосовуються до всіх форматів: великих і малих текстів, суто наукових, науково-популярних та навчальних [2].

2. Види наукових текстів

Академічне письмо навчає формулювати та обґрунтовувати власні ідеї через короткий, переконливий і логічно організований науковий текст.

Наукове знання може бути представлене у різних формах текстів. Основні види наукових текстів:

- короткі твори вільної форми (есе, реферат, доповідь);
- лаконічний формалізований виклад дослідження (тези, анотація, стаття, автореферат);
- деталізований структурований опис дослідження (курсова робота, кваліфікаційна робота, дисертація, монографія, звіт) [33].

Процес написання наукових текстів можна розділити на три основні етапи:

1. Попередня підготовка до написання наукового тексту, що включає:

- дослідження теми;
- визначення предмета і мети дослідження;
- розробка початкового плану роботи;
- пошук та аналіз першоджерел.

2. Безпосередньо написання наукового тексту:

- виклад основного тексту відповідно до структури роботи.

3. Остаточний перегляд тексту:

- редагування та перевірка тексту на відповідність структури, правильність оформлення цитат, граматики, орфографії та пунктуації [33].

Академічне письмо є важливим інструментом для формулювання та обґрунтування ідей у сфері фізичної терапії. Це дозволяє створювати короткі, переконливі й логічно організовані наукові

тексти, які можуть бути використані для обміну знаннями та досвідом у цій галузі

3. Алгоритм написання та оформлення різних видів написання наукових текстів

3.1 Алгоритм написання реферату

Реферат – (від лат. *refertare* – доповідати, повідомляти) – це стисле усне або письмове узагальнення наукової роботи, результатів дослідження, змісту книги, статті тощо. У сфері освіти рефератом також називають доповідь на певну тему, що базується на аналізі різних джерел [38].

Алгоритм реферування кількох наукових джерел

1. Визначте мету реферування наукових джерел. З'ясуйте, для чого ви пишете реферат, яка інформація вам необхідна та що саме ви хочете дослідити через аналіз джерел.

2. Сформулюйте тему реферату. Тема повинна бути конкретною, чіткою і відповідати обраній меті.

3. Після визначення мети та теми перейдіть до пошуку інформації. Підберіть відповідні наукові джерела, які будуть корисні для розкриття обраної теми.

4. Проведіть оглядовий аналіз відібраних джерел. Прочитайте доступні джерела і визначте серед них ключове (базове) джерело, яке найповніше та найглибше висвітлює тему.

5. Опрацюйте основне джерело та розробіть логічний план. Вивчіть базове джерело, виділивши основні аспекти та на їх основі створіть структурований план.

6. Детально опрацюйте інші джерела. Перегляньте інші джерела по черзі, визначаючи в кожному нові аспекти інформації, які доповнюють базовий аналіз.

7. Розширте базовий план підпунктами. Додайте до плану підпункти, що враховують інформацію з інших джерел, таким чином формуючи загальний план реферату.

8. Розподіліть відібрану інформацію відповідно до пунктів плану. Організуйте отримані дані таким чином, щоб вони були систематизовані та логічно вписувалися до структури реферату.

9. Проведіть порівняння різних наукових позицій. Аналізуйте, що спільного, подібного та відмінного між позиціями авторів, методами дослідження, результатами та висновками.

10. Під час написання використовуйте перефразування та узагальнення. Цитати слід обов'язково супроводжувати коректними посиланнями на авторів.

11. Висловіть особисте ставлення до теми у висновках. Оскільки реферат не передбачає власних досліджень, можна поділитися своєю думкою щодо предмета дослідження та його представлення в наукових джерелах.

12. Перевірте текст на наявність помилок. Перегляньте реферат на предмет повторів, непослідовності, помилок та впевніться, що вся основна інформація була коректно висвітлена [38].

3.2 Алгоритм написання статті

Стаття – це спеціалізована публікація невеликого обсягу, яка містить погляди автора на конкретні вузькі наукові питання або результати обмеженого дослідження [38].

Наукова стаття зазвичай має чітко визначену структуру, яка забезпечує логічність, зрозумілість та наукову обґрунтованість поданого матеріалу.

Вступ наукової статті складає в середньому 2-3 речення про зміст, мету статті та її актуальність, що складає не менше 10% усього тексту.

Основна частина. Наводяться результати власного дослідження автора – близько 80% від загального тексту [2, 38].

Висновки. Підводиться підсумок досліджуваного питання та надаються практичні рекомендації – не менше 10%.

Список використаних джерел – повинні бути представлені видання за темою статті, на них обов'язково мають бути посилання усередині статті.

Стаття, подана до друку, повинна відповідати наступним вимогам щодо оформлення:

Індекс УДК розміщується з лівого боку, використовуючи великі літери та жирний шрифт. Ім'я та прізвище автора зазначаються з правого боку, також у жирному шрифті. Під прізвищем вказується назва навчального закладу або установи. Назва статті вирівнюється по центру сторінки, написана великими літерами та жирним шрифтом.

Анотація повинна починатися словом «Анотація», яке оформлюється, як правило, курсивом і жирним шрифтом, а сам текст анотації – курсивом. Ключові слова вказуються після слова «Ключові слова», оформленого курсивом і жирним шрифтом, а перелік ключових слів надається курсивом [38].

Ключові слова – це терміни або фрази, що відображають основні теми, ідеї або концепції статті, дослідження чи іншого наукового матеріалу. Вони допомагають ідентифікувати та класифікувати зміст роботи, полегшують пошук і доступ до матеріалу в базах даних та наукових ресурсах. Ключові слова зазвичай розміщуються після анотації та є важливим елементом для індексації статей у наукових публікаціях [2].

Далі подається основний текст статті, після якого йде список літератури.

3.3 Алгоритм написання тез доповідей

Тези доповіді – це матеріали, які публікуються до проведення наукової конференції і мають попередній характер. Вони містять виклад основних аспектів наукової доповіді.

Тези доповіді мають чітко визначену змістово-композиційну структуру, до складу якої входять наступні складові:

- преамбула (1-2 тези);
- основний тезовий виклад (3-6 тез);
- висновки (1-2 тез);
- список літератури.

Оформлення тез у вигляді публікації вимагає дотримання таких правил:

У правому верхньому куті аркуша необхідно вказати прізвище та ім'я автора, а також відповідні відомості про нього.

Кожна окрема теза повинна розпочинатися з нового рядка, з акцентуванням на актуальності теми, стані її наукового розроблення, ключових положення та висновках дослідження.

Обсяг тез повинен бути в межах 2-3 сторінок друкованого тексту.

Список використаних джерел наводиться мовою оригіналу [2, 38].

3.4 Алгоритм написання анотації

Анотація – це короткий виклад змісту книги, статті чи іншого наукового джерела, що розкриває їх призначення, наукову цінність,

основний напрямок дослідження та дозволяє зробити висновок про доцільність їх вивчення.

Текст анотації повинен мати чітко структуровану форму, до складу якої входять такі основні елементи[38]:

- *вступна частина* (сюди входять вихідні дані тобто бібліографічний опис);

- *текст анотації* (опис основних положень роботи);

- *заключна частина* містить стисло характеристику та оцінку, а також визначення призначення анотуємого дослідження, зокрема, для якої аудиторії чи групи адресовано дану публікацію.

Під час написання анотації слід дотримуватися наступних вимог:

Анотація повинна відобразити основну ідею всього тексту, а не окремі його частини.

Матеріал у анотації має бути поданий у безособовій формі, без включення власних думок та вражень автора.

Анотація повинна бути стислою версією статті, сформульованою власними словами.

У тексті анотації не допускається надання рекомендацій щодо використання матеріалу [38].

3.5 Рекомендації для написання наукової роботи за Г.Сельє

Цікаві поради для вченого та редактора, які працюють над написанням текстів, надає відомий канадський науковець Г. Сельє [58]:

Перші етапи процесу написання наукової роботи – найскладніші. Після того, як цей початковий бар'єр подолано, робота зазвичай йде легко та за інерцією. Г. Сельє рекомендує дотримуватися наступних порад:

1. Не починайте писати, якщо відчуваєте втому після підготовки. Важливо мати достатньо часу напередодні для підготовки, щоб на ранку почати роботу з чистим розумом.

2. Не поспішайте з початком роботи занадто рано, якщо ще недостатньо зібралось аргументів, навіть коли ентузіазм високий.

3. Особливу увагу приділяйте заголовкам. Заголовок повинен бути максимально зрозумілим навіть для неспеціалістів.

4. Використовуйте просту, точну мову. Уникайте жаргону, проте не бійтеся застосовувати незвичайні слова, якщо вони точно

передають вашу думку. Слід уникати зайвого багатослів'я та розпливчастості.

5. Остерігайтеся перебільшень. Наприклад, не варто описувати кожен значиму зміну як «помітну» або «яскраво виражену». Слід уникати зайвого збудження в описах, якщо це не підтверджується дослідженнями.

6. Займенник «я» не слід уникати сліпо. Автор має використовувати його помірковано, залежно від контексту та необхідності. Письмо формується завдяки спеціальному ставленню до власного стилю, а методи роботи слід вдосконалювати постійно.

7. Слід пам'ятати про важливість комунікації наукових результатів. Наукові відкриття повинні бути донесені до двох основних категорій:

- учених, що займаються аналогічними дослідженнями;
- практиків, які транслюють ці знання в технічні рішення або прикладну діяльність.

Не слід поспішати. Поспішність – головний ворог наукового письма. А.П. Чехов підкреслював, що письменник повинен багато писати, проте робити це без поспіху. Повільність та вдумливість допомагають уникати помилок і підвищують якість наукового тексту [58].

Науковий текст є основним способом передачі наукової інформації та результатом проведеного дослідження. Це інтелектуальний продукт, що адресований науковій спільноті. У порівнянні з іншими текстами, наукові тексти мають низку специфічних ознак [58]:

1. Раціональність. Науковий текст базується на логічному мисленні, доказах та обґрунтуваннях.

2. Понятійний і категоріальний апарат. Він використовує специфічну термінологію, яка є характерною для відповідної галузі науки.

3. Мова науки. Стиль наукового тексту відповідає нормам конкретної наукової сфери, зокрема, його мовна структура відображає спеціалізований словниковий запас.

4. На найзагальнішому рівні наукові тексти можна розділити на три основні частини:

5. Постановочна частина. Містить формулювання актуальності, предмету, мети та завдань дослідження.

6. Дослідницька частина. Охоплює методи, аналіз даних, отримані результати та їх інтерпретацію.

7. Заключна частина. Включає узагальнення, основні висновки, а також рекомендації, якщо вони є.

Він являє собою вербальну структуру, що уявляється як своєрідне поєднання кількох різновидів текстів [58]:

Оглядовий текст. Це систематичний огляд наукової літератури з конкретної проблеми, який надає узагальнений аналіз різних підходів, концепцій та результатів попередніх досліджень.

Методологічний текст. Описує основи дослідження, зокрема принципи, підходи, методи, парадигми та інші методологічні компоненти, які застосовуються у науковій роботі.

Емпірико-фактологічний текст. Містить детальний опис фактів, даних, їх класифікацію та узагальнення. Цей текст базується на емпіричному дослідженні та фактичних даних.

Теоретичний текст. Спрямований на аналіз теоретичних аспектів предмета дослідження, включаючи концептуальні та наукові теорії.

Пояснювальний текст. Представляє логічний опис, що пояснює значення, зміст або теоретичні положення інших наукових текстів.

Додатковий текст. Містить допоміжні матеріали, які поглиблюють або розширюють наукові висновки та положення основного дослідження.

Вторинний текст. Створюється на основі первинних наукових текстів. Цей тип тексту використовується для накопичення, збереження, обробки інформації та її застосування у практичній діяльності.

Кожен із цих типів текстів виконує важливу роль у науковому дослідженні, забезпечуючи логічну структуру, послідовність і систематизацію наукових знань.

Науковий текст не повинен бути лише декларативним; він має мати чітку структуру, добре продуману композицію, бути систематичним, логічно послідовним, завершеним і цілісним. У ньому слід уникати неточних понять, які можна неоднозначно інтерпретувати, а також повторів.

Навички наукового письма не з'являються без спеціальних зусиль, що включають [58]:

- читання спеціалізованої літератури, яка присвячена написанню та редагуванню наукових текстів, зокрема типові помилки, які часто допускають недосвідчені автори.

- критичний аналіз тексту та отримання зауважень від фахівців, що допомагає виявити помилки та вдосконалити текст.

- опанування нормативних вимог, які регулюють оформлення наукових текстів.

- сформулювання чіткої наукової ідеї, яка буде викладена в тексті, та обдумування її ключових аспектів.

- створення творчої мотивації, розвитку звичок до редагування, переробки та постійного вдосконалення тексту.

Ці кроки є необхідними для покращення навичок наукового письма, мінімізації помилок та забезпечення чіткого, логічного й якісного наукового викладу.

4. Оформлення бібліографічного опису відповідно до Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015

ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання» – це державний стандарт, що діє в Україні з 2016 року. Розроблено його Державною науковою установою «Книжкова палата України імені Івана Федорова».

Стандарт *ДСТУ 8302:2015* встановлює правила складання бібліографічних посилань і бібліографічних описів, що визначає основні принципи оформлення списків використаних джерел у таких наукових роботах: дипломах, рефератах, дисертаціях, наукових працях тощо.

Основні особливості та відмінності від попереднього стандарту:

ДСТУ 8302:2015 замінює ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 («ВАК»), впроваджуючи низку відмінностей у правилах оформлення.

- заміна деяких розділових знаків: наприклад, замінено «. – » на звичайну крапку «.».

- допустимість використання меншої кількості елементів у бібліографічному описі.

- уникнення використання подвоєних скісних рисок «//» у посиланнях.

На сьогодні *ДСТУ 8302:2015* є найновішим стандартом у сфері бібліографічного оформлення в Україні. Він активно застосовується в наукових виданнях, університетах та видавництвах.

ДСТУ 8302:2015, разом із міжнародними стандартами, такими як *APA* і *MLA*, затверджений Міністерством освіти і науки України відповідно до Наказу № 40 від 12.01.2017. Стандарт є обов'язковим для оформлення списків використаних джерел у дисертаціях та інших наукових роботах [3, 14].

Питання для самоконтролю:

1. Цілісність академічного тексту
2. Види наукових текстів
3. Алгоритм написання та оформлення різних видів написання наукових текстів
4. Алгоритм написання реферату
5. Алгоритм написання статті
6. Алгоритм написання тез доповідей
7. Алгоритм написання анотації
8. Рекомендації для написання наукової роботи за Г.Сельє
9. Оформлення бібліографічного опису відповідно до Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015

Тестові питання (оберіть одну правильну відповідь):

1. *Яка з наведених характеристик є спільною для визначень тексту в лінгвістиці?*

- а) текст завжди має бути письмовим;
- б) текст є мовленнєвим утворенням, що складається з лінійної послідовності висловлювань;
- в) текст обов'язково повинен бути усним;
- г) текст не має зв'язків між частинами.

2. *Що означає термін «дискурс» у філософії та гуманітарних науках?*

- а) це будь-яке мовлення, що не має аргументації;
- б) це аргументоване усне чи письмове обговорення певної теми, де предметом дискусії стають також способи аргументації;
- в) це лише письмове обговорення без участі мовця;
- г) це мовлення, яке не включає обговорення теми.

3. Які з перерахованих ознак є характерними для академічного дискурсу?

- а) креативність, верифікативність, полілогічність;
- б) селективність, замкненість, нециклічність;
- в) професійна спрямованість, мовна нормативність, стилістична розшарованість;
- г) усі перелічені ознаки.

4. Який з перерахованих видів наукових текстів є структурованим описом дослідження?

- а) есе, реферат, доповідь;
- б) тези, анотація, стаття, автореферат;
- в) курсова робота, кваліфікаційна робота, дисертація, монографія, звіт;
- г) всі перераховані.

5. Який з етапів процесу написання наукових текстів включає дослідження теми та підготовку початкового плану?

- а) попередня підготовка;
- б) написання;
- в) остаточний перегляд тексту;
- г) всі перераховані.

6. Що є основною метою реферування наукових джерел?

- а) створити повний текст наукової статті;
- б) узагальнити та передати основні ідеї з кількох джерел;
- в) описати деталі експериментів;
- г) підготувати висновки на основі власних досліджень.

7. Яка з наведених характеристик є ознакою наукової статті?

- а) вона містить погляди автора на широкі соціальні питання;
- б) має чітко визначену структуру, що забезпечує логічність і наукову обґрунтованість;
- в) використовує багато цитат без посилань на джерела;
- г) переважно складається з особистих думок і спостережень автора.

8. Які з наведених елементів входять до структури тез доповіді?

- а) преамбула, основний тезовий виклад, висновки, список літератури;
- б) тільки преамбула та висновки;
- в) основний текст і список літератури;
- г) преамбула та короткий виклад дослідження.

9. Які основні елементи входять до структури анотації?

- а) вступна частина, текст анотації, заключна частина;
- б) вступ, основна частина, висновки;
- в) опис дослідження, бібліографічні дані, рекомендації;
- г) вступ, висновки, рекомендації щодо використання.

10. Що Г. Сельє вважав головним ворогом наукового письма?

- а) поспішність;
- б) недостатня увага до стилю;
- в) багатослів'я;
- г) використання складних термінів.

11. Яка частина наукового тексту містить формулювання актуальності, предмету, мети та завдань дослідження?

- а) дослідницька частина;
- б) постановочна частина;
- в) заключна частина;
- г) вступ.

12. Що таке оглядовий текст?

- а) текст, що містить детальний опис фактів і даних;
- б) текст, який надає узагальнений аналіз різних підходів та результатів попередніх досліджень;
- в) текст, що описує методи дослідження;
- г) текст, який висвітлює конкретну проблему без аналізу попередніх досліджень.

13. Що таке пояснювальний текст?

- а) текст, який містить допоміжні матеріали для основного дослідження;
- б) текст, що пояснює значення, зміст або теоретичні положення інших наукових текстів;
- в) текст, який надає емпіричні дані;
- г) текст, що узагальнює результати попередніх досліджень.

14. Що є характеристикою вторинного наукового тексту?

- а) створюється без використання первинних наукових джерел;
- б) використовується для накопичення, збереження та обробки інформації, застосування її в практичній діяльності;
- в) має бути повністю оригінальним і не базуватись на попередніх дослідженнях;
- г) не потребує аналізу або обробки первинних даних.

15. Що регулює ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання»?

- а) правила оформлення наукових статей;
- б) загальні положення та правила складання бібліографічних посилань;
- в) порядок публікації наукових журналів;
- г) вимоги до структури наукових досліджень.

Тема 10.

Класифікаційні індекси та коди у науковій діяльності

1. Універсальна десяткова класифікація (УДК).
2. Рубрикатор науково-технічної інформації (ДРНТИ).
3. Jel classification (Journal of Economic Literature)
4. Авторський знак.
5. Digital object identifier (DOI).

1. Універсальна десяткова класифікація (УДК)

Класифікаційний індекс – це умовне позначення (літера та/або цифри), яке присвоюється відповідно до класифікаційного ділення для ідентифікації певного об'єкта, категорії чи інформації в рамках певної системи класифікації.

Класифікаційне ділення – це структурний елемент класифікаційної таблиці, який включає класифікаційний індекс, його формулювання, методичні вказівки та посилально-довідковий апарат [22].

Згідно з ДСТУ 4861:2007 «Інформація та документація. Видання: вихідні відомості», вихідні відомості видання повинні містити **«Шифр зберігання видання»**, що складається із класифікаційних індексів видання (УДК) та авторського знаку.

Шифр зберігання видання розташовують у верхньому лівому куті звороту титульного аркуша.

УДК (універсальна десятинна класифікація) – це бібліотечна система класифікації документів, що широко застосовується у світі для систематизації наукових, літературних і мистецьких творів, періодичного друку, різноманітних видів документів та організації картотек [53].

Власником міжнародної еталонної версії таблиць УДК є **Консорціум УДК (УДКК)**, що розташований у місті Гаага, Нідерланди.

УДК була розроблена бельгійськими бібліографами Полем Отле та Анрі Лафонтеном, які в 1895 році в Брюсселі заснували «Міжнародний бібліографічний інститут» (*Internationaal Bibliografisch Instituut*). Система вперше була опублікована в 1897 році [29].

Основою УДК стала десяткова класифікація Дьюї, розроблена американським бібліографом Мелвілом Дьюї в 1876 році для бібліотеки Конгресу США. Принципи Дьюї щодо десяткової

класифікації ідей та понять були представлені ще в проекті апріоричної мови, запропонованому Ж. Делормелем і винесеному на розгляд Національного конвенту Франції.

Мелвіл Дьюї надав Полю Отле та Анрі Лафонтену права на використання та модифікацію своєї системи з метою створення всеосяжного каталогу опублікованих знань.

Протягом багатьох років робота над Універсальною десятковою класифікацією (УДК) здійснювалася в рамках Міжнародної федерації з інформації та документації. Перше повне видання таблиць УДК було опубліковано французькою мовою у 1905 році.

Структура УДК з часом відхилилася від початкової схеми Дьюї, хоча в окремих розділах індекси класів обох систем майже збігаються.

Сьогодні УДК є інтелектуальною власністю Міжнародного консорціуму УДК, що об'єднує основних видавців таблиць УДК різними мовами [29].

Індекс УДК призначений для позначення підручників, навчальних посібників, монографій, періодичних видань, статей у наукових журналах, а також авторефератів дисертацій.

Хоча індекс УДК часто сприймається як лише «бібліотечний» код, його функціональність значно ширша. Цей індекс повинен максимально точно відображати зміст видання, а також забезпечувати швидкий і зручний пошук інформації як в Україні, так і у світі.

Індекси УДК для наукових публікацій визначаються не за назвою, а відповідно до основної теми та змісту статті. У цьому випадку корисними є анотації до статей і ключові слова.

Структура УДК базується на принципі десяткових дробів. Для позначення рубрик використовуються арабські цифри, що робить систему зрозумілою та доступною у всьому світі.

Десятковий принцип дозволяє безмежно розширювати УДК, додаючи нові цифрові позначення до існуючої структури, не змінюючи її загальний формат [29].

29 березня набула чинності постанова Кабінету Міністрів України від 22.03.2017 №177 «Про припинення використання в Україні Бібліотечно-бібліографічної класифікації (ББК) та впровадження Універсальної десяткової класифікації (УДК)».

2. Рубрикатор науково-технічної інформації (ДРНТИ)

Національний класифікатор «*Рубрикатор науково-технічної інформації*» (Рубрикатор НТИ) створений для стандартизації та єдиної систематизації науково-технічної інформації відповідно до видів економічної діяльності.

Рубрикатор НТИ є ієрархічною класифікаційною системою, що має універсальне тематичне охоплення та включає всі аспекти сучасного стану науки, техніки та економіки [37].

Національний класифікатор «Рубрикатор науково-технічної інформації» (Рубрикатор НТИ) застосовують для:

- опису тематики наукової та інформаційної діяльності органів науково-технічної інформації (НТИ) та інших установ, які займаються систематизацією науково-інформаційної діяльності;

- опису тематики інформаційних масивів;

- систематизації інформаційних масивів і створення інформаційних видань;

- індексування документів та пошуку їх за рубриками;

- формування пошукових запитів для широкомасштабного тематичного пошуку;

- розробки локальних рубрикаторів в органах НТИ.

Рубрикатор НТИ також застосовують для опису таких видів інформаційної діяльності:

- комплектування та зберігання інформаційних фондів на традиційних та електронних носіях;

- випуск інформаційних видань;

- обмін інформаційними масивами та інформаційне обслуговування;

- розподілу та закріплення тематики серед учасників інформаційних об'єднань і систем [37].

3. JEL classification (Journal of Economic Literature)

Тематичний класифікатор Journal of Economic Literature (JEL) – це всесвітньо визнана система кодів, розроблена Journal of Economic Literature і представлена на сайті Американської економічної асоціації. JEL є алфавітно-цифровою класифікаційною системою, що використовується для позначення тематик публікацій з економіки.

Цей класифікатор містить різні рубрики, серед яких:

I 00 – Економіка охорони здоров'я, освіти і соціальної сфери (основні положення);

M 00 – Ділове адміністрування, економіка підприємницької діяльності, маркетинг, бухгалтерський облік (основні положення);

L 00 – Теорія організації галузевих ринків (основні положення);

P 00 – Економічні системи (основні положення).

JEL дозволяє систематизувати економічну літературу, визначаючи конкретні тематичні напрямки [68].

4. Авторський знак

Авторський знак – це умовне позначення, яке використовується для ідентифікації автора або першого слова заголовка публікації. Це позначення залежить від того, яка інформація зазначена на титульному аркуші видання.

Авторський знак є важливим елементом вихідних відомостей друкованого видання, що дозволяє швидко ідентифікувати авторів та їх роботи.

Введений у 1916 році фахівцем у галузі бібліотечної справи Любов'ю Хавкіною, авторський знак став важливим інструментом для систематизації літератури, особливо в бібліотечній справі та наукових дослідженнях. Він сприяє точному визначенню джерела і забезпечує зручний доступ до публікацій, що має важливе значення для подальшого використання наукових матеріалів [53].

Авторський знак складається з літери та двох цифр:

- літера – перша літера прізвища автора або назви книги.

- цифри – визначаються відповідно до спеціальних авторських таблиць, де кожній комбінації з кількох перших літер прізвища або назви книги відповідає двозначне число [53].

Розташування авторського знаку в друкованому виданні в Україні регулюється стандартом ДСТУ 4861:2007.

Для книжкових видань: у верхньому лівому куті звороту титульного листа, відразу під індексом УДК (рис. 10.1).

7. Для творів, описаних під найменуванням колективів, авторський знак надається за першим словом найменування колективу (відомства, установи, товариства тощо).

8. Дублетні примірники документа отримують однаковий авторський знак [53].

5. Digital object identifier (DOI)

Digital object identifier (DOI) – це унікальний код-посилання, що забезпечує швидкий і надійний доступ до публікації на будь-якому ресурсі, незалежно від мови та місця розташування. DOI точно вказує місцезнаходження статті в Інтернеті, забезпечуючи постійний зв'язок між публікаціями та їх джерелами.

DOI – це унікальний цифровий ідентифікатор, що призначений для позначення різних об'єктів, які можна перевести в цифровий формат і розмістити в Інтернеті, зокрема аудіо, фото, відео, текстові документи тощо [69].

DOI було запропоновано у середині 1990-х років. На початку 2000-х років провідні науковці об'єдналися в незалежну організацію – Міжнародну асоціацію видавців (PILA), яка координує діяльність Агенції CrossRef, що надає цифрові ідентифікатори для наукових публікацій.

DOI використовують для:

- цитування та підрахунку цитувань;
- створення перехресних посилань;
- пошуку оновлень у публікаціях;
- перевірки на плагіат;
- визначення джерел фінансової підтримки.

Стандарти для DOI розробляються відповідними корпораціями, а реєстрація унікальних DOI, що позначають конкретні документи, здійснюється через кілька реєстраційних агентств.

DOI наукових статей, книг, глав книг, матеріали конференцій, звіти, дисертації реєструє CrossRef [69].

CrossRef – це міжнародна спільнота видавців академічних публікацій (журнали, монографії, збірники конференцій тощо), яка була створена з метою розробки та підтримки глобальної високотехнологічної інфраструктури наукових комунікацій.

Головна мета **CrossRef** – сприяти поширенню інноваційних технологій для прискорення та спрощення наукових досліджень. Особлива увага приділяється розвитку електронної інфраструктури, що забезпечує взаємне цитування наукових публікацій [66].

CrossRef підтримує всесвітню службу взаємного цитування, яка функціонує як міст між електронними платформами видавців. Ця служба не зберігає повні тексти публікацій, але надає інформацію про зв'язки між ними за допомогою технології **Digital Object Identifier (DOI)**, а також метадані, що стосуються опублікованих наукових матеріалів.

Сьогодні до складу **CrossRef** входять тисячі академічних видавництв зі всього світу, серед яких інститути, університети, приватні видавництва та різні наукові організації [66].

Особливої актуальності привласнення DOI набула для українських авторів після затвердженого Порядку формування Переліку наукових фахових видань України (Наказ МОН №32 від 15.01.2018). Так, згідно з п. 6 даного Порядку присвоєння кожному опублікованого матеріалу міжнародного цифрового ідентифікатора DOI є обов'язковим [46].

DOI є ключовим атрибутом міжнародної наукової комунікації. Цей унікальний ідентифікатор забезпечує стабільність посилань, незалежно від того, де саме публікація знаходиться в Інтернет-просторі.

Наявність DOI спрощує пошук статей та журналів, дозволяючи знаходити їх за одним кліком. Це підвищує ймовірність цитування робіт у авторитетних міжнародних виданнях.

Зростання кількості цитувань статей сприяє підвищенню індексу цитування автора та його *індексу Хірша* [69].

Індекс цитування – це наукометричний показник, що дозволяє оцінити значущість наукової роботи вченого або колективу вчених з урахуванням кількості та якості посилань на публікацію автора чи його прізвище [24].

Найвідоміші індекси цитувань:

Індекс Хірша (інша назва *h-індекс*) – це наукометричний показник, що вимірює наукову значущість автора, наукового колективу, закладу, журналу або країни.

Він обчислюється як середнє значення, що базується на кількості публікацій та кількості їх цитувань.

Формула: Якщо в учасника є n публікацій, з яких n статей були процитовані не менше ніж n разів, то індекс Хірша дорівнює n .

Цей показник допомагає оцінити вплив наукової діяльності у глобальному академічному середовищі.

Наприклад, якщо вчений є автором 10 публікацій і кожна з них процитовано щонайменше 10 разів, то його h -індекс дорівнює 10. Якщо науковець є автором 5 публікацій, 3 з яких процитовано по 3 рази, а інші 2 – по 1 разу, то його h -індекс дорівнює 3. Якщо науковець є автором 5 публікацій, 1 з яких процитована 100 разів, а інші 4 – по 1 разу, то його h -індекс дорівнює 1. У наукометричній базі Scopus h -індекс автоматично обраховується для кожного науковця, який публікується в журналах, включених до його переліку [24].

DOI складається з префікса і суфікса [69] та має такий вигляд (рис. 10.2):

10.33617/2522-9680-2019-2-57

Префікс Суфікс

Рис. 10.2 Префікс і суфікс Digital object identifier

«10» – ознака ідентифікатора – завжди залишається незмінним.

«33617» – унікальне цифрове позначення видавця. Кожен видавець (наприклад видавничі будинки, окрема установа, окрема людина) повинен мати своє унікальне позначення (префікс), яке можна отримати у одного з офіційних агенств по реєстрації DOI або від сторонніх осіб, які мають діючий контракт з даними агенствами.

«2522-9680-2019-2-57» – (суфікс) – безпосередньо ідентифікатор конкретного об'єкта, наприклад, наукової статті або збірки. Суфікс теж повинен бути унікальним.

ORCID – некомерційний відкритий проект, що забезпечує безкоштовний доступ до профілю дослідника.

Головна мета: вирішення проблеми ідентифікації вчених з однаковими іменами та прізвищами.

Обліковий запис ORCID містить:

- ім'я дослідника
- електронну адресу
- назву організації, де працює дослідник
- інформацію про дослідницьку діяльність та біографію

- імпортування публікацій
- публікації можна легко додати до власного профілю ORCID:
- перейти до функції «Знайти і зв'язати».
- вибрати відповідну базу даних-партнера (наприклад, CrossRef).
- вибрати потрібні записи зі списку та додати до профілю.

Цей процес дозволяє спростити створення біографій, полегшити пошук наукових робіт і підтверджувати авторство у публікаціях.

Переваги ORCID:

- швидка реєстрація;
- вирішується проблема ідентифікації дослідника;
- ORCID одна з небагатьох систем, що дозволяє пов'язати різні унікальні ідентифікатори автора.

ORCID ID – це унікальний цифровий ідентифікатор, що використовується для однозначної ідентифікації вчених та їх наукової діяльності [19].

Особливості ORCID ID:

Структура: Складений із 16 цифр. Ідентифікатор може також містити літеру **X**, яка представляє число **10**.

URL формат: Кожен ORCID ID має URL-адресу, наприклад: <https://orcid.org/my-orcid?orcid=0000-0001-8072-1374>.

Зв'язок з іншими ідентифікаторами

ORCID можна інтегрувати з іншими базами даних та системами:

Author ID Scopus – унікальний ідентифікаційний номер для науковців у базі Scopus.

Researcher ID Web of Science – ідентифікаційний номер для авторів у базі Web of Science.

Ця взаємодія допомагає:

- об'єднувати записи дослідників у різних наукових базах.
- покращувати точність пошуку за авторською активністю.
- забезпечувати коректне цитування та верифікацію результатів наукової діяльності [19].

Стандарт ISO 27729:2012 підтверджує відповідність ORCID ID міжнародним стандартам як ідентифікації науковців, роблячи його універсальним інструментом у глобальному науковому середовищі.

Різниця між URL та DOI полягає в їх призначенні та функціональності в цифровому середовищі. DOI (цифровий ідентифікатор об'єкта) – це система ідентифікації, що використовується для надання постійного і незмінного ідентифікатора

цифрових об'єктів, таких як наукові статті, книги або інші публікації. DOI дозволяє відслідковувати цифрові об'єкти, навіть якщо їхнє місцезнаходження в Інтернеті змінюється, оскільки цей ідентифікатор не змінюється з часом.

Натомість URL (універсальний ідентифікатор ресурсу) є змінною адресою веб-ресурсу, що може змінюватися в разі перенесення або змін у веб-сайті. Якщо стаття або інший цифровий об'єкт не має DOI, необхідно використовувати постійну URL-адресу для посилання на джерело. Важливо відзначити, що DOI є відносно новою системою, і не всі публікації, зокрема старіші матеріали, мають цей ідентифікатор.

Для наукових посилань у списках літератури, навіть якщо DOI наявний, слід використовувати формат гіперпосилання, що дозволяє забезпечити постійну доступність та коректність посилань на цифрові ресурси.

Номер DOI повинен починатися з: «<https://doi.org/>» і продовжуватись номером: DOI: [https://doi.org/10.34287/MMT.1\(52\).2022.1](https://doi.org/10.34287/MMT.1(52).2022.1)

Якщо для онлайн-статті, яку Ви знайшли у відкритому доступі немає DOI, використовуйте пряму URL-адресу статті у вашому бібліографічному описі: URL: https://zp.edu.ua/uploads/dept_s&r/2021/conf/4.1/TN_FUFKS.pdf (дата звернення: 21.09.2023).

Питання для самоконтролю:

1. Універсальна десяткова класифікація (УДК).
2. Рубрикатор науково-технічної інформації (ДРНТИ).
3. Jel classification (Journal of Economic Literature)
4. Авторський знак.
5. Digital object identifier (DOI).

Тестові питання (оберіть одну правильну відповідь):

1. *Що таке класифікаційний індекс?*
 - а) це унікальний номер для позначення наукової роботи;
 - б) це умовне позначення для ідентифікації об'єкта чи категорії в класифікаційній системі;
 - в) це список наукових джерел, що використовуються в дослідженні;
 - г) це стандарт для оформлення наукових статей.

2. *Що таке класифікаційне ділення?*

- а) це загальна категорія для визначення типів наукових статей;
- б) це структурний елемент класифікаційної таблиці, що включає індекс, формулювання, методичні вказівки та довідковий апарат;
- в) це система для визначення рівня важливості наукових досліджень;
- г) це таблиця, що містить лише наукові індекси без додаткових вказівок.

3. *Що повинно містити шифр зберігання видання згідно з ДСТУ 4861:2007?*

- а) тільки авторський знак;
- б) класифікаційний індекс видання (УДК) та авторський знак;
- в) тільки УДК;
- г) назву видання та дату публікації.

4. *Що таке УДК (універсальна десятинна класифікація)?*

- а) система класифікації, яка використовується тільки в Україні для наукових публікацій;
- б) міжнародна бібліотечна система класифікації документів, що охоплює всі галузі знань;
- в) система класифікації, яка використовується лише для літературних творів;
- г) система, що обмежується лише науковими статтями та монографіями.

5. *Яка основна функція індексу УДК для наукових публікацій?*

- а) визначати авторство публікації;
- б) відобразити зміст видання та забезпечувати зручний пошук інформації;
- в) призначати публікації до певних бібліотек;
- г) визначати мову публікації.

6. *Що є основною метою створення Національного класифікатора «Рубрикатор науково-технічної інформації» (Рубрикатор НТИ)?*

- а) стандартизація та єдина систематизація науково-технічної інформації;
- б) визначення авторів наукових публікацій;
- в) оцінка економічної діяльності підприємств;
- г) пошук наукових публікацій у бібліотеках.

7. Для яких цілей застосовують Національний класифікатор «Рубрикатор науково-технічної інформації» (Рубрикатор НТІ)?

- а) для створення рекламних матеріалів;
- б) для опису тематики наукової та інформаційної діяльності, індексування документів, формування пошукових запитів;
- в) для створення фінансових звітів;
- г) для аналізу конкурентів на ринку.

8. Що таке тематичний класифікатор *Journal of Economic Literature (JEL)*?

- а) система для позначення тематик публікацій з економіки, що використовується для класифікації економічних досліджень;
- б) система для класифікації художніх літературних творів;
- в) класифікатор для визначення економічних показників у бухгалтерії;
- г) система для організації статистичних даних про державні фінанси.

9. Що таке авторський знак?

- а) це умовне позначення прізвища автора або першого слова заголовку видання, що складається з літери та двох цифер;
- б) це спеціальний код для класифікації наукових публікацій;
- в) це позначення для визначення жанру книги;
- г) це система для позначення видавництва книги.

10. Що таке *Digital Object Identifier (DOI)*?

- а) це унікальний код-посилання, що забезпечує доступ до публікації на будь-якому ресурсі;
- б) це система для класифікації наукових статей за тематикою;
- в) це цифровий ідентифікатор для пошуку бібліографічних даних у базах даних;
- г) це код для ідентифікації авторів наукових публікацій.

11. Що таке *CrossRef*?

- а) це організація, яка займається зберіганням повних текстів наукових публікацій;
- б) це міжнародна спільнота видавців академічних публікацій, що підтримує інфраструктуру для взаємного цитування;
- в) це система для перевірки плагіату в наукових роботах;
- г) це видавництво, яке публікує наукові журнали.

12. Чому присвоєння DOI є обов'язковим для наукових публікацій в Україні згідно з Наказом МОН №32 від 15.01.2018?

- а) DOI забезпечує стабільність посилань на публікації в Інтернеті;
- б) DOI дозволяє публікаціям бути доступними лише для українських читачів;
- в) DOI необхідний для підвищення цитованості лише національних публікацій;
- г) DOI використовується тільки для публікацій в електронних бібліотеках.

13. Що вимірює індекс Хірша (*h-індекс*)?

- а) кількість публікацій, опублікованих автором;
- б) вплив наукової діяльності на міжнародному рівні;
- в) кількість цитувань кожної окремої статті;
- г) середнє значення кількості публікацій та їх цитувань, де кожна публікація має цитування не менше ніж її кількість

14. Як складається DOI?

- а) з префікса та суфікса, де префікс вказує на видавця, а суфікс – на конкретний об'єкт;
- б) з одного числового коду, що ідентифікує статтю або журнал;
- в) лише з префікса, що вказує на видавця;
- г) з числового коду, який не містить суфікса.

15. Що таке ORCID ID?

- а) унікальний цифровий ідентифікатор для наукових публікацій;
- б) унікальний цифровий ідентифікатор для однозначної ідентифікації вчених та їх наукової діяльності;
- в) ідентифікатор для реєстрації публікацій в наукових журналах;
- г) ідентифікатор для визначення цитувань статей.

Відповіді на тестові питання:

	Т. 1	Т. 2	Т. 3	Т. 4	Т. 5	Т. 6	Т. 7	Т. 8	Т. 9	Т. 10
1	Б	В	Б	Б	Б	А	Г	А	Б	Б
2	Б	В	Б	Б	Б	Б	Б	Б	Б	Б
3	В	Б	Б	Б	Б	Б	А	Б	Г	Б
4	Б	Б	Б	Б	Б	А	В	А	В	Б
5	Б	В	В	А	Б	Г	Б	А	А	Б
6	В	Б	Б	А	В	Б	А	Б	Б	А
7	Б	Б	Б	Б	Г	В	Б	Б	Б	Б
8	Б	Б	В	В	В	Б	А	Б	А	А
9	Г	Б	В	А	Б	Б	В	А	А	А
10	В	Б	Б	Б	Б	Б	В	А	А	А
11	Б	В	А	В	Б	А	Б	Б	Б	Б
12	Б	А	А	А	Б	Б	Б	Б	Б	А
13	Б	А	Б	Б	А	Б	Б	Б	Б	Г
14	Б	Б	Б	Б	Б	Б	Б	Б	Б	А
15	А	А	Б	А	А	Б	В	Б	Б	Б

Список використаних джерел

1. Академічна доброчесність та бібліотеки: програма підвищення кваліфікації працівників бібліотек. Головний тренінговий центр для бібліотекарів / О.В. Воскобойнікова-Гузева та ін. Київ: УБА, 2018. 40 с.
2. Академічне письмо: навчальний посібник / укл. С.К. Ревуцька, В.М. Зінченко. Кривий Ріг. 2019. 130 с. URL: <http://surl.li/agkel>.
3. Бібліографічне посилання (загальні правила складання) відповідно до ДСТУ 8302:2015, запровадженого в дію в Україні 01.07.2016: метод. рек. / Укр. інж.-пед. акад.; уклад. С.В. Карпенко. Харків: УПА, 2017. 20 с.
4. Бірта Г.О. Методологія і організація наукових досліджень: навч. посіб. Київ: «Центр учбової літератури», 2014. 142 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Burhu_Yurii/Metodolohiia_i_orhanizatsiia_naukovykh_doslidzhen.pdf (дата звернення: 08.08.2023).
5. Василюк А., Дей М. Якість вищої освіти: теорія і практика: навчально-методичний посібник. Київ; Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2019. 176 с. URL: <http://surl.li/bipyx>
6. Вікторовська Ю.Ю. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Організація наукових досліджень з основами інтелектуальної власності» для студентів всіх форм навчання спеціальностей «Метрологія та інформаційно-вимірювальна техніка» та «Телекомунікації і радіотехніка», Чернівці: ЧНУ. 2021. 139 с.
7. Войтенко В.Л. Методичні рекомендації до практики для фізичних терапевтів рівня магістр спеціальність 227 «Терапія та реабілітація» / «Фізична терапія, ерготерапія». Суми: Сумський державний університет, 2023. – 27 с.
8. Гагара В.Ф. Основи наукової діяльності: навчальний посібник для студентів спеціальності: 227 – Фізична терапія, ерготерапія. Запоріжжя: НУ«ЗП», 2020. 206 с.
9. Глибовець А.М., Бікчентаєв М.О. Програмна система перевірки на плагіат українських текстів. Наукові записки НаУКМА. Комп'ютерні науки. 2022. Т.5. С. 16-25. DOI: 10.18523/2617-3808.2022.5.16-25
10. Головенкін В.П. Педагогіка вищої школи: підр. Вид. 2-ге, переробл. і доповн. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2019. 290 с. URL:

https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/29032/3/Higher_School_Pedagogy_2019.pdf

11. Гошовська В.А. Ораторське мистецтво публічного діяча: навч. посіб. / уклад. Л. С. Савчук. Київ: НАДУ, 2017. 215 с.

12. Дегтяр О.А. Основи наукових досліджень : конспект лекцій для студентів бакалавріату всіх форм навчання спеціальності 281 – Публічне управління та адміністрування / О.А. Дегтяр; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О.М. Бекетова. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2019. 129 с.

13. Дискурс. *Енциклопедія сучасної України*. веб-сайт. URL: <https://esu.com.ua/article-24374> (дата звернення: 19.12.2024)

14. ДСТУ 8302:2015. Що таке ДСТУ 8302:2015? Загальна інформація. Придунайська філія ПрАТ «ВНЗ «МАУП». URL: <https://izmail.maup.com.ua/biblioteka/akademichna-dobrochesnist2/dstu-8302-2015/> (дата звернення: 20.12.2024)

15. Етичний кодекс та професійна поведінка фізичного терапевта в Україні. *Українська асоціація фізичної терапії*. 2019. 8 с. URL: https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://uapt.org.ua/wp-content/uploads/docs/Etic_Code_UAPT_2019_new_edition_02.pdf&ved=2ahUKEwis4PLLwfgJAxUkQFUIHdN3Em0QFnoECBcQAQ&usg=AOvVaw3QHkfdJbqttODaj4UEnbII (дата звернення: 23.08.2024)

16. Єхалов В.В., Кравець О.В., Седінкін В.А., Пилипенко О.В. Типи сприйняття інформації суб'єктами навчання за спеціальністю «анестезіологія та інтенсивна терапія». *Медицина невідкладних станів*. 2023. Vol. 19, №3. P. 156-161. DOI: <https://doi.org/10.22141/2224-0586.19.3.2023.1575>

17. Запорожан В.М., Аряєв М.Л. Біоетика та біобезпека: підручник. Київ: Здоров'я, 2013. 456 с. URL: <http://surl.li/lmcvi>

18. Зміни до Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників, випуск 78 «Охорона здоров'я». Наказ МОЗ України № 1769 від 10 жов. 2023 р. URL: https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://moz.gov.ua/uploads/1/7948-pro_20181023_dod.pdf&ved=2ahUKEwiLwK_D17OKAxWiBRAIHXYrEJYQFnoECBwQAQ&usg=AOvVaw324m-lQhVND_agZLOkr_RI URL: (дата звернення: 19.12.2024).

19. Інформаційно-цифрові технології у педагогічних дослідженнях: методичний посібник / О.М. Спирін та ін. Київ: ЦО НАПН України, 2023. 190 с.

20. Інформована добровільна згода пацієнта на обробку персональних даних: Наказ Міністерства охорони здоров'я від 08 серпня 2014 року № 549. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1049-14#n8> (дата звернення: 08.08.2023).

21. Казак І.О. Теорія і методика викладання в вищій школі. Конспект лекцій з навчальної дисципліни: навч. посіб. Київ: КПП ім. Ігоря Сікорського, 2018. 116 с. URL: <https://lmsapi.plagiat.pl/preview/get-result/report2020?key=6740ca5f-b662-4a31-baa7-e00eff7c3f53> (дата звернення: 19.12.2024)

22. Класифікаційний індекс. *Українська бібліотечна енциклопедія*. веб-сайт. URL: <https://ube.nlu.org.ua/article/%D0%9A%D0%BB%D0%B0%D1%81%D0%B8%D1%84%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D1%96%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81> (дата звернення: 06.12.2024)

23. Кодекс Законів про працю України. Закон України від 10 гр. 1971 р. №322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 19.12.2024)

24. Козубцов І.М. Методологія наукових досліджень: Конспект лекцій з навчальної дисципліни для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Комп'ютерні науки» галузі знань 12 Інформаційні технології спеціальності 122 Комп'ютерні науки денної та заочної форм навчання. Луцьк: ЛНТУ, 2022. 242 с.

25. Колісніченко Е.В. Основи наукових досліджень: конспект лекцій. Суми: Сумський державний університет, 2012. 83 с.

26. Костюкевич В.М., Воронова В.І., Шинкарук, О.А., Борисова О.В. Основи науково-дослідної роботи магістрантів та аспірантів у вищих навчальних закладах (спеціальність: 017 Фізична культура і спорт): навчальний посібник; за заг. ред. В.М. Костюкевича. Вінниця: ТОВ «Нілан – ЛТД», 2016. – 554 с. URL: <http://surl.li/lnpqv>

27. Кудінов І.О. Основи наукового цитування. 64 с. URL: <http://surl.li/cgpvi> (дата звернення: 08.08.2023).

28. Лист МОН України від 15.08.2018 р. № 1/11-8681. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v8681729-18?utm_source=chatgpt.com#Text (дата звернення: 08.08.2024)

29. Лобановська І.Г. Систематизація документів та організація каталогів і картотек освітянських бібліотек за таблицями Універсальної десятикової класифікації: практ. посіб. Київ: Видавництво Ліра-К, 2019. 105 с.

30. Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти. Наказ МОН України від «01» червня 2017 № 600 (у редакції наказу Міністерства освіти і науки України від «21» грудня 2017 № 1648)

31. Методологія наукових досліджень в медицині: навч. пос. / за ред. П.Г. Кравчуна, В.В. Бабаджана, В.В. М'ясоєдова. Харків: ХНМУ. 2020. 260 с. URL: <http://surl.li/ffkyy>

32. Нагаєв В.М. Методика викладання у вищій школі: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 232 с.

33. Написання наукового тексту. *Бібліотека Сумського державного університету*: веб-сайт: <https://library.sumdu.edu.ua/uk/doslidnyku/akademichne-pismo/napysannia-naukovoho-tekstu.html> (дата звернення: 12.11.2024)

34. Наукова, науково-технічна та інноваційна діяльність в Україні у 2023 році: науково-аналітична доповідь / Т.В. Писаренко та ін. К.: УкрІНТЕІ, 2024. 108 с.

35. Національна рамка кваліфікацій. *Міністерство освіти і науки України*. веб-сайт. URL: <https://mon.gov.ua/tag/natsionalna-ramka-kvalifikatsiy?&type=all&tag=natsionalna-ramka-kvalifikatsiy> (дата звернення: 19.12.2024)

36. Національна система освіти. *Вища рада юристів України*. Веб-сайт: <https://ukrlawcouncil.org/nacjonalna-systema-osvity/> (дата звернення: 05.11. 2024)

37. Національний класифікатор України. Рубрикатор науково-технічної інформації ДК 022:2008: Наказ Держспоживстандарту України від 31.12.2008 № 525 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va525609-08#Text> (дата звернення: 19.12.2024)

38. Основи академічного письма. Робота з науковими джерелами. *Сумський державний університет*: веб-сайт: https://elearning.sumdu.edu.ua/free_content/lectured:40e485aecd9c375448e

4927947e5c4c5e43d113c/20200327102201/805489/index.html (дата звернення: 12.11.2024)

39. Основи методології та організації наукових досліджень: навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнтів / за ред. А. Є. Конверського. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 352 с. URL: <http://surl.li/aexbo>

40. Палеха Ю.І., Леміш Н.О. Основи науково-дослідної роботи: навч. посібник Київ: Видавництво Ліра-К, 2017. 336 с.

41. Положення про організацію освітнього процесу в Національному університеті «Запорізька політехніка»: Наказ ректора від 10 грудня 2021 року № 405. URL: <https://zp.edu.ua/normativna-baza-navchalnogo-procesu> (дата звернення: 12.07.2024)

42. Положення про перевірку в Національному університеті «Запорізька політехніка» кваліфікаційних робіт (дипломних робіт/проектів) здобувачів вищої освіти на наявність ознак академічного плагіату: Наказ ректора від 13 січня 2023 року № 04. URL: <https://zp.edu.ua/normativna-baza-navchalnogo-procesu> (дата звернення: 12.07.2024)

43. Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 року № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 08.08.2023).

44. Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів: Закон України від 31 тр. 2007 р. № 1103-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1103-16#Text> (дата звернення: 19.12.2024)

45. Про затвердження Положення про систему безперервного професійного розвитку працівників сфери охорони здоров'я: Постанова КМУ від 14 липня 2021 року № 725. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/725-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 08.08.2024)

46. Про затвердження Порядку формування Переліку наукових фахових видань України: Наказ МОН України від 15 січня 2018 р. № 32. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0148-18#Text> (дата звернення: 08.08.2023).

47. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 08.08.2023).

48. Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки: Закон України від 11 липня 2001 року № 2623-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2623-14#Text> (дата звернення: 08.08.2023).

49. Про удосконалення функціонування системи індикації біологічних патогенних агентів: Наказ МОЗ України від 21 бер. 2003 р. № 127/27. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/moz2448?an=111922&ed=2003_03_21 (дата звернення: 19.12.2024)

50. Пущина І.В., Ковальова А.А., Маляренко Ю.О., Ковальова О.В. Інноваційні технології викладання у технічному університеті. *Фітотерапія. Часопис*. 2019. №2. С. 57-58. DOI: 10.33617/2522-9680-2019-2-57

51. Розорінов Г.М., Співак В.М. Наукова робота за темою магістерської дисертації. Частина II: конспект лекцій. Київ: НТУУ «КПІ», 2016. 83 с.

52. Розширений глосарій термінів та понять ст. 42 «Академічна доброчесність» Закону України «Про освіту» (від 5 вересня 2017 р.). URL:

<https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/2018/10/25/glyusariy.pdf&ved=2ahUKEwiu86qisma-LAxUqKRAIHdJOAFkQFnoECBsQAQ&usq=AOvVaw2V3-UHtwz9bHyKFf0i-XT> (дата звернення: 06.12.2024)

53. С.І. Малюта, О.П. Ломейко. Загальні вимоги до оформлення наукової та навчально-методичної літератури: методичні рекомендації для науково – педагогічних працівників. Мелітополь: ТДАТУ, 2017. 72 с.

54. Система забезпечення якості освіти в Україні: розвиток на засадах європейських стандартів та рекомендацій: посібник / В. Кухарський та ін.; за ред. В. Кухарського, О. Осередчук. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2018. 248 с. URL: <http://surl.li/lnpii>

55. Стандарт вищої освіти (другого) магістерського рівня вищої освіти галузі знань 22 Охорона здоров'я, спеціальності 227 Терапія та реабілітація, спеціалізації 227.01 Фізична терапія, 227.02 Ерготерапія, 227.03 Терапія мови і мовлення: Наказ МОН України від 05.09.2022 № 791 (в редакції Наказу МОН України від 30.10.2024 № 1549). URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha->

[osvita/zatverdzeni%20standarty/2024/30-10-2024/227-terapiya-ta-reabilitatsiya-mahistr-1549-vid-30-10-2024.pdf](https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2024/30-10-2024/227-terapiya-ta-reabilitatsiya-mahistr-1549-vid-30-10-2024.pdf) (дата звернення: 12.12.2024)

56. Стандарт вищої освіти (першого) бакалаврського рівня вищої освіти галузі знань 22 Охорона здоров'я, спеціальності 227 Терапія та реабілітація, спеціалізації 227.01 Фізична терапія, 227.02 Ерготерапія: Наказ МОН України від 19.12.2018 № 1419 (в редакції Наказу МОН України від 29.10.2024 № 1541). URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2024/30-10-2024/227-terapiya-ta-reabilitatsiya-bakalavr-1541-vid-29-10-2024.pdf>

57. Стеценко Г.А. Інтерактивні методи навчання як засіб активізації пізнавальної діяльності студентів. *PeerJ Inorganic Chemistry*. 2019. №9. Р. 299-307. DOI: <http://dx.doi.org/10.31812/psychology.v9i0.3763>

58. Сурмін Ю.П. Наукові тексти: специфіка, підготовка та презентація: навч.-метод. посіб. Київ: НАДУ, 2008. 184 с.

59. Сусліков Л.М., Студеняк І.П. Презентація наукових результатів: навчальний посібник. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2019. 300 с.

60. Улицька С. Інформована згода: форми вираження та способи закріплення. *In* *genius*. Веб-сайт: <https://ingeniusua.org/articles/informovana-zhoda-formy-vyrazhennya-ta-sposoby-zakriplennya> (дата звернення: 19.12.2024)

61. Фицула М.М. Педагогіка: навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. Київ: Видавничий центр «Академія», 2002. 528 с. URL: <http://surl.li/jxkrz>

62. Форма первинної облікової документації № 003-6/о «Інформована добровільна згода пацієнта на проведення діагностики, лікування та на проведення операції та знеболення і на присутність або участь учасників освітнього процесу»: Наказ МОЗ України від 14 лют. 2012 р. №110. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0697-12#Text> (дата звернення: 19.12.2024)

63. Черновол-Ткаченко О.О. Основи наукових досліджень. Лекція 1: Наука і наукове дослідження. URL: <https://ekhnuir.karazin.ua/handle/123456789/6945> (дата звернення 12.12.2024)

64. Черноусенко О.Ю., Чепелюк О.О., Риндюк Д.В. Основи наукових досліджень та інженерної творчості: навчальний посібник

для студентів напрямів підготовки 144 «Теплоенергетика». Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2016. 270 с.

65. Щербина Д.В. Невербальна культура педагога: методичні рекомендації до проведення лабораторних занять з курсу «Основи педагогічної творчості та майстерності». Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012 р. 58 с.

66. CrossRef. веб-сайт. URL: <https://www.crossref.org/> (дата звернення: 03.08.2024)

67. European Association for Quality Assurance in Higher Education. Helsinki, Finland. 2009. 41 p. URL: https://eqaa.eu/download.php?fен=documents/eqaa_documents_0018_8897.pdf (дата звернення: 19.12.2024)

68. JEL Classification System / EconLit Subject Descriptors. *American Economic Association*. веб-сайт. URL: <https://www.aeaweb.org/econlit/jelCodes.php?view=jel> (дата звернення: 03.08.2024).

69. What is a DOI and how do I use them in citations? *University of Illinois Chicago*. веб-сайт. URL: <https://ask.library.uic.edu/faq/345899> (дата звернення: 03.08.2024).

ДОДАТКИ

Додаток А

Приклад форми індивідуального навчального плану викладача ІНДИВІДУАЛЬНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН РОБОТИ ВИКЛАДАЧА

На .../... навчальний рік
П.І.Б.
Вчений ступінь, вчене звання
Посада

І. НАВЧАЛЬНА РОБОТА

Форма навчання № 9 п	Назва навчальних дисциплін і видів навчальної роботи	Спеціальність, інститут, факультет	Курс навчання	Кількість студентів	Шифр груп (голови)	Число годин	Проведення практичних занять		Проведення лабораторних занять		Проведення семінарських занять		Проведення індивідуальних занять	
							годин	днів	годин	днів	годин	днів	годин	днів
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
	Усього													
	Усього													
	Разом за I семестр													
	Усього													
	Усього													
	Разом за II семестр													
	Разом за навчальний рік (денна)													
	Разом за навчальний рік: заочна (дистанційна)													
	Усього за навчальний рік													

Затверджено на засіданні кафедри "_____" 20__ року Протокол № _____

Додаток Б

ЗАТВЕРДЖЕНО
Наказ Міністерства охорони
здоров'я України
14 лютого 2012 року № 110
(у редакції наказу
Міністерства охорони здоров'я
України
від 09 грудня 2020 року № 2837)

ФОРМА
первинної облікової документації № 003-6/о
«Інформована добровільна згода пацієнта на проведення
діагностики,
лікування та на проведення операції та знеболення
на присутність або участь учасників освітнього процесу»

Найменування міністерства, іншого органу виконавчої влади, підприємства, установи, організації, до сфери управління якого (якої) належить заклад охорони здоров'я _____ Найменування та місцезнаходження (повна поштова адреса) закладу охорони здоров'я, де заповнюється форма _____ Код за ЄДРПОУ <input type="text"/>	МЕДИЧНА ДОКУМЕНТАЦІЯ
	Форма первинної облікової документації № 003-6/о ЗАТВЕРДЖЕНО Наказ МОЗ України 20 року № за погодженням з Держстатом
1. ІНФОРМОВАНА ДОБРОВІЛЬНА ЗГОДА ПАЦІЄНТА НА ПРОВЕДЕННЯ ДІАГНОСТИКИ, ЛІКУВАННЯ ТА НА ПРОВЕДЕННЯ ОПЕРАЦІЇ ТА ЗНЕБОЛЕННЯ Я, _____, одержав(ла) у _____ (найменування закладу охорони здоров'я) інформацію про характер мого (моєї дитини) захворювання, особливості його перебігу, діагностики та лікування. Я ознайомлений(а) з планом обстеження і лікування. Отримав(ла) в повному обсязі роз'яснення про характер, мету, орієнтовну тривалість діагностично-лікувального процесу та про можливі несприятливі наслідки під час його проведення, про необхідність дотримання визначеного лікарем режиму в процесі лікування. Зобов'язуюсь негайно повідомляти лікуючого лікаря про будь-яке погіршення самопочуття (стану здоров'я) людини. Я поінформований(а), що недотримання рекомендацій лікуючого лікаря, режиму прийому призначених препаратів, безконтрольне самолікування можуть ускладнити лікувальний процес та негативно позначитися на стані здоров'я. Мені надано в доступній формі інформацію про ймовірний перебіг захворювання і наслідки у разі відмови від лікування. Я мав(ла) можливість задавати будь-які питання, які мене цікавлять, стосовно стану здоров'я, перебігу захворювання і лікування та одержав(ла) на них відповіді. Інформацію надав лікар _____ «__» _____ 20__ року _____ (П. І. Б. (за наявності) (дата) (підпис) Я, _____, згодний(а) із запропонованим планом лікування «__» _____ 20__ року (підпис пацієнта (законного представника)) (дата)	

1.1. ІНФОРМОВАНА ДОБРОВОЛЬНА ЗГОДА НА ОПЕРАЦІЮ ТА ЗНЕБОЛЕННЯ

Я підтверджую, що отримав(ла) зрозумілу для мене інформацію про характер виявленого у мене (у моєї дитини) захворювання, яке потребує лікування шляхом здійснення оперативного втручання.

Я отримав(ла) інформацію про _____ у мене (у моєї дитини)
(наявність/відсутність)

супутніх захворювань _____

які можуть впливати на перебіг операції та післяопераційного періоду. Я отримав(ла) пояснення про можливі варіанти хірургічного лікування та про те, що операція буде виконуватись за _____ показаннями.

(відносними/абсолютними)

У процесі обговорення з лікуючим лікарем ми дійшли висновку, що найбільш оптимальним методом хірургічного втручання може бути операція в обсязі: _____

—

виконання якої планується під знеболенням (необхідне позначити знаком «√» або «+»):

інфільтраційною регіонарною анестезією	☐
внутрішньовенною анестезією	☐
загальною анестезією з міорелаксацією т-штучною вентиляцією легень	☐
регіонарною (спинномозковою/епідуральною) анестезією	☐
комбінованою анестезією (загальною + регіональною).	☐

Я усвідомлю, що операція та знеболення - це складні медичні втручання, під час виконання яких можуть виникнути непередбачувані обставини, внаслідок яких може бути змінено хід операції та знеболення, на що я надаю згоду. У виняткових випадках кінцевий клінічний діагноз та обсяг необхідних медичних послуг можуть бути визначені під час операції. Крім того, я розумію, що під час операції може виникнути потреба в переливанні крові, на що я _____ згоду.

(даю / не даю)

Інформацію надав лікар, який лікує або буде оперувати мене (мою дитину)

_____ «__» _____ 20__ року _____
(П. І. Б. лікаря (за наявності)) (підпис лікаря)

Інформацію довів лікар-анестезіолог

_____ «__» _____ 20__ року _____
(П. І. Б. лікаря (за наявності)) (підпис лікаря)

Підтверджую, що я мав(ла) можливість поставити всі питання стосовно операції і знеболення, які мені (моїй дитині) запропоновано, та можливі їх наслідки. У мене немає недовіри щодо інформації, яку я отримав(ла), та мені були надані можливість і час на обміркування.

згоду на операцію і доручаю виконати її лікаря _____

(даю / не даю)

(П. І. Б. лікаря (за наявності))

_____ а знеболення _____, що підтверджую
(П. І. Б. лікаря (за наявності))

своїм підписом.

_____ «__» _____ 20__ року
(підпис пацієнта (законного представника)) (дата)

Копію інформованої згоди отримав: пацієнт (законний представник)

**2. ІНФОРМОВАНА ДОБРОВІЛЬНА ЗГОДА ПАЦІЄНТА
НА ПРИСУТНІСТЬ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я
ПРИ ПРОВЕДЕННІ ДІАГНОСТИКИ, ЛІКУВАННЯ, ОПЕРАЦІЇ ТА ЗНЕБОЛЕННЯ
І НА УЧАСТЬ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ
У ПРОВЕДЕННІ ДІАГНОСТИКИ, ЛІКУВАННЯ, ОПЕРАЦІЇ ТА ЗНЕБОЛЕННЯ**

Я підтверджую, що отримав(ла) зрозумілу для мене інформацію про те, що діагностика, лікування, операція та знеболення мені (моїй дитині) можуть проводитися за присутністю здобувачів освіти у сфері охорони здоров'я, які проходять підготовку на клінічній кафедрі, що розмішена на базі закладу охорони здоров'я (далі — здобувачі освіти)

Також я підтверджую, що отримав(ла) зрозумілу для мене інформацію про те, що діагностика, лікування, операція та знеболення мені (моїй дитині) можуть проводитися науково-педагогічними працівниками або за участі науково-педагогічних працівників, які працюють на клінічній кафедрі, що розмішена на базі закладу охорони здоров'я, і які відповідають єдиним кваліфікаційним вимогам, затвердженим Міністерством охорони здоров'я України, отримали погодження керівника закладу охорони здоров'я на надання медичної допомоги (далі — працівники клінічної кафедри)

Інформацію надав завідувач
структурного підрозділу
закладу охорони здоров'я _____

(П. І. Б. лікаря
(за наявності))

_____ 20__ року
(підпис лікаря)

Підтверджую, що я мав(ла) можливість задавати будь-які питання, які мене цікавлять стосовно присутності здобувачів освіти при проведенні мені (моїй дитині) діагностики, лікування, операції та знеболення. У мене немає недовіри щодо інформації, яку я отримав(ла), та мені були надані можливість і час на обміркування.

згоду на присутність здобувачів освіти при проведенні мені
(моїй дитині) діагностики, лікування, операції та знеболення, що

(даю / не даю)

підтверджую своїм підписом _____ «__» _____ 20__ року

(підпис пацієнта
(законного представника))

Підтверджую, що я мав(ла) можливість задавати будь-які питання, які мене цікавлять стосовно участі працівників клінічної кафедри у проведенні мені (моїй дитині) діагностики, лікування, операції та знеболення. У мене немає недовіри щодо інформації, яку я отримав(ла), та мені були надані можливість і час на обміркування.

згоду на участь працівників клінічної кафедри _____
(П. І. Б. (за наявності))

у проведенні мені (моїй дитині) діагностики, лікування, операції
та знеболення, що

(даю / не даю)

підтверджую своїм підписом _____ «__» _____ 20__ року

(підпис пацієнта
(законного представника))

Копію інформованої згоди отримав: пацієнт (законний представник)

**В.о. генерального директора
Директорату медичних кадрів,
освіти і науки**

Тетяна ОРАБІНА

*{Форма № 003-б/о в редакції Наказів Міністерства охорони
здоров'я № 549 від 08.08.2014, № 2837 від 09.12.2020}*

Навчальне видання

КОВАЛЬОВА Алла Андріївна
БУРКА Олена Миколаївна

МЕТОДОЛОГІЯ ВИКЛАДАННЯ І НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ
У СФЕРІ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ

Навчальний посібник

Комп'ютерний набір: Ковальова А.А.
Комп'ютерна верстка: Бурка О.М.

Підписано до друку 25.03.2025. Формат 60×84/16. Ум. друк. арк. 12,15
Тираж 100 прим. Зам. №295.

Національний університет «Запорізька політехніка»
Україна, 69063, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 64
Тел.: (061) 769-82-96, 220-12-14

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6952 від 22.10.2019.